

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 3 APRIL 2012 PRIS: 89,-

Tid för eftertanke?

Hur profitjakt och nedskärningar har urholkat tidningarnas uppgift att fördjupa

PETER LUTHERSSON, SVANTE NORDIN, PER SVENSSON och TOBY HELM
reder ut begreppen.

CIVILISATION

JOSEFIN HOLMSTRÖM

om Charles Dickens
framväxande
psykologiska känslighet.

INTERVJU

NICK COHEN

om hur vänstern tiger
om attackerna mot
yttrandefriheten.

VÄRLDENS GÅNG

JOHAN HAKELIUS

drar sig för att ifrågasätta
Maria Svelands starka
känslor.

Classic British engineering

Det är verkligen något speciellt med äkta, genuina skinnmöbler. För varje år som går blir de dessutom bara vackrare. De skaffar sig den där extra karaktären och digniteten. Våra skinnmöbler kommer från Lancashire i nordvästra England. Här tillverkas de för

hand enligt gamla metoder, av förstklassigt skinn och med finaste fjäder och dun i plymåer och kuddar. Är enbart det bästa bra nog åt dig, rekommenderar vi anilinskin. Det är så lite som 5% av alla skinn som duger till anilinskin.

BRITTFURN
Timeless British Furniture

SHOWROOM: STUREGATAN 20, STOCKHOLM TEL 08-661 70 80
MÅN-FRE 11-18 LÖR 11-16 SÖN 12-16

| BRITTFURN.SE |

Så lika, så olika

**Johan
Lundberg**

Den estetik som bär upp de franska islamisternas videor är till förväxling lika Anders Behring Breiviks film med riddare som försöker hålla stånd mot de onda krafterna.

Det ena fruktansvärda terrorbrottet tycks numera inte hinna klaras upp juridiskt förrän ett nytt massmord, med såväl politiska som rasistiska undertoner, skakar Europa. Och allt tydligare börjar metoder att avteckna sig i galenskapen. Oberoende av ideologi använder gärningsmännen systematiskt sociala medier för att sprida sina budskap om ett stundande Harmagedon, samtidigt som de delar fäblessen för att fästa sina brott i en historisk kontext som med sina riddare och heliga krig snarare ger associationer till fantasygenren än till något som verkligen har hänt i det förflutna.

Det senaste tillskottet till den famösa gruppen politiska massmördare hette alltså Mohamed Merah, och sköt i slutet av mars ihjäl sju personer i Frankrike. Av dessa hade fyra judiskt påbrå och dödades av just den anledningen. I likhet med många andra samtida terrorister tycks Merahs anspråk ha varit långtifrån blygsamma. Han föreföll övertygad om att han i framtiden skulle bli en hjälte och förebild för kommande generationer islamistiska krigare i slaget mellan islam och västvärlden. Det är vissheten om att denna strid kommer att intensifieras som motiverar våldsvarkare i bägge lägren att dokumentera sina dåd för framtiden.

Merahs sista twittermeddelande undertecknades efter känt mönster med "Mohamed Merah – Forsane Alizza", där det sista ska uttydas "Årans riddare" och syftar på en fransk islamistisk organisation som bland annat producerar Youtubefilmer, med dov apokalyptisk musik, inklippta eldslågor i slow motion, hötorgsmässiga solnedgångar och män som i rustningar rider mot gryningen med blodiga fanor i högsta hugg. Samt intervjuer där man manar till kamp genom att framställa den egna gruppen som hotad av ett helt igenom islamofobiskt samhälle.

Föreställningen om att vara utsatt för rasism är en av de grundpelare som bär upp de islamistiska terroristernas världsbild – inte minst därför att islamofobin fungerar som grogrund för den hämndlystenhet som sporrar den ensamme attentatsmannen att skrida till handling. Den andra pelaren är drömmen om det hägrande tusenårsriket, som ska inträda när islamisternas tolkning av Koranen har implementerats i samhället i stort. Den tredje är hatet mot det fördärvade Västerlandet: dess kapitalism och liberalism anses ha skapat alienerade människor. Och den fjärde pelaren är antisemitismen: hatet mot Israel och mot judarna – den grupp som genom sin påstådda fallenhet för konspirationer sägs bära ansvaret för att världen ser ut som den gör.

Betraktar man islamismen ur detta perspektiv, ser man parallellerna till andra sorters politiska våldsvarkare. Den estetik som bär upp de franska islamisternas videor är till förväxling lika Anders Behring Breiviks film med riddare som försöker hålla stånd mot de onda krafterna. Hos högerextremisterna är det ju antingen judar eller musli-

mer som hotar att ta över världen. Därtill omhuldas även hos dem bilden av den egna gruppen som sanningssägare som motarbetas och tystas ner av ett politiskt korrekt etablissemang. I likhet med islamisterna anser man vidare att liberalism och kapitalism har utarmat och försvagat västvärlden, vilken endast kan vitaliseras genom återgång till ett antal traditionella värden, vilka i högerextremismens fall vanligtvis kopplas till den egna nationen och lokala kulturyttringar.

På motsvarande sätt vilar även vänsterns politiska våld på samma fyra pelare. För det första upplevelsen av att vara marginaliserad i offentligheten, vilket anses bero på kapitalismens ideologiska överbyggnad. För det andra upplevelsen av att kapitalism och liberalism skapar alienerade människor och därför – för mänsklighetens bästa – måste tvingas bort med våld; för det tredje visionen om det kommunistiska tusenårsriket där absolut jämlikhet och jämställdhet råder; och för det fjärde hatet mot borgerskapet och kapitalisterna.

I grunden påminner de våldsbenägna politiska aktivisterna således mest av allt om varandra. Delvis är det också denna artlikhet som gör att företrädare för respektive extremism gärna vill framställa andra extremister som kopplade till större samhällsfenomen istället för till varandra. Det ligger därför i högerextremisternas intresse att uppfatta islamisterna som en självklar utlöpare av islam; och det ligger i vänsteraktivisternas intresse att framställa högerextremismen som en självklar fullföljning av Folkpartiets eller Kristdemokraternas partiprogram.

I en värld av tilltagande terrorism är det dock viktigt att hålla huvudet kallt och avstå från kollektiviseringar: socialdemokrater har föga gemensamt med vänsterextremister bara för att båda grupperna anlägger ett klassperspektiv på samhällsutvecklingen. Uppskattning av Koranen leder lika litet till islamistisk terrorism som en konservativ bibelexegetik resulterar i högerextremistiskt våld. Överlag finns det anledning att undvika att dra politiska växlar på terrordåden, som när nationalisterna ser det som en bekräftelse på sin världsbild när en islamist begår ett våldsdåd eller när delar av vänstern utnyttjar högerextremistiska våldsdåd för att argumentera för att andra åsikter än deras egna är farliga att uttrycka offentligt.

Temat i detta nummer av *Axess* ägnas åt journalistik och publicistik och kan på ett indirekt sätt sägas belysa framväxten av ett medieklimat där analytisk förmåga, faktaunderbyggda resonemang och logisk konsekvens tenderar att få stryka på foten till förmån för den sorts subjektivt tyckande, demagogiska framställningar och appellerande till publikens magkänsla som alltid har varit den politiska extremismens livsluft.

Johan Lundberg

Häng med i debatten!

Köp de tre senaste antologierna
från seminarieserien
**Från järnbruk till hjärnkraft:
Hvad vilja Socialdemokraterna 2011?**
Bortom multikulti
Den gröna rörelsen

Endast 200 kr inkl porto!

**Ledande forskare, politiker och
debattörer medverkar!
Kom in på webben och
köp: axess.se/shop**

- Böckerna ger en bra sammanfattning och introduktion till komplexa och viktiga ämnen i tiden.
- **Adam Cwejman**, förbundsordförande för Liberala ungdomsförbundet. Medverkar i Bortom multikulti.

10 SAMHÄLLE

- Syrien* Rolf Ekéus analyserar ett Mellanöstern där Syrien har fallit **10**
Egypten Magnus Norell ser en tilltagande intolerans i Egypten **12**
Senegal Katarina Höije om afrikanska kvinnor som vinner mark **14**
Frankrike Jacob Arfwedson ser en klyfta mellan styrande och väljare i Frankrike **16**
Krönika Theodore Dalrymple tror inte att antalet personlighetsstörningar stämmer **18**
Notiser Pressgrannar, brittisk radiokris och svensk diplomati **19**

20 DOSSIER – Bortom populismen

- Andreas Johansson Heinö efterlyser en friare integrationsdebatt **21**
 Ivar Arpi utforskar behovet av en god nationalism **22**
 Philip Lerulf reder ut hur populismen i Europa hänger ihop **24**
 Gina Gustavsson vill ha verklig upplysning i integrationsdebatten **26**

28 FRIZON

Lennart Berntson menar att Arafat saboterade fredsprocessen.

34 OPINION

Lars Anders Johansson om skillnaden mellan kulturkonservatism och kulturliberalism.

Nätevangelisterna har de senaste åren predikat om de sociala mediernas härliga rike med sådan trosglöd att man kan få för sig att det snart bara är Björn Ranelid som bryr sig om vad som står i tidningarna. Så är det inte.

Per Svensson, sid 48

TEMA: JOURNALISTIK UNDER PRESS

38 Kulturdebattens förlorade centrum

Kultursidornas kvalitet urholkas alltmer. Mediernas civilisationsstöttande roll tas inte på allvar. **Av Peter Luthersson**

42 Hur offentligheten blev modern

I offentligheten ryms två motsatta ideal om åsiktspluralism och samförstånd. Båda bygger på frihet som ledande princip. **Av Svante Nordin**

46 Publicistik utan publicister

Marknadstänkandet har tagit över de delar av publicistiken där det inte hör hemma. Det är där krisen finns. **Av Per Svensson**

50 När medierna kom för nära makten

Journalister måste stå fria gentemot politiker och tjänstemän. Rupert Murdochs korruption äventyrar den fria pressen. **Av Toby Helm**

52 INTERVJU

Ulf Öfverberg träffar författaren Nick Cohen.

56 TRADITION

David Brolin skriver om den omtvistade medeltidsexperten Johan Nordström.

60 CIVILISATION

Litteraturhistoria

Josefin Holmström om Charles Dickens inre landskap 60

Historia

Anders Rönmark frågar sig vem som bör föräras en statsbegravning 62

Arkitekturhistoria

Lisbeth Lindeborg om Hundertwassers organiska arkitektur 64

Litteraturhistoria

Kristoffer Leandoer utforskar Narnias idéhistoria 66

Näringslära

Hannes Larsson Westerlund har tagit del av futuristernas hälsofascism 67

Krönika

Tanja Bergkvist diskuterar var matematiken egentligen finns 68

Notiser

Litteraturens välsignelser, Paul Rolands sagolika musik, Möbius serier 69

70 RECENSIONER

David Andersson tar sig an en vetenskaplig utgåva av Hjalmar Söderbergs verk 71

Anders Rönmark diskuterar presidentdebatterna i USA 74

Agnes Arpi läser om musikens identitetsskapande funktioner 75

Jenny Maria Nilsson om hjärnans två olika hastigheter 76

Carl Rudbeck resonerar om slaget vid Adwas betydelse för Afrika 78

Erik W Larsson har läst en biografi om schackgeniet Bobby Fischer 80

Carina Burman skriver om två böcker om språk och retorik 81

Nils Uddenberg om faderskap ur ett evolutionärt perspektiv 83

Torbjörn Elensky ser brister i Magnus Lintons bok om radikalhögern 84

Emma Gray Munthe läser en fascinerande bok om det tidiga kalla krigets filmer 86

Jens Kolhammar studerar en biografi om Deng Xiaoping 88

Johan Tralau återger den antika diskussionen om relativism 90

Mats Wiklund fördjupar sig i den amerikanska demokratin 91

Kristoffer Leandoer har läst om hur natten besegrades 92

Camilla Lundberg om varför klassisk musik väcker så olika känslor 93

Joel Halldorf har läst om reformationens oavsedda konsekvenser 94

Dick Harrison kritiserar en historik över staden Rom 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Ivar Arpi (vik), Therese Bohman och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjetbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Catharina Lewenhaupt
Omslagsbild: L A Ring, *Vid frukostbordet*, 1898. Foto: Wikipedia.
Nästa nummer: 15 maj 2012
Annonser: johan.lundberg@axess.se
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 624 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight, Archer
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Kraftwerk
Vd: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr, 111 44 Stockholm.
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

David Andersson
Författare och redaktör på Axess.

Jacob Arfwedson
Journalist.

Agnes Arpi
Frilansjournalist.

Ivar Arpi
Redaktör på Axess (vik).

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik,
Uppsala universitet.

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia,
Roskilde universitet.

Therese Bohman
Kulturskribent och redaktör på Axess.

David Brolin
Författare och frilansskribent.

Carina Burman
Författare och docent i litteraturvetenskap,
Uppsala universitet.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Rolf Ekéus
Före detta ambassadör.

Torbjörn Elensky
Journalist och författare.

Emma Gray Munthe
Frilansjournalist.

Gina Gustavsson
Fil dr i statsvetenskap, Uppsala universitet.

Johan Hakelius
Skribent.

Joel Halldorf
Doktorand vid teologiska institutionen,
Uppsala universitet.

Dick Harrison
Professor i historia, Lunds universitet.

Josefin Holmström
Forskarstuderande i litteraturvetenskap,
Oxford University.

Toby Helm
Chef för *Observers* politiska redaktion.

Katarina Höije
Frilansskribent.

Andreas Johansson Heinö
Fil dr i statsvetenskap, Göteborgs universitet.

Per Klingberg
Frilansskribent.

Jens Kolhammar
Frilansskribent.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Hannes Larsson Westerlund
Frilansskribent.

Kristoffer Leandoer
Författare.

Philip Lerulf
Journalist.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap.

Camilla Lundberg
Musikchef, SVT Kultur.

Peter Luthersson
Docent och vd för Bokförlaget Atlantis.

Jenny Maria Nilsson
Skribent.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdomshistoria,
Lunds universitet.

Magnus Norell
Fil dr i statsvetenskap, tf forskningsledare vid
Utrikespolitiska institutet.

Carl Rudbeck
PhD, litteraturhistoriker och skribent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör på *Tidningen Ångermanland*
och *Örnsköldsviks Allehanda*.

Per Svensson
Senior columnist på *Sydsvenskan*.

Johan Tralau
Docent i statsvetenskap,
Uppsala universitet.

Nils Uddenberg
Läkare, författare och professor.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på Axess.

Ulf Öfverberg
Idéhistoriker och liberal skribent.

Delblancs pjäser bör repriseras

Jag hoppas att Sven Delblanc inte är så bortglömd som Lars Lönnroths artikel i *Axess* nr 2 antyder. Men Delblanc är inte ensam om att efter sin död ganska fort bli lämnad åt glömskan. Kanske är det ett standardscenario: En under sin livstid mycket uppburen författare ställs åt sidan när han eller hon är borta, först efter en passande tid blir det dags att "återupptäcka" ett kanske kontroversiellt författarskap som under författarens levnad funnit många läsare och varit föremål för mycken diskussion. Min viktigaste komplettering rör Sven Delblancs dramatiska arbeten. Här finns ett antal pärlor: *Morgonstjärnan* [Stora daldansen] (1977), *Den arme Richard* [Strauss] (1978), *Senecas död* (1982) samt *Damiens* (1988), en suverän pjäs som Delblanc hade önskat se uppsatt på Dramaten.

I några fall fick hans dramatik liv genom uppsättningar i Sveriges Radio: *Påfågeln*, *Göm dig i livets träd*, *Stark*. Hans radiopjäser väntar fortfarande på reprissändningar.

Göran Vesterlund

Minnet sviker Lars Rydbeck

I Lars Rydbecks insändare i *Axess* nr 1 2012 baktalas två framstående humanister.

Rydbeck diskvalificerar Olle Holmberg som bedömare av EN Tigerstedts *Legenden om Sparta*, och klandrar honom för att han inte skulle ha vänt sig till Albert Wifstrands sakkunskap för att få hjälp - "det gick inte, eftersom Holmberg inte tyckte om Wifstrand". Som stöd åberopar Rydbeck "den skvallriga och infama inledningen till kapitlet om Chronschougs memoarer i Holmbergs *Lovtal över svenska romaner!*"

Emellertid: Det står inte ett ord om Wifstrand i detta Holmbergs alster, där finns ingen tillstymmelse till dold polemik mot Wifstrand, och det finns inte i hela kapitlet ett spår av vare sig skvaller eller infami.

Rydbeck fortsätter i samma ämne: "Den ende sakkunnige som stod till buds var latinprofessorn Bertil Axelsson. Budet gick till honom."

I detta skede erkänner Rydbeck att "här upphör mina minnen" - det minne som redan så grymt svikit honom - men fortsätter ändå sitt resonemang, med förhoppningen att Axelsson tackade nej, eftersom hans kunskaper om legenden om Sparta "torde ha inskränkt sig till det som stod i Martin P Nilssons kursbok *Förtidens historia*."

Bertil Axelsson, en verkligt framstående klassisk forskare, vars rykte står sig väl internationellt ett par decennier efter hans bortgång, skulle alltså ha varit komplett okunnig om Grekland. Anklagelsen stupar på sin egen orimlighet och säger mer om Rydbeck än om Axelsson.

Nathan Shachar

Lyft oftare fram det svenska kulturarvet!

Efter att ha läst Lars Lönnroths omfattande artikel om Sven Delblanc i marsnumret vill jag gärna säga några ord till kring kulturhistoria i *Axess*. Ja, jag blev glad och lite överraskad av den texten. Det var ju precis en sådan större artikel jag menade att Elin Wägner kanske borde ha fått i numret innan.

Lönnroths text i *Axess* om Delblanc ger en personlig, klar och överskådlig bild av sitt ämne. Både av hans person, verk och tidsepok. Texten är snärtig och sansad på samma gång. Ja, mästertlig. I klass med en text av en välskrivande litteraturhistorisk nestor som Martin Lamm.

Alltså gärna fler sådana artiklar i tidskriften vilka lyfter fram det svenska kulturarvet! På ett livfullt, nyanserat och rättvisande sätt. Med ambitionen att främst fånga "wie es eigentlich gewesen". Där litteraturhistoria alltså i hög grad tillåts vara historia.

Såsom fallet är i Lönnroths och Delblancs egen förtjänstfulla stora svenska litteraturhistoria.

Tommy Gustavsson, fil kand och översättare

Sartres tankar kan tjäna som inspiration

Det var med viss irritation jag tog del av Roland Poirier Martinssons karaktärsstudie av Sartre i *Axess* nr 1 2012. Naturligtvis är Sartres flört med förtryckarregimer oförlätlig, men detta förtar inte hans storhet som identifikator av mänskliga "genvägar" och förljugenhet. Sartres idéer om människans frihet och skapare av sig själv må vara en "omöjlig vision", men inte i högre grad än många andra tankesystem; tänk bara på kristendomens idé om att älska alla. Sådana tankar kan tjäna som inspiration, även för den som inser att de aldrig kan förverkligas fullt ut.

För mig, och många fler, framstår Sartres väg som befriande i sitt betonande av mitt eget ansvar, i sitt förkastande av slentrianens makt, i sin förklaring av den ångest som friheten för med sig. Den senare blir bara mer aktuell; unga i samtiden vittnar om hur svårt livet kan te sig när alla möjligheter är öppna, och du är din egen lyckas smed. Men värst av allt är att inte välja; att låta konventioner eller andra människor styra en leder till ett bortkastat liv.

Magnus Carlehed, Stockholm

SYRIEN

Maktkamp i Mellanöstern

Saudiarabien kan känna sig tvingat att ingripa militärt i Syrien. Faller regimen rubbas grundläggande säkerhetspolitiska förutsättningar för hela regionen, skriver **Rolf Ekéus**.

SYRIENS LEDARE, Bashar al-Assad hör etniskt och religiöst hemma i en syrisk minoritet av alawiter, som utgör ungefär 12 procent av landets befolkning. Gruppen är något av en utlöpare från den traditionella shia-islamismen, och ser profeten Ali, kusin och måg till profeten Muhammed, som sin religions högste företrädare. Alawiterna levde i Syrien under århundranden som en fattig och undertryckt grupp i förhållande till majoriteten av sunnimuslimer som utgör 70 procent av befolkningen. Under det franska koloniala styret var det emellertid endast alawiterna som frivilligt engagerade sig militärt på fransk sida och följaktligen kom i åtnjutande av kvalificerad militär utbildning. Detta gav gruppen en stark ställning inom den syriska armén, och med hjälp av bättre utbildning och social disciplin fick de en förstärkt roll i det syriska samhället när landet blev självständigt år 1946. De unga alawiterna, som inte hade råd att studera vid universitet, fortsatte att söka sig till armén. Politiskt valde de att ansluta sig till det av unga intellektuella nybildade Baathpartiet, vars syfte var att överbygga religiösa och sektaristiska motsättningar och att söka främja frihet och demokrati.

BASHAR AL-ASSAD SÄKRAR sitt styre med stöd av en kombination av landets minoriteter, utöver alawiterna kristna, druser och kurdar, samt av en överklass av sunnibankirer och sunniaffärsmän. Syrien blev därmed ett sekulärt och kosmopolitiskt samhälle, men med en fattig majoritet av sunnisalafister och radikala islamister. Den med rysk materiell väl rustade armén har med växande

hänsynslöshet bekämpat sunnioppositionen ute i landets olika delar på ett sätt som framkallat internationella fördömanden.

Regionalt är Iran Syriens främsta allierade. Teheran stöder den syriska regimen inte minst på grund av samverkan om makten i Libanon, där Hizbollahrörelsen via Syrien uppbär omfattande civil och militär hjälp från Iran. Hur Iran skulle reagera om den syriska regimen föll är i dagens läge svårt att förutsäga. I Libanon, där de kristna uppgår till nära 40 procent av befolkningen, är oron stor för utvecklingen i Syrien om salafister skulle ta över makten i Damaskus. Även om entusiasmen för al-Assad-regimen är närmast obefintlig i Libanon, stöder den syriska sekulära modellen landets etniska och religiösa mångfald.

Israels fortsatta ockupation av Västbanken tycks vara den enda politiska fråga om vilken alla muslimer, shia eller sunni, kan enas, nämligen i ett fördömande.

FÖR HIZBOLLAHRÖRELSEN skulle ett regimskifte i Syrien innebära allvarliga bekymmer, eftersom Irans tekniska och militära stöd, som nu kanaliseras via Syrien, sannolikt skulle blockeras på grund av rörelsens shia-identitet. För Irans egen del skulle al-Assads fall och den troliga effekten att Syrien omvandlades till en sektaristisk, sunnidominerad statsbildning innebära att dess tidigare så betydande inflytande i Syrien upphörde. Iran skulle i ett sådant läge tvingas att göra strategiska omvärderingar troligen främst genom att stärka sin diplomatiska och politiska närvaro i Irak.

Visserligen är Irak ett arabland där majoriteten utgörs av shiamuslimer. Detta hindrade inte Irak att år 1980 inleda ett angreppskrig mot shia-islamistiska Iran. Irak under ledning av Saddam Hussein, själv sunnimuslim, med Baathpartiet som cen-

Ökad repression i Egypten

12 Magnus Norell ser en tilltagande intolerans i Egypten

De slåss för Afrikas kvinnor

14 Katarina Höije om afrikanska kvinnor som vinner mark

Sökes: en fransk Thatcher

16 Jacob Arfwedson ser en klyfta mellan styrande och väljare i Frankrike

Krönika

18 Theodore Dalrymple ifrågasätter borderline-diagnoser

Notiser

19 Pressgrannar, brittisk radiokris och svensk diplomati

Syriens president Bashar al-Assad talar till soldater i Homs.

FOTO: SANA/SCANPIX

tral politisk faktor fram till år 2003, upprätthöll en icke-sekteristisk sekulär identitet, vilken tolererade en religiös mångfald, där exempelvis kristna hade full rätt till religionsutövning. Trots det slog Saddam Hussein skoningslöst ner all opposition, men detta då inte under sekteristiska förtecken.

GENOM ATT DEN amerikanska ockupationsmyndigheten (enligt min mening i ovist nit) efter kriget år 2003 drev igenom en upplös-

ning av det sekulära Baathpartiet, öppnade man för ett sekteristiskt system, vilket redan visat sig i att Irak nu har blivit en stat som domineras av shiamuslimer. Detta har givit Iran och dess religiösa ledarskap tillfälle att utöva ett växande inflytande med litet utrymme för Iraks sunnimuslimer. Vid ett syriskt regimskifte måste man förutse att Iran i strategiskt kompensations syfte kommer att försöka flytta fram sina politiska positioner i Irak. Dock kan noteras att den de-

mokratiska ordningen i Irak inte varit helt utan framgångar, trots fortgående terroraktioner i landet som måste tillskrivas al-Qaida och andra sunnirelaterade nätverk. Men den arabiska identiteten är stark i Irak och förutsättningarna för iranskt inflytande i samhället är därför begränsade.

DET ÄR INGEN TVEKAN om att Saudiarabien följer utvecklingen i Syrien med en viss tillfredsställelse. Syrien, något av en allierad »

med Saudiarabiens huvudfiende Iran, destabiliseras och al-Assadregimen är under press. Detta hindrar inte att regimen brutala övergrepp mot Saudiarabiens islamistiska trosfränder får politiska konsekvenser. Den saudiska ledningen kan känna sig tvingad att överväga möjligheten att ingripa militärt i Syrien för att hejda den syrisk arméns våldsanvändning mot folkmajoriteten.

Under alla omständigheter skulle al-Assadregimens fall i Syrien innebära en allvarlig strategisk försvagning för Iran, en process som inte kan kompenseras av den relativt gynnsamma utvecklingen i Irak. Det är svårt att tänka sig att Syriens sunnimuslimer efter utståndna lidanden skulle försöka sig med Iran, vare sig en ny regim skulle domineras av traditionella muslimer som Muslimska brödraskapet eller av mer strikta islamistiska salafister. Vidare skulle Hizbollahs roll och inflytande i Libanon drastiskt reduceras för att inte säga elimineras.

ISRAELS FORTSATTA ockupation av Västbanken tycks vara den enda politiska fråga om vilken alla muslimer, shia eller sunni, kan enas, nämligen i ett fördömande. Israel har i denna komplexa situation valt att ligga lågt.

I detta svåra läge präglas västs reaktioner av politisk återhållsamhet. Frankrike och Storbritannien, som en gång bidrog till att frigöra arabvärlden från Osmanska rikets fyra hundra år av styre, har av politiska och diplomatiska skäl valt att inte tala i termer av intervention. Den nyetablerade principen om "ansvar att skydda" innebär emellertid en moralisk utmaning, när al-Assadregimen urskillningslöst dödar tusentals oväpnade civila och driver tiotusentals på flykt. IFN:s säkerhetsråd har väst valt att begära att president al-Assad skall stiga åt sidan. Detta blockeras dock av Ryssland och Kina. Deras motstånd mot dylika mer långtgående åtgärder reflekterar missnöjet med västs utvidgade tolkning av säkerhetsrådets Libyenresolution förra året om skydd för befolkning till att också legitimera regimförändring. Till Moskväs politik bidrar en önskan att bevara den flottbas och inskeppningshamn som Ryssland kunnat etablera i Tartus vid Medelhavskusten som något av ett förverkligande av ryska rikets 200-åriga dröm om en strategisk plattform i Medelhavet. Kinas position dikteras av den historiskt motiverade avsmaken mot (västlig) intervention och extern inblandning i staters inre angelägenheter.

Det bästa den internationella gemenskapen – FN – kan bidra med nu är att aktivera sina redskap av medling och fredsbevarande operationer. I Mellersta Östern lever de interna krafterna, etniska och religiösa, sitt eget liv. Endast kreativ och dynamisk diplomati kan förhindra att våldet blir den slutliga skiljedomaren. ✧

EGYPTEN

Ökad repression i Egypten

Förhoppningarna om en tolerant och demokratisk samhällsutveckling i Egypten har svikits. Istället stärks religiös intolerans och politisk repression, menar **Magnus Norell**.

ÅTERIGEN RIKTAS uppmärksamheten mot vinnarna i det egyptiska parlamentsvalet, Muslimska brödraskapet. Flera faktorer talar emot att dess politiska gren, Frihet och rättvisa (FR), skulle moderera sig och söka kontakt med mer liberala krafter.

För det första är partiet helt och hållet styrt av rörelsen. Brödraskapets 15-manna "råd för vägledning" har valt alla av partiets ledare, som dessutom samtliga är tidigare medlemmar av sagda råd. Partiets första ordförande, Muhammad Morsi, är en välkänd politisk "hök" och valet ska ses som en försäkran att partiet inte avviker från rörelsens mer ortodoxa principer.

För det andra kontrollerar Brödraskapet partiet genom att bestämma över den nomineringsprocess som väljer dess kandidater, vilka är kontrollerade och godkända av rörelsens ledning.

För det tredje: den oväntade framgången för det salafistiska partiet al-Nour gör moderation än svårare för FR. Nour kommer att utmana FR hos rörelsens kärnvaljare. Att salafisterna (som först under 2011 bestämde sig för att alls delta i det partipolitiska spelet) blev den näst största gruppen i parlamentet, gör att de med visst fog kan argumentera för att de är trogna sin slogan om att representera "sann" islam. FR riskerar därmed att förlora sympatisörer om de ses som "svikare" av "sann" islam, ett budskap det kan förväntas att Nour kommer att använda sig av vid varje försök av FR att kompromissa i sociala och samhälleliga frågor.

För det fjärde har FR bjudit in al-Gamaa al-Islamiyah att ingå i en framtida koalition (Gamaas parti, ungefär Uppbyggnad och Utveckling, fick 13 platser i underhuset, som en del av den islamistiska alliansen ledd av al-Nour). Rörelsen är dessutom terrorstämplad av bland andra USA och EU.

Andra olycksbådande tecken ges av rörelsens reaktion på anklagelserna (och påföljande rättsprocesser) mot de amerikanska frivilligorganisationer som sedan flera år arbetat med demokratifrågor i Egypten. Brödraskapet har ställt sig bakom de anklagelser

som främst ministern för planering och internationella kontakter, Fayza Mohamed Aboulnaga, drivit (den enda minister som finns kvar från Hosni Mubaraks regeringstid). Muslimska brödraskapet har vid flera tillfällen (senast nu i februari) anklagat dessa demokratiinriktade organisationer (som verkat i landet sedan flera år) för att "underminera" det egyptiska samhället. Den alltmer utbredda anti-amerikanismen har omfamnats av Brödraskapet (och således även av FR) och är del av en trend som har blivit allt tydligare under året som gått.

VARKEN BRÖDRASKAPET eller den styrande militären i The Supreme Council of Armed Forces, Scaf, är speciellt intresserade av amerikanska eller europeiska demokratiarbetare, men just den nuvarande kampanjen mot de utpekade organisationerna (två av organisationerna – International Republican Institute och National Democratic Institute – finansieras av den amerikanska kongressen) tyder på en mer uttalad antivästlig trend. Sedan president Mubarak störtades har politiken gått i en alltmer antiliberal och antivästlig riktning; så har till exempel fler än 12 000 civilpersoner dömts i militära domstolar (fler än under Mubarak-eran) och fredliga demonstrationer slagits ner med ibland mycket brutalt våld. De i hög grad unga individer som drev på utvecklingen under januari och februari 2011 har i stort sett helt neutraliserats efter valet, då de mer liberala- och vänsterinriktade partier de stödde blev valets stora förlorare.

I dessa konflikter har Muslimska brödraskapet ofta hamnat på samma sida som Scaf, även om man sedan valet alltmer drivit på för att Scaf ska ge upp regeringsmakten till en civil regering. Men även om så sker enligt plan, råder det knappast någon fara för att MB ska ta strid med militären. Trenden visar att Scaf och Brödraskapet har ett gemensamt intresse av att trycka ner västliga och liberala inriktade krafter. Och för denna politik har de stort stöd i det egyptiska

Frihet och rättvisa i partilokal under den egyptiska valkampanjen.

FOTO: MCT VIA GETTY IMAGES

samhället. Brödraskapets rigida och teokratiska politik paras med en tuffare och mer aggressiv utrikespolitik, vilket understryks av processerna mot de amerikanska och egyptiska demokratiaktivisterna. Vidare har Brödraskapet anklagat Israel för att genom arkeologiska utgrävningar "förstöra" al-Aqsamoskén i Jerusalem (vilket inte stämmer) och krävt "omedelbara åtgärder" för att stoppa detta. En sådan "åtgärd" är att fredsavtalet från 1979 med Israel underställs en folkomröstning. USA:s hot om att dra in det omfattande ekonomiska biståndet till Egypten om så sker har inte haft någon effekt. Tvärtom säger sig cirka 70 procent av egyptierna inte vilja ha något stöd från USA.

Det mesta av de antivästliga och religiöst rigida ställningstagandena från MB:s sida är inget man annonserar för en västlig eller europeisk publik. Det märks inte minst vid en jämförelse mellan Muslimska brödraskapets engelskspråkiga och arabiskspråkiga hemsidor under det senaste året.

Brödraskapets officiella engelska och arabiska webbplatser, Ikhwanweb (<http://www.ikhwanweb.com/>) och Ikhwanonline (<http://www.ikhwanonline.com/>), har helt olika inriktning och språkbruk. Den engelska har ofta flera artiklar om demokrati, vikten av att sträcka ut en hand till den kristna (koptiska) minoriteten samt vikten av tolerans och pluralism. Den arabiska däremot har inte alls lika mycket av demokratifrågor

utan snarare artiklar där pressfrihet kritiserar (speciellt om det är Muslimska brödraskapet som kritiserar). Vidare nämns kvinnofrågor ofta på Ikhwanweb, vilket nästan aldrig sker på den arabiska hemsidan.

Det här är ett mönster som går igen även på Frihet och rättvisas hemsida och i takt med att Brödraskapets och FR:s inflytande vuxit har flera av Brödraskapets mer moderata medlemmar tvingats bort eller frivilligt valt att lämna rörelsen. Effekten har blivit mindre moderation, inte mer.

FIENTLIGHET MOT USA (och naturligtvis Israel) är också framträdande. Till exempel har Muslimska brödraskapet uttryckligen avvisat Egyptens tidigare ställning som ett land tillhörande de mer moderata i Mellanöstern. Den politiken sägs nu vara ett sätt för USA (och "sionisterna") att stödja "kolonister och ockupanter", en klar hänsyftning på Israel.

Men det kanske tydligaste tecknet på att Brödraskapets dubbla budskap är en genomtänkt strategi kom i oktober förra året. Då skrev en av Al-Azharuniversitetets mest kända lärare – dr Ismail Ali Muhammad – sex artiklar på Muslimska brödraskapets arabiska hemsida som i sin antisemitism snarast måste jämföras med nazitidens alster. Rubriken var: "Judarna är en källa till ondska och skada i alla mänskliga samhällen".

Artiklarna, som publicerades mellan den

20 och 25 oktober, handlar om "den judiska karaktären" och innehåller en mängd både klassiska och nyare antisemitiska angrepp på judar, från *Sions vises protokoll* till förfälskande påståenden i Bibeln och Talmud. Dessa artiklar fanns inte på Ikhwanweb. Det kan i sammanhanget påminnas om att antisemitism och hätska utfall mot judar och Israel var ymnigt förekommande också under Mubaraks tid. Mellanöstern (och Egypten i synnerhet) är sedan länge världens största producent av antisemitiska alster av olika slag, och Brödraskapet har hela tiden varit en viktig kugge i denna produktion.

OM DET SENASTE årets spektakulära framgångar för Muslimska brödraskapet (och för deras än mer islamistiska bröder salafisterna) kommer att innebära några större förändringar på sikt är naturligtvis för tidigt att veta. Men trenden, så här långt, är illavarslande för dem som närde förhoppningar om en mer demokratisk utveckling i Egypten efter Mubaraks fall.

Att religiöst motiverade partier och rörelser med en odemokratisk, antisemitisk och i vissa fall våldsinriktad ideologi är del av problemet snarare än lösningen, torde vara tydligt. Detta innebär naturligtvis inte att förändringar inte kommer att ske, däremot att ingen sann demokrati kan byggas utan en tydlig åtskillnad mellan religiös tro och politik (där alla medborgare åtnjuter samma rättigheter oavsett tro). ☘

De slåss för Afrikas kvinnor

Trots att afrikanska kvinnor arbetar hårdare än männen, står de ofta utanför politiskt och ekonomiskt inflytande. Men nu börjar de ta saken i egna händer, skriver **Katarina Höije**.

DE KNASTERTORRA palmerna vajar i vinden utanför Bineta Diops kontor. På andra sidan av den bruna gräsmattan glittrar kakelplattorna i den torrlagda poolen. Härifrån kunde hon följa hur Senegal, inför presidentvalet i februari, skakades av våldsamma protester, efter att den sittande presidenten Abdoulaye Wade hade beslutat att trotsa konstitutionen och kandidera för en tredje mandatperiod.

Bineta Diop såg tv-bilderna och kände inte igen sitt hemland.

– Senegal framställs ofta som ett demokratiskt föredöme i Västafrika, men i en demokrati respekterar man lagen. Det gör man inte när människor dödas och torteras, säger FN:s representant i kvinnofrågor och grundaren av organisationen Femme Africa Solidarité, Fas.

Många undrade vart regionens stabilaste demokrati var på väg när kravallutrustade poliser mötte demonstrerande ungdomar med tårgaspatroner medan popstjärnor och kampanjande politiker hamnade i skottlinjen. Bedömare pratade om en västafrikansk vår liknande den i Nordafrika.

NÄR SENEGAL STOD inför utmaningen att hålla ett presidentval mitt under politiskt färgade demonstrationer såg Bineta Diop till att föra fram kvinnorna som medlare i konflikten.

– I kulisserna förhandlade vi med ledarna för regeringen och oppositionen. Vi fick partikvinnor från båda sidor att skriva under en deklaration för att valen skulle bli fria och demokratiska. Kvinnor har en förmåga att påverka och ändra riktning i konfliktfyllda händelseförlopp med potential att på lång sikt influera hela kontinenten.

Bineta Diop, som har både Nelson Mandela och Liberias president Ellen Johnson-Sirleaf på snabbtelefonen, är en ikon för kvinnofrågor i Afrika. Nu lade hon hela sin politiska tyngd bakom ett initiativ för att få slut på våldet. Kvinnornas plattform bildades samma dag som en ung student vid universitetet i Dakar misshandlades så svårt av

Rokhiatou Gassama.

FOTO: MALIN PALM

polisen att han fortfarande flera veckor senare har svårt att gå och att prata. När Rokhiatou Gassama fick veta vad som hänt hennes son anslöt hon till gruppen av kvinnor som krävde fria, öppna och fredliga val.

– Vi satte stopp för våldet, enade politikerna och fick demonstranterna att säga sin mening vid valurnorna och inte på gatorna. Men att valdagen blev så lugn var inte politikernas förtjänst utan det senegalesiska folkets.

Elva dagar senare hade demonstranternas ilska bytts mot ett rekordhögt valdeltagande. Många av väljarna var kvinnor som för första gången i landets historia kunde rösta på en kvinnlig presidentkandidat. Några av dem var också där som observatörer, rösträknare och representanter för de olika kandidaterna. I kulisserna såg Fas till att kvinnors frågor fördes upp på den politiska dagordningen.

– Kvinnorna är de som försörjer Afrika genom att arbeta dubbelt så många timmar om dagen som männen. Ändå är det männen som styr, i samhället och politiken, sä-

Bineta Diop.

ger Bineta Diop.

Forskning i Asien, Afrika och Latinamerika visar att där kvinnor har samarbetat för att främja jämställdhet har de spelat en viktig roll för utformandet av vallagar och att hålla regeringen, politiska partier och andra ansvariga för jämställdhetsarbetet. När Bineta Diop startade Fas var det just för att föra fram kvinnorna till förhandlingsbordet.

– Kvinnor blir gravida och åker flera mil på skumpande lastbilsflak för att föda på sjukhus där både medicinsk utrustning och kompetent personal saknas. De tar hand om barnen, sköter hushållet och står dessutom för en stor del av försörjningen. För att deras perspektiv ska föras in i politiken behövs fler kvinnor i regeringen och på ledande positioner i samhället.

1996 grundade hon organisationen Femmes Africa Solidarité, Fas, för att öka kvinnors politiska inflytande och ge dem en röst i demokratiska processer. Fas inriktar sig på fredsskapande och samhällsbyggande aktiviteter i några av Afrikas mest konflikt-drabbade länder. Det var bland annat Bi-

FOTO: MALIN PALM

neta Diops och hennes Fas-kollegers medling under valet i Liberia som gjorde att den amerikanska tidskriften *Time* utsåg henne till en av de 100 mest inflytelserika personerna förra året.

– I Kongo, Burundi och Liberia har vi sett hur kvinnor kan spela en avgörande roll för trygga och demokratiska president- och parlamentsval. När konflikten bröt ut i Senegal blev valet där vårt fokus, säger hon.

FÖR ROKHIATOU GASSAMA är utbildning det viktigaste medlet att nå förändring.

– I Senegal slutar många flickor skolan redan i sjätte sjunde klass. Istället för att skaffa sig en utbildning uppfyller de samhällets förväntningar genom att gifta sig och få barn.

För många fattiga familjer är det ett sätt att trygga flickornas försörjning.

– Vi träffar deras föräldrar och förklarar för dem vilka möjligheter flickorna har om de får en bra utbildning och ett yrke. Bara så kan kvinnorna få makt att påverka.

Fler kvinnor på fler stolar, men inte utan

utbildning. När de splittrade och fragmenterade politiska krafterna i Egypten nyligen tog över var islamister, revolutionskoalitioner och politiska partier oense om i princip allt, med undantag för en fråga: lagen som reserverar 64 av 508 platser för kvinnor i det egyptiska parlamentet för kvinnor måste bort. När kvoten infördes 2009 hyllades den som ett steg på vägen mot demokrati. I post-Mubarak Egypten sågs den istället som ett exempel på ett auktoritärt styrelseskick.

KVOTER KAN HÖJA antalet kvinnor, men för demokratisering och ökad jämställdhet fungerar de sämre, konstaterar Bineta Diop.

– Politiska program för att öka kvinnors inflytande tar ofta upp enskildas möjligheter att påverka, som att driva en kampanj eller hålla ett politiskt valtal. Men lika viktigt är det att förstå hur politiken fungerar.

– De behöver lära sig hur man samarbetar med allierade och hur koalitioner kan byggas för framtiden. När kvinnor inte ens släpps in i politiken har de inte heller någon möjlighet att lära sig, säger hon och får med-

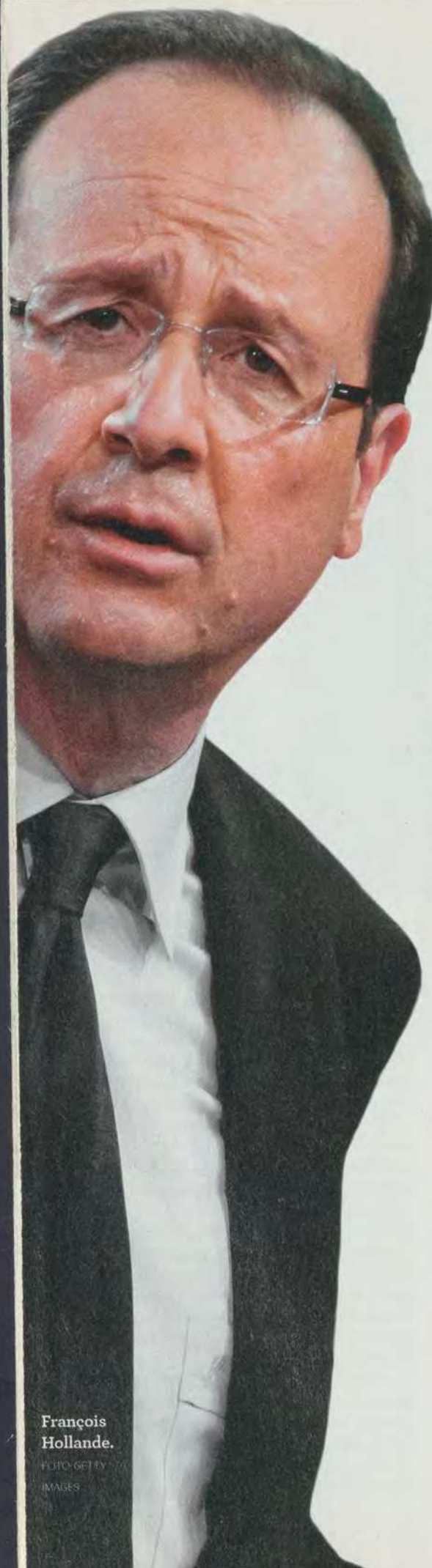
håll av Fatou Sow Sarr, professor i politisk filosofi och en av initiativtagarna till Kvinnornas plattform:

– Det handlar om att ha trovärdighet och styrka att påverka. Många av koalitioner ledas av män, medan kvinnorna inte ens vet vart pengarna går.

För att få inflytande i frågor som rör ekonomi och inrikespolitik, områden där kvinnor ofta inte får samma utrymme som männen, är det avgörande att kunna argumentera för sina åsikter.

Efter händelserna i Egypten, Libyen och Tunisien koncentrerar sig Fas nu på att upprätthålla demokratiska värderingar i Senegal, samtidigt som de förbereder sig för rättsprocesserna i Liberia där kvinnorna ska vittna om övergreppen under inbördeskriget.

– Jag tror att vi måste omdefiniera vad demokrati är. För vissa är det när alla institutioner är transparenta, du har självständiga domstolar och folket har en egen röst. Om vi får den typen av demokrati kan Senegal vara en förebild. ✨

FRANKRIKE

Behovet av en fransk Thatcher

Presidentvalet i Frankrike präglas av en avgrund mellan väljare och styrande. Trots ökad arbetslöshet och stora offentliga underskott är den politiska klassen oförmögen att debattera välfärdsstatens kris, skriver **Jacob Arfwedson**.

DET FANNS RIMLIGT hopp om marknadsreformer när Nicolas Sarkozy valdes till president i maj 2007: en kandidat som lovade en "brytning" med etatism, regleringsvaninne och högskattesamhället som Jacques Chirac och François Mitterrand cementerat under ett kvartssekel.

Men Sarkozy har om något bevisat att *status quo* är den vinnande strategin, oavsett politisk hemvist. Finanskrisen 2008 gav en välkommen ursäkt till att brutalt proklamera kapitalismens slutgiltiga misslyckande. Resultaträkningen bör mätas i decibel och inte i klingande mynt (annat än ur statskassans perspektiv). Samtidigt som arbetslösheten ökat med cirka en miljon människor sedan 2007 har de offentliga underskotten katastrofalt förvärrats, trots (eller snarare på grund av) ett tjog nya skatter och avgifter.

När franska väljare i slutet av april ska avge sitt omdöme är det ett vägval som folket sannolikt begriper bättre än eliten. Avgrunden mellan befolkningen och de styrande har knappast varit större än nu. Sarkozys taleskvinna är numera mest bekant därför att hon var totalt okunnig om priset på en biljett i metron, samt att hon brukar bära stövlar till det facila priset av 1 700 euro.

Det vore emellertid ett misstag att anklaga president Sarkozy för oförstånd eller bristande information. Han begriper mycket väl vad som händer; men han vägrar att tillämpa de lösningar som skulle fungera. För att citera hans eget omdöme om sin företrädare: "Det anses att Chirac är sympatisk, dum och osjälvisk; i verkligheten är han elak, mycket intelligent och egoistisk." Liksom Chirac är Sarkozy oundvikligen fångad i enväldets vakuum och lyssnar inte på någon annan. På regeringssammanträden måste ministrarna ofta lyssna till timslånga monologer om statschefens exceptionella prestanda, samt utstå ohyggliga utskällningar. Därför är det inte alls märkligt att han avskyr allt som inkräktar

på hans prerogativ; samt att hans ministrar ständigt tvekar att ta egna initiativ, eftersom det alltså leder till uppsträckning.

Ingen ledande politiker känner sig manad att bli en fransk Thatcher. Efter 17 år av presidentmakt har högern möjligen avvärt en del excesser från vänsterhåll, men inte rivit upp ett enda beslut, till exempel 35-timmarsveckan som är ett unikum i Europa: Frankrike är fortfarande det land där människor har den officiellt kortaste arbetstiden och notan kommer inte att utebli.

SOCIALISTPARTIETS KANDIDAT François Hollande fick nyligen en snilleblix: beskatta alla inkomster över 1 miljon euro med 75 procent. Sarkozys svarade omedelbart med förslaget att beskatta alla fransmän som bor utomlands. Den dryga halv miljon medborgare som bor i London torde i så fall raskt överväga byte av medborgarskap, även om förslaget sannolikt möter diverse juridiska hinder.

Några avvikande röster finns trots allt, även om de får mycket lite utrymme i traditionella medier. Samtidigt är det just på nätet och kanske särskilt i bloggosfären som den yngre generationen debatterar både de marknadsreformer som kommer att tvingas fram, samt hur man kan förnya politikens metoder.

Ett exempel är de två nya partierna, Parti libéral démocrate och Alternative libérale som grundades med utgångspunkt i gräsrotsrörelsen Liberté Chérie efter den stora ungdomsdemonstrationen mot strejker i den offentliga sektorn 2002. När man som undertecknad har arbetat i fransk politik under många år är det särskilt intressant att följa denna nya generation, vars förgrundsgestalter ofta är mellan 25 och 35, och de har upptäckt liberala idéer på egen hand eller på Internet.

Parti libéral démocrate organiserade i slutet av mars sitt första "Bar Camp" där

François Hollande.

PHOTO: GETTY IMAGES

debatten fördes i sinnevärlden, men också i stor utsträckning via Twitter där även icke närvarande kunde delta. Diskussionen var intensiv med humoristiska inslag. Men detta är också politiskt aktiva ungdomar som är totalt desillusionerade när Nicolas Sarkozys namn nämns.

ARNAUD DASSIER arbetade tidigare med den tidigare finansministern Alain Madelin (se *Åxess* nr 1 2012) och var ansvarig för Sarkozys valkampanj på internet 2007. Han övergav dock Sarkozy offentligt i slutet av 2011 och har varit mycket tydlig i sina åsikter om presidentens totala krig mot liberala idéer. "Jag undrar hur liberalerna inom UMP står ut med den politik för protektionism och höga skatter som deras kandidat driver. Om ni gillar välfärdsstaten kommer ni att älska polisstaten", kommenterar han.

I brist på bättre stöder liberalerna François Bayrou, presidentkandidat för Mouvement démocrate (Modem, tidigare UDF, det vill säga den center-högerkoalition som grundades av den tidigare presidenten Giscard d'Estaing). Bayrou fick ordentlig uppmärksamhet som den "tredje mannen" i presidentvalet 2007 när han ensam slog larm om den kommande skuldskrisen. Tyvärr är han mycket av en vindflöjel och ofta ett klassiskt exempel på "mittenpolitiker". Men det är ju inte kappan som vänder, det är vinden.

Liksom Sarkozy tenderar Bayrou att framföra en idé och dess motsats, ofta i samma mening. Han har gjort ett stort nummer av parollen "Achetons français" ("Köp franskt") för att stödja fransk industri, vilket inte bara är protektionistiskt nonsens men olyckligtvis också kommunistpartiets gamla slogan från 1970-talet.

Den mediokra debattnivån i presidentkampanjen illustrerar den politiska klassens oförmåga att begripa välfärdsstatens nära förestående konkurs. Samtidigt är väljarna betydligt bättre informerade om situationen, eftersom även "vanliga" tidningar sedan några år levererar insatta reportage om korruption, vanskötsel och ren kleptokrati inom förvaltning och statliga företag. Augiasstallet har numera nattöppet för inspektion. Nyligen publicerade de två största borgerliga veckotidningarna *Le Point* och *L'Express* artiklar författade av tankesmedjorna IREF och IFRAP med osedvanligt direkta besked: besparingar med sikte på att skapa ett budgetöverskott (dock tidigast 2021 eftersom tillväxten i officiella rapporter konsekvent överskattas) kanske genom att frysa lönerna i den offentliga sektorn; 7 miljarder euro i form av effektivisering inom vård, pensioner, arbetslöshetsförsäkring etcetera; 2,3 miljarder per år genom privatiseringar (främst avyttring av statens aktieinnehav i offentliga företag och affärsdrivande verk); 6 miljarder per år

genom att skydda den buffert som staten byggt upp för att "jämna konjunktursvängningarna", men som egentligen mjölkas för att till exempel betala offentliganställdas löner. Det innebär en total besparing på 30 miljarder per år under en femårsperiod.

Det låter kanske imponerande, men innebär faktiskt inte mer än en 10-procentig trimning av statsbudgeten. Igengäld räknar IFRAP med 1,7 miljoner nya jobb och 14 miljarder euro i ökade skatteintäkter per år.

ETT MER HUMORISTISKT inslag i valkampanjen är Jean-Luc Mélenchon som verkar kandidera mest för skojs skull. Den 18 mars samlade han tusentals anhängare för en demonstration i Paris och ligger bra till i opinionsmätningarna för att splittra vänstern och därmed gynna högern på mittens bekostnad (dock motsvarar detta den traditionella sockeln av väljare vänsterut, som samtidigt flyter fritt mellan kommunister och nationalister). Här finns också beröringspunkter mellan ytterligheterna: Sarkozys rådgivare Patrick Buisson (med ett förflutet inom Front National) har regelbundet kontakt med Mélenchon (tidigare minister under Lionel Jospin som själv var trotskist i sin ungdom). De finner varandra i suveränismens budskap. "Nationella gränser skyddar de fattigaste", sade Buisson nyligen; Mélenchon kan bara hålla med, och liksom Marine Le Pen förespråkar han protektionism, utträde ur euron och liknande isolationistiska initiativ.

Likväl är den ökande fattigdomen och den växande andelen av *working poor* ett betydande klientel för socialistpartiet. Men valet står trots allt mellan någon form av mer eller mindre effektiv förvaltning av ett konkursbo. Ekonomiska realiteter och det civila samhället kommer snabbt att kräva revansch i olika former.

Nicolas Sarkozy.

FOTO: GETTY IMAGES

Personligt ansvar utan diagnos

Min uppmärksamhet fångades nyligen av en statistisk uppgift i en uppsats i *British Journal of Psychiatry*: att andelen personer i USA som någon gång i livet drabbas av ett tillstånd kallat borderline, en typ av personlighetsstörning, är 5,9 procent. Detta är mycket uppseendeväckande, och svårt att sätta någon större tilltro till.

Personlighetsstörningar sträcker sig, nästan per definition, genom ett helt vuxenliv (de diagnosticeras inte hos barn, eftersom personligheten då ännu är mycket plastisk). Det är sant att personlighetsstörningar ibland kan uppkomma genom hjärnskada, men sådana fall utgör bara en mycket liten minoritet av det totala antalet. Vi förväntas alltså tro att uppemot 10 miljoner amerikaner, mer än Sveriges hela befolkning, är drabbade av denna sjukdom.

Eftersom tillståndet, enligt uppsatsen i tidskriften, karaktäriseras av "ett genomgående mönster av instabilitet i fråga om humörreglering, impuls kontroll, interpersonella relationer och självbild", medan "dess kliniska kännetecken inbegriper emotionell dysreglering, impulsiv aggressivitet, upprepade självskador och kroniska självmordstendenser", borde det vara svårt att förbise. Och likväl var tillståndet nästan okänt för bara några år sedan.

Eller beror det på att det inte hade känts igen som sådant? Det har alltid funnits impulsiva och teatraliska personer. Jag minns mitt elddop med en sådan under min tid som ung läkare. Mitt kontor låg på andra våningen i en gammal byggnad, med ett stort skjutfönster som stod öppet i det vackra vädret. Patienten, en ung kvinna, rusade plötsligt fram mot fönstret, klättrade upp på fönsterbrädan och hotade att hoppa.

Vad skulle jag göra? Om jag gick fram för att gripa tag i henne skulle hon kanske kasta sig ut och dö eller skadas allvarligt (ur kompensations synpunkt ett mycket sämre resultat). Men hon kunde göra detsamma om jag inte grep tag i henne. Till sist, utan att reflektera närmare, sade jag: "Det är ditt val. Jag är inte ansvarig för vad du gör." Hon klev ner och gick tillbaka in i rummet, med en inte särskilt smickrande kommentar om mig.

MEN ÄR DET VERKLIGEN MÖJLIGT att detta tillstånd, som över 10 miljoner nu lider av enbart i USA (och när amerikaner lider följer andra snart efter), var oupptäckt för bara några år sedan?

Flera möjliga förklaringar faller in. Den första är att tillståndet är verkligt och har blivit vanligare, ungefär som kolera ökade när sjukdomen först kom till Europa. Men då är den självklara frågan varför den skulle ha blivit vanligare. Ett möjligt svar är att vi har att göra med ett mönster för medvetet mänskligt beteende, och att det har skapats något slags incitament för människor att bete sig på detta sätt. Eftersom detta tillstånd nu erkänns som en genuin sjukdom fritar det människor från ansvaret för sina egna handlingar, vilket många upplever som en lättnad och befrielse.

En annan möjlig förklaring är att läkarna, och särskilt psykiaterna, har ägnat sig åt en viss framförhållning; de vill försäkra sig om att de ekonomiska resurser som läggs på dem och de tjänster de tillhandahåller fortsätter att öka i omfattning. Detta, misstänker jag, vore den förklaring som skulle föredras av den framlidne österrikisk-kroatiska anarkistiske filosofen Ivan Illich: sjukvården gör oss sjuka. Yrkesgrupper tycker alltid om att utöka sitt område, sin räckvidd och sin kontroll över andra, och läkaryrket är inget undantag.

Jag antar att mina maktthungriga kolleger måste lida av – en personlighetsstörning, faktiskt. ✖

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Det tog många år av likgiltighet och dumhet för att göra oss så okunniga som vi är idag. Var och en som har undervisat på universitet de senaste fyrtio åren, som jag har, kan redogöra för hur mycket mindre studenter som gått ut från gymnasiet vet för varje år.

Till att börja med var det chockerande, men det överraskar inte längre någon universitetslärare att de unga och ivriga människor som anmäler sig till deras kurser inte har förmåga att sätta sig in i huvuddelen av vad som lärs ut. Att undervisa i amerikansk litteratur, som jag har gjort, har blivit svårare och svårare, eftersom studenterna läser så lite innan de börjar på universitetet och ofta saknar den mest grundläggande historiska kunskap om den tid under vilken romanerna eller dikterna skrevs, inklusive de viktiga idéer och frågeställningar som då upptog tänkande människor.

Jag kommer ihåg hur paff jag blev för några sedan när jag läste att en

majoritet amerikaner i opinionsundersökningar svarade att Saddam Hussein låg bakom terroristattackerna den 11 september. Det föreföll mig vara en propagandatriumf

som ingen av senare tiders auktoritära regimer överträffat, av vilka flera fick ta till arbetsläger och arkebuseringspatruller för att, utan större framgång, tvinga människor till att tro på en lögn.

Tvivelsutan har Internet och kabel-tv gjort det möjligt för vissa intressen bland politiker och i näringslivet att sprida desinformation i en omfattning som tidigare inte var möjlig. Men för att få den accepterad som sanning krävs det en illa utbildad allmänhet som är ovan vid att kontrollera vad som sägs. Var någon annanstans på jorden skulle en president som räddade bankerna från konkurs med skattebetalarnas pengar och lät resten av oss förlora 1200 miljarder dollar i investeringar, pensioner och fastighetsvärden kallas socialist?"

Charles Simic bloggar på *New York Review of Books* om sin vanmakt inför en amerikansk allmänhet som bara blir dummare och dummare.

”Liberalerna hatar landsbygden”

En skönlitterär författares största triumf måste vara att läsarna faktiskt tror att fiktionen är sann, att romanens gestalter verkligen existerat. Det finns de som tror på både Gud och Sherlock Holmes.

Sex dagar i veckan tar över fem miljoner briter del av händelseutvecklingen från byn Ambridge i grevskapet Boretschire, där familjen Archer äger och förvaltar Brookfield Farm. Det har de gjort i över 60 år – väl vetande att BBC:s radioprogram *The Archers* är påhitt från början till slut.

Men det fiktiva bylivet med sina interiörer, vanor och miljöer har nu blivit en sådan del av den mentala kartan att det ingår i den nationella självbilden. Det är en såpa, men vänlig och stillsam, där livet går sin lantliga, förutsägbara gång i takt med årstiderna. Just frånvaron av dramatik och jäkt är en stor del av charmen med *The Archers*. Förändringar sker långsamt, närmast omärkligt.

Men på senare tid är inte Ambridge sig likt och en viss kategori lyssnare är långt ifrån roade. Producenten Vanessa Whitburn har nämligen infört det 21:a århundradet i handlingen: droger, homosexualitet, blandaktenskap, kvinnliga präster och umgänge över klassgränserna. *Daily Telegraphs* bloggare James Delingpole utbrister förtrytsamt att så här kan bara inte tillvaron för 200 människor på landsbygden gestalta sig. Han vet: "I myself was born and bred in Archers country."

Lika upprörd är Rod Liddle på *Spectator* som ser det hela som en konflikt mellan stad och land, mellan konservatism och politisk

Samtiden har hunnit ifatt den engelska landsbygden.

korrekthet: "Whitburn och de andra liberalerna som gör programmet hatar landsbygden, och allt vad det står för, och vill påtvinga den de enorma fördelarna som ett storstadsliv har." Kanske beror ilskan på insikten om att man sörjer en värld som för länge sedan, kanske redan för 60 år sedan, har gått förlorad. Att nu inte ens denna värld i dess fiktiva form lämnas i fred blir helt enkelt för mycket. Något måste göras. Kinks uttryckte känslan väl i "Village Green Preservation Society":

God save little shops, china cups and
virginity
We are the skyscraper condemnation
affiliate
God save Tudor houses, antique tables and
billiards
Preserving the old ways from being abused
Protecting the new ways for me and for you
What more can we do
God save the village green.

Mats Wiklund

Slutet på en era?

Jan Eliasson blir biträdande generalsekreterare i FN. Det är en hedrande utnämning och ingen kan påstå annat än att Eliasson förtjänar den.

Möjligen är detta hans sista betydande internationella uppgift, och i detta konstaterande ligger åtskillig symbolik. För denne 72-årige tidigare utrikesminister är också representativ för ett snart utdöende fenomen: svenskar, företrädesvis socialdemokrater, i ledande diplomatiska roller. Det går, om man säger så, en röd tråd från Hjalmar Branting till Jan Eliasson: män som axlat ett ansvar i kraft av sin kompetens men också genom att tillhöra ett land utan egentliga fiender och maktambitioner.

Utan alliansfriheten och neutralitetspolitiken skulle troligen aldrig Dag Hammarskjöld, Olof Palme, Pierre Schori, Rolf Ekéus, Jan

Eliasson, Hans Blix och Carl Bildt ha kunnat göra sig gällande i de storpolitiska sammanhangen. Likaså är det troligt att det genuina svenska engagemanget för tredje världen hade varit mer begränsat. Danmark och Finland har till exempel en betydligt svalare, vissa skulle säga mer realistisk, hållning.

Förut kunde på viss grund hävdas att vi själva bestämde över utrikes- och säkerhetspolitiken. Idag är den integrerad med EU:s och Natos strukturer och omvärldsanalyser. Det är orimligt att tänka sig en svensk särlinje, en roll som brobyggare mellan skilda ideologier och politiska system. Vi har öppet och tydligt valt sida.

Naturligtvis är det skönt att det neutralitetspolitiska hyckleriet en gång för alla är slut. Men det är inte av sentimentalitet utan mer oro som får mig att undra över hur det

framtida utrikespolitiska engagemanget ska alstras. Vill det sig illa kan snart en period av inåtvänd självgodhet och cynism ta vid, just det stämningsläge som präglade Sverige fram till mitten av 1960-talet.

Peter Wolodarski skriver i *Dagens Nyheter* (29/2) om hur Moderaterna bedårats av Silvio Berlusconi och förhållit sig, med Mats Johansson som hedervärd undantag, passiva inför den nyfascistiska utvecklingen i Ungern. Man behöver inte tillhöra vänstern för att reagera mot de hot som nu formerar sig i Europa och därmed mot demokrati och tolerans. Men alliansregeringen och svenska liberaler skyr klarspråk och öppen kritik.

Hållningen är inte bara motbjudande, den riskerar att sätta sin prägel på hur Sverige framöver anser att utrikespolitiken ska föras.

Mats Wiklund

ANDREAS
JOHANSSON HEINÖ

DOSSIER

BORTOM POPULISMEN

Har vänster och höger spelat ut sin roll i integrationsdebatten? I Sverige har Sverigedemokraterna stått i vägen för en ideologisk debatt om invandringen. I hela Europa blir antiinvandringspartier allt svårare att placera in på den politiska skalan. Samtidigt förändras nationalismen och skapar nya värdegemenskaper, medan arvet från upplysningen förskingras, både till vänster och till höger.

Andreas Johansson Heinö, gästredaktör

INFEKTERAD INTEGRATION

Sverige borde få en ideologiskt mer mogen invandrings- och integrationsdebatt. Att den bäst förs i termer av vänster och höger är inte givet.

Av Andreas Johansson Heinö

ÅTMINSTONE SEDAN valet 2006 har Sverigedemokraterna stått i centrum för integrationsdebatten i Sverige. I båda de senaste valrörelserna har det varit omöjligt för de etablerade partierna att diskutera invandrings- och integrationsfrågor utan att explicit förhålla sig till SD. Den mediala rapporteringen av så gott som varje enskilt förslag har dominerats av en SD-vinkel: "Hur gynnas SD av Björklunds utspel om burkaförbud?", "Kan SD vinna på Reepalus förslag om temporära medborgarskap?" och så vidare.

Men frågan är om inte detta destruktiva mönster redan nu är på väg att brytas. Rent sakpolitiskt har SD helt saknat inflytande över de frågor som förde partiet in i riksdagen. Utan chans att påverka blir det också mindre intressant vad partiet tycker. Ett annat exempel är vinterns stora kulturdebatt om vänstern och integrationen. Utmärkande för denna debatt är att vänstern angrips från två håll – dels från dem som bekymrar sig över invandringsrestriktiva tendenser inom delar av socialdemokratin, dels från dem som menar att vänstern, i detta fall brett definierad, gått bort sig i en sörja av kulturrelativism och identitetspolitik. Gemenamt för kritikerna är svårigheten att nagla fast vad vänstern, eller ens socialdemokratin, faktiskt står för på integrationsområdet. Medan den förstnämnda kritikergruppen åtminstone har ett tacksamt exempel att anföra – Ilmar Reepalu – är anklagelserna om det identitetspolitiska vurmandet bedrägligt svepande och substanslösa.

Den stora bilden är snarare att varken Håkan Juholt eller Stefan Löfven, så här långt, har gjort något som helst avtryck i integrationsfrågorna. I Juholts fall var detta i sig skäl för ifrågasättande från de kretsar som saknade Mona Sahlin, men då bör man komma ihåg att inte heller Sahlin höll någon särskilt hög profil i dessa frågor under sin tid som partiordförande (till skillnad från då hon var integrationsminister i början av 2000-talet).

Under tiden, till stor del i debattens skugga, har den borgerliga regeringen delvis med stöd av Miljöpartiet drivit igenom en rad reformer som är på väg att förändra svensk invandrings- och migrationspolitik i grunden: fri arbetskraftsinvandring efter 40 års stängda gränser, stora reformer inom mottagandet av nyanlända, samt ett aktivt val att in-

FOTO: FREDRIK PERSSON/SCANPIX

te följa med utvecklingen i resten av Europa mot skärpta krav för integration. Detta har alltså genomförts utan särskilt mycket motstånd eller debatt.

DEN KÄNSLOLADDADE debatten om vänsterns förhållningssätt till integrationen, och bristen på ett tydligt formulerat vänsteralternativ till regeringens integrationspolitik, bör ses mot bakgrund av att uppdelningen mellan vänster och höger överhuvudtaget inte har varit särskilt användbara begrepp för att förstå framväxten av svensk invandrings- och integrationspolitik. Blickar vi bakåt ser vi en socialdemokrati som konsekvent talat sig varm för en generös flyktingpolitik och ett inkluderande mångkulturellt samhälle. Men vi ser också, vilket statsvetarna Andrea Spehar och Jonas Hinnfors har påpekat, en socialdemokrati som i regeringsställning tagit de avgörande besluten om att begränsa invandringen till Sverige (framförallt stoppet för arbetskraftsinvandring 1968 och Luciabeslutet om flyktingpolitiken 1989) medan det är borgerliga regeringar som tagit de stora besluten om att öppna upp gränserna. Det var bland annat Bildt-regeringen som upphävde Luciabeslutet och gav de permanenta uppehållstillstånden till bosniska flyktingar, och den sittande regeringen som fattade beslutet att införa fri arbetskraftsinvandring.

Till detta bör adderas en sedan 1970-talet anmärkningsvärd, blocköverskridande samsyn vad gäller ambitionen att göra Sverige mer mångkulturellt, i första hand genom att inte ställa krav på invandrades kulturella anpassning. Lika eniga som man har varit om detta i riksdagen, lika övertygade har man också varit om att inte konfrontera väljarna

med denna politik. Den som betvivlar den låga takhöjden kan bara begrunda vad som hände i valrörelsen 2002 då Folkpartiet, som första etablerade riksdagsparti någonsin i Sverige, gick till val på att åtminstone delvis vilja skärpa kraven för invandrare i Sverige. Trots en direkt belöning från väljarna blev partiet så illa åtgånget i debatten att man ännu inte har återvunnit självförtroendet.

Integrationsfrågorna har länge primärt rört sig längs en kulturell axel där nationalism stått emot mångkulturalism. Här har Sverigedemokraterna, väl medvetna om att de har en stark opinion i ryggen, haft lätt att vinna politiska poäng på de etablerade partiernas svårigheter att ta avstånd från förtryck i mångkulturens namn. För vänstern har det varit mycket svårt att försvara slöjor, omskärelse och halalkött utan att samtidigt bekräfta Sverigedemokraternas världsbild av att det faktiskt är detta som integrationsdebatten bör handla om.

Detta illustrerades kärnfullt när Magnus Linton, i ett svar till Fredrik Ekelund i vinterns utdragna debatt om vänstern och integrationen, skrev om vikten av att kunna "avgöra i vilka sammanhang kraven på förbud mot [halalslakt, manlig omskärelse, hel-täckande slöjor] är ett utslag av en uppriktig ambition till moralisk och politisk utveckling och när de bara är gammal vanlig främlingsfientlighet".

Det bör kanske förtydligas att Linton inte alls är ironisk eller raljant, utan helt enkelt driver tesen att det inte alls är fel att vilja förbjuda ungefär de företeelser som Sverigedemokraterna är motståndare till. Felet är att det är just Sverigedemokraterna som föreslår förbuden, till skillnad från om en vänster, med goda avsikter, gjorde samma sak.

MÅNGA RÖSTER HÖJS för att vänstern istället borde försöka föra över debatten till att mer kretsas kring den socioekonomiska dimensionen. Problemet är att Sverigedemokraterna redan har utnyttjat tomrummet till att lära sig att spela rollen som välfärdsstatens försvarare gentemot en ansvarslös borgerlig invandringspolitik. Här är det istället högern som bekräftar SD:s världsbild, genom att erkänna att invandringen rimligen har konsekvenser för arbetsmarknaden och välfärden, men att detta är en utveckling som man välkomnar.

Det vore önskvärt om Sverige kunde få en mer ideologiskt mogen invandrings- och integrationsdebatt. En förutsättning för det är >>

ANDREAS
JOHANSSON
HEINO

DOSSIER

BORTOM POPULISMEN

att de etablerade partierna frigör sig från den mentala SD-spärren och istället söker svaren på nya frågor i sina respektive ideologier. Det är inte alls givet att invandringen bäst kan hanteras i termer av vänster och höger.

I detta nummers Dossier tar vi oss an integrationsfrågorna i Sverige och i Europa. Ett genomgående tema är att en djupare analys förutsätter att vi kan se bortom uppdelningen i vänster och höger. De nationella identiteterna i Europa är i långsam förändring. Den stora förändringen över tid är att värderingar blir alltmer centrala. Dagens nationer är mer än tidigare värdegemenskaper. Detta sker framförallt på bekostnad av idéer om ett gemensamt ursprung (grundat i biologi, arv, historia). Utvecklingen är naturlig, som ett svar på de senaste decenniernas omfattande migrationsvågor. Med ökad rörlighet blir det svårare att hålla fast vid idéer om gemensam stamtavla, samtidigt som det upplevs som viktigare att slå vakt om de värden som upplevs skydda gemenskapen. I sitt bidrag skriver Ivar Arpi om hur en liberal nationalism alltmer framstår som en nödvändighet för att garantera sammanhållning och solidaritet i alltmer splittrade samhällen.

Philip Lerulf, som studerat radikala antiinvandringspartier i Europa, menar dels att det ungerska partiet Jobbik varken är höger eller vänster, dels att många av Jobbiks idéer inte är unika för Europas antiinvandringspartier. Denna insikt är helt nödvändig för att på sikt kunna hantera inte i första hand antiinvandringspartierna, vars styrka vi konsekvent tenderar att överskatta, utan argumenten mot invandringen, som vi snarare tenderar att underskatta.

Avslutningsvis rekommenderas den som vill få en snabb introduktion till kärnan i de nya europeiska värdegemenskaperna en titt på Dansk folkepartis reklamfilm *I Am Denmark* (finns på Youtube) som, på engelska symboliskt nog, summerar vad som nu håller på att bli den övergripande bilden av alla europeiska nationer. Debärs upp av människor som ser olika ut och har olika bakgrund, men de skiljs åt, i DF:s tappning med en mycket skarp gräns, från dem som inte respekterar arvet från upplysningen. I sitt bidrag visar Gina Gustavsson hur intellektuella, både till vänster och höger, faller tillbaka på ett romantiskt ideal, till stora delar fjärran från det upplysningsideal båda sidor säger sig vilja försvara. ❀

DEN GODA NATIONALISMEN

Nationalism förknippas fortfarande med världskrigen. Ändå är idén om nationen inte destruktiv. Tvärtom är en god nationalism nödvändig för solidaritet, och för att kunna integrera människor i samhället som jämlikar.

Av Ivar Arpi

EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGETS slut lades mycket av skuldbördan för 1900-talets förödande krig på nationalismen. Särskilt den tyska nationalismen, som den kom till uttryck i nazismen, hade alla de drag som brukar kopplas samman med destruktiv nationalism: rasism, expansionism, militarism och fascism. Händelserna under Tysklands mörka epok har också kommit att bli den naturliga slutpunkten för associationskedjan som inleds när någon pratar om den egna nationen som något positivt. Men det är inte lätt att greppa exakt vad nationalism är för något. Ofta används begreppet slarvigt för att beskriva en chauvinistisk attityd som går ut på att den egna gruppen är bättre än andra. Anders Behring Breivik motiverade sina dåd i Oslo och på Utøya med en makronationalistisk retorik, med Europa och kristendomen som främsta referenspunkter. Den allmänna åsikten, från höger till vänster, var att den norske statsministern Jens Stoltenberg hanterade tragedin oklanderligt. Dagen efter massakern framträdde Stoltenberg på en direktsänd presskonferens där han framförde ett tal som kommit att hyllas.

Breiviks förvirrade manifest gav uttryck för en särskilt elakartad nationalism, men samtidigt stod statsministern och pratade om nationen: "Vi är ett litet land, men vi är ett stolt folk." Ingen ska tro att terror kan besegra Norge, tycktes budskapet vara. I ett annat sammanhang hade det troligen rönt uppmärksamhet. Men där och då var det tydligt att nationalism kan uppträda på många olika sätt och att alla nationalismers inte är likadana. Breiviks nationalism resulterade i en tragedi, medan Stoltenbergs nationalism samlade Norge och väckte om världens beundran.

Konservativa nationalisterna har rätt i att en fungerande demokratisk stat bygger på att medborgarna delar en gemensam nationskänsla. Slutsatsen att nationen måste bevaras som den ser ut just nu, som många av dem (exempelvis Sverigedemokraterna) drar, är dock felaktig. En ny, uppdaterad nationalism kan överbygga de klyftor som finns mellan olika etniska identiteter i samma stat. En sådan nationalism behöver vara sociopolitisk, värderingsbaserad och öppen, istället för etnokulturellt stängd. Svenskar älskar att provoceras av den amerikanska nationalismen, och höjer överlägset på ögonbrynen åt de många nationella ritualerna och deras fokus på vad som är och inte är amerikanska värderingar. Men att Västeuropa är, eller åtminstone öppet framstår som, mindre nationalistiskt har kanske också effekten att vi har svårare att integrera invandrare. Enligt den liberala statsvetaren Brian Barry i boken *Culture & Equality* (2000) innebär avsaknaden av en samlande nationalism baserad på värderingar att Västeuropas etniska identiteter blir viktigare, men att de också är mer svårgränsade. Nya medborgare i USA börjar många gånger med att bli nationalister, vilket ger fart åt den kulturella integrationen som dock ofta tar längre tid.

Nationalism kan aldrig fungera som en sam ideologi, och har historiskt sett kombinerats med liberalism, som under revolutionsåret 1848 då många protesterade mot imperialism och en adel som splittrade folk. Idén att människor har olika nationaliteter är inte antiliberal, som en del hävdar. Liberala principer sätter gränser för vad som är tillåtet att göra, men de säger inget om vad människor ska bry sig om. Nationalism, så som den kommer till uttryck i exempelvis Jens Stoltenbergs tal, innebär ett er-

Jens Stoltenberg.

FOTO: BERIT ROALD/SCANPIX

kännande av att alla inom nationens gränser delar både historia och framförallt framtid med varandra. En sådan nationalism innebär inte att man vill invadera grannländerna, eller frånta dem som inte delar ens nationalitet deras mänskliga rättigheter. För filosofen Martha Nussbaum, och andra med henne, är nationalism en konstruerad gräns baserad på slump, som därför inte bör skilja människor åt. Men även om nationalism är en politisk skapelse, är den sällan helt godtycklig, utan bygger vidare på tidigare identiteter. Dessutom har det visat sig att nationella identiteter är väldigt hållbara över tid. Filosofi bör utgå från vad människor faktiskt bryr sig om, inte skapa teorier om rättvisa och identitet som är så abstrakta att nästan bara andra filosofer kan känna sig hemma i dem. En oavsedd bieffekt av kritiken mot nationalism blir dessutom ett indirekt underkännande av folkliga projekt för nationellt självbestämmande i andra delar av världen.

PÅ SENARE ÅR HAR intresset för Sverige, svenskhet och släktforskning ökat. Fredrik Lindströms tv-serie *Världens modernaste land* (2006–2007) visade upp vad World Values Surveys opinionsundersökningar antytt; Sverige har en distinkt kultur med tydliga särdrag. Troligen har intresset växt i och med att Sverige idag rymmer ett stort antal människor från andra delar av världen. Men även EU-medlemskapet och vad Berlinmurens fall gjorde med Östeuropa. Den tidigare, relativt omfattande, homogeniteten har idag blivit mer av en mångkultur. Samtidigt har det uttryckts kritik mot idén om nationen därför att den, utöver att vara farlig som ideologi, varit reserverad för majoriteter, åtminstone i västvärlden. Etniska, religiösa och sexuella minoriteter har i många fall exkluderats och legitimi-

teten hos en modern nationalism är beroende av att sådant tankegods överges. Receptet som dessa nationalismkritiker förespråkar har kallats identitetspolitik, multikulturalism och/eller erkännandets politik, och går i korthet ut på att marginalisera de grupper ska få erkännande och upprättelse för historiska oförrätter. Ofta går det hand i hand med påståendet att nationen är en konstruktion – en föreställd gemenskap – och en tillfällighet. Hur kan man vara stolt över något som råkat bli till, som av en slump? Men kritiken kan vändas mot identitetspolitikens identiteter på samma sätt. Varför skulle sexuella, etniska eller köns-mässiga identiteter vara mer sanna än nationella?

Dessutom bygger själva tanken på erkännande och upprättelse på att minoriteten redan ingår i en nationell kontext – att det finns en mer omfattande identitet som består över tid. I boken *On Nationality* (1997) argumenterar statsvetaren David Miller för att den nationella identiteten kan samexistera med etniska identiteter, men att båda behöver diskuteras och förändras i relation till varandra för att inte hamna i konflikt. Inspiration kan eventuellt hämtas från hur den europeiska identiteten har fått en central plats i de flesta europeiska länders identitet. Det "europeiska" definieras dock alltid på ett nationellt plan, och byter delvis innebörd från land till land. Den nationalistiska föreställningen om ett delat öde gör att medborgarna binds samman som jämlikar i en gemensam berättelse. Alla varken kan eller bör dela exakt samma värdering, men konflikterna och lösningarna blir en del av en nations karaktär och definierar medborgarna.

DET KRÄVS EN ömsesidig känsla av gemensam nationalitet för att tanken om lika rät-

tigheter ska få brett och kontinuerligt folkligt stöd. Ofta är nationalism därför en central, men outtalad, del av andra debatter. Ett exempel är den pågående skoldebatten där det är underförstått att vi måste ha en jämlik skola där alla barn erbjuds samma kvalitet. För att idén om en allmän skola ska vara legitim krävs det solidaritet, lojalitet och en känsla av samhörighet. Varför ska annars de med bättre förutsättningar bry sig om dem som har det sämre? Vi erbjuder inte heller skolgång till alla världens barn, utan huvudsakligen till svenska barn. Svenskar har större skyldigheter mot svenska barn genom att vara en del av samma nation. Skolan fostrar framtidens medborgare, och en nationell läroplan ska vara ett uttryck för vilka värderingar som vi vill ska dominera i Sverige.

STOLTENBERGS KÄRNFULLA uttalande om det lilla men stolta Norge förde fram samma budskap som Winston Churchill när en tysk invasion tycktes nära förestående under andra världskriget: "Never despair, never surrender." Men det är tal som bara är begripliga med den egna nationen och det egna landets invånare som mottagare. Som utomstående kan man respektera uttalandet, till och med finna att det är moraliskt riktigt på en universell nivå att nationer försvarar sig, men man kan aldrig omfattas av det själv.

Norrmän har trots allt en relation till Norge, och andra norrmän, på ett sätt som svenskar inte har. Faktumet att vissa är norrmän och andra svenskar är omöjligt att abstrahera bort, även om det (oftast) inte är självvalt vilken nationalitet man har. Det mesta som vi bryr oss om beror på liknande tillfälligheter – som vår familj eller vårt kön. "Okunnighetens slöja", ett begrepp som myntades av John Rawls och brukas flitigt av universalister, innebär att tankar om rättvisa inte bör ta hänsyn till sådana tillfälligheter. Den faller dock till föga inför hur människor fungerar i praktiken, och vad vi bryr oss om. Filosofen Anthony Kwame Appiah skriver i *The Ethics of Identity* (2006): "Vi föder inte organismer, utan släkt; vi har inte samlag med andra kroppar utan med älskare och respektive; och slutet på organiskt liv har mening som inte endast handlar om fakta, utan också om värde. En delad biologi, en naturlig mänsklig essens, ger oss inte på något relevant sätt en delad etisk natur."

Samhället behöver något mer än gemensamma spelregler. De liberala tankarna om individens rätt till frihet är ett ramverk, men innehållet i samhället fylls alltid av människors egna önsknings, drömmar och sökande efter gemenskap. Nationalism kan vara en ond, destruktiv kraft när den blir en exkluderande förlängning av etniska identiteter, men också en av få krafter som kan överbrygga djupa etniska, religiösa och kulturella skillnader. ✱

ANDREAS
JOHANSSON
HEINO

DOSSIER

BORTOM POPULISMEN

POPULISM BORTOM VÄNSTER OCH HÖGER

Att beskriva det ungerska extremnationalistiska partiet Jobbik som ett högerparti är inte helt rättvisande. Kraven på omfattande förstatliganden antyder, liksom väljarbasens kritik mot globalisering, snarare frändskap med vänsterpopulister och socialister.

Av Philip Lerulf

EUROPA STÅR INFÖR omfattande utmaningar. Växande offentliga skuldbelägg, tilltagande byråkratisering och vikande konkurrensförmåga minskar förutsättningarna för en stabil tillväxt. Sedan finanskrisen 2008 har utvecklingen accelererat och den akuta bristen på både pengar och kreditvärdighet tvingar nu fram hårda nedskärningar i de flesta staters offentliga system. När många av de ekonomiska privilegier som vi européer länge tagit för givna rycks undan sprider sig oron och missnöjet. Samtidigt fortsätter migrationen att pressa den europeiska välfärdsmodellen. Politiker och väljare blir tvungna att definiera gränserna för sin generositet. I striden om tolkningsföretaget engagerar frågan om vilken ideologisk färg som bör sättas på de extremnationalistiska krafter som har vunnit förnyad kraft i krisens spår.

Det som händer i Europa är dramatiskt. I ett försök att rädda det som kan av välfärdsstaten måste sittande regeringar, inte sällan borgerliga koalitioner, dra åt svängremmen. Stabila offentliga finanser, tydliga politiska välfärdsprioriteringar och nolltolerans mot budgetunderskott är ett recept som ordinerats av flera högerorienterade regeringar och av andra än tjänstemännen på det svenska finansdepartementet.

Men för många människor motsvarar kraven på anpassning till en ny globaliserad värld i sig en öppen attack på den europeiska välfärdsordningen. Stora grupper känner sig berövade en medfödd rätt till en viss samhällsmodell. I frustration höjer de nu näven i protest. I Grekland fylls torgen av ilskna människor som motsätter sig sänkta löner och minskade pensioner. I Storbritannien går folk till storm mot höjda studieavgifter och privatiseringar i den offentliga sjukvården.

De politiker som försöker skapa budgetbalans hängs ut som hjärtlösa nyliberaler. En politik med tydliga prioriteringar betraktas inte enbart som fel lösning på utmaningarna, utan också som själva orsaken till Europas nuvarande problem. Mot de politiker från höger till vänster som vill gå framåt med en reformorienterad politik, växer ett motstånd grundat på fromma förhoppningar och idealism. Budskapen är för enkla och opportuna. Förkunnarna finns i alla läger.

I UNGERN HAR DET extremnationalistiska partiet Jobbik på några få år enat de väljare som motsätter sig klassiska liberala ståndpunkter om frihandel, marknadsekonomi och globalisering. Redan inför EU-parlamentsvalet 2009 tog partiet strid mot allt som uppfattades som modernt och kosmopolitiskt. Valmanifestet "Ungern tillhör ungrarna!" var en blandning av kompromisslöst EU-motstånd, en vurm för Ungerns självständighet och kristna traditioner och ett stridsrop mot marknadsekonomi. Finanskrisen radikaliserade partiet, och partiledaren Gábor Vona efterlyste en ny världsordning där trygga arbeten går före företagets vinster.

Partiet befäste sin roll i parlamentsvalet 2010. En röst på Jobbik var mer än en röst för missynsamhet gentemot landets romska minoritet. Valmanifestet "Radikal förändring för nationellt självbestämmande och social rättvisa" var i minst lika hög grad ett brandtal emot fortsatt globalisering.

I Sverige och svenska medier beskrivs Jobbik konsekvent som "högerextremt" och "högerextremt". Ifråga om partiets nedlåtande syn på Ungerns romska minoritet är ordet "extremt" berättigat. Högerprefixet ter sig emellertid svärmotiverat. Det leder tanken fel och antyder att främlingsfientlig-

het och hat skulle vara en naturlig följd av en till ytterligheter driven borgerlig politik, något som förefaller osannolikt. Snarast är det viljan att bryta med en destruktiv identitetspolitik som skapat utanförskap och förvägrat människor chansen att leva och verka i samhället som idag utmärker flera av Europas högerpartier. Liberaler och konservativa möts i en gemensam insikt om att nyckeln till att hantera Europas åldrande befolkning – och därmed också att säkerställa tillväxt och välbefinnande – är fortsatt invandring. Att det finns exempel på konservativa partier som istället delar Jobbiks syn på sina medmänniskor, däribland ungerska Fidesz, är inte i sig ett bevis för att alla högerpartier delar samma värderingar.

STUDERAR MAN Jobbik och dess väljarbas ter det sig därför än svårare att betrakta det som ett högerparti. Jobbik efterlyste i valet 2010 en ekosocial ekonomi och en aktiv stat som kunde trygga nationella tillgångar; mark, skog, vatten, ja till och med Budapests flygplats. Partiet sade blankt nej till att privatisera sjukförsäkringssystemet, och stödde ett förstatligande av pensionssystemet. Jobbik efterlyste allmännyttiga bostäder med statligt reglerade hyror. Med Jobbik vid makten skulle arbetstagarnas formella rättigheter och fackförbundens inflytande stärkas. Fattiga och utblottade ungrare skulle dessutom få möjlighet att bruka jorden, via kommunala jordbruksprogram, en modern variant av den ryska sovchosen med andra ord. Mycket kan sägas om denna politik, men påtagligt höger är den inte.

Inte heller attraherar Jobbik den burgna medelklassen, ofta betraktad som högerens kärnväljare. Tvärtom är underklassprotesten i flera av de extremnationalistiska partierna påtaglig. Både 2009 och 2010 fick Jobbik i första hand stöd i Ungerns fattigaste delar. Partiet lockade också unga och välut-

Representanter för Jobbik tänder eld på EU-flaggan.

FOTO: BERNADETT SZABO/SCANPIX

bildade. Enligt en opinionsundersökning av Forsense stödde 40 procent av väljarna under 24 år antingen Jobbik eller det nybildade gröna liberala partiet Lehet Más a Politika i valet 2010. Hälften av dem som röstade på Jobbik 2010 var yngre än 35 år. Bara tio procent var äldre än 55 år.

Den som studerar extremnationalismen finner snart att man i den politiska debatten tillämpar olika måttstockar på budskapens avsändare. Ett politiskt förslag som sägs vara höjden av populism när det förs fram av Jobbik betraktas ofta som fullkomligt okontroversiellt när det kommer ifrån en etablerad politiker.

FRANÇOIS HOLLANDE, Socialisternas kandidat i det franska presidentvalet senare i vår, är ett aktuellt exempel på detta. Nyligen utsåg han, med samma opportuna självklarhet som Jobbik, den globala finansmarknaden till sin huvudmotståndare. Genom att omförhandla euroländernas finanspakt för budgetdisciplin vill han skapa manö-

verutrymme för en vänsterorienterad politik. Bland de dyra löftena märks förslag om höjda statsutgifter med 20 miljarder euro de kommande fem åren, sänkt pensionsålder från 62 år till 60 år, behållandet av 35-timmarsveckan och inrättandet av en statlig investeringsbank.

DE VÄLJARE SOM identifierar sig som globaliseringens förlorare välkomnar självfallet Hollande och hans idéer. Men till skillnad från Jobbik är det få som beskriver hans politiska förslag som populistiska och marknadskritik som verklighetsfrånvärd.

Inte desto mindre söker de franska socialisterna stöd i samma antiglobaliseringsrörelser där Jobbik redan hittat delar av sin väljarbas. Gábor Vona och François Hollande är i det avseendet samma andas barn, förkunnare av samma världsuppfattning. Båda vill rusta staten mot kapitalet, göra politiken överordnad marknaden och driva en långtgående utbudspolitik. Vona och Hollande demoniserar dessutom de fria ka-

pitalflöden som är en förutsättning för det moderna samhället. Den amerikanske sociologen Richard Sennett har i sin bok *The Culture of the New Capitalism* beskrivit mötet mellan den nationellt grundade kapitalismen och den nya globaliserade ekonomin som ett möte där idealet om lojalitet ställs mot flexibilitet, kontinuitet mot förändring.

SÅ FORMAS ETT NYTT politiskt landskap. När vanmakten och vanans makt söker nya företeelser förflyttas gränser som tidigare betraktades som självklara och bestående. Mot visionen om ett liberalt och öppet samhälle formeras alternativ som förespeglar att framtiden finns bakom höga murar mot omvärlden. I spåren av den kris Europa nu går igenom kommer motsättningarna mellan dem som har en vilja att bevara och dem som vill förändra och bryta ny mark att skärpas. Begrepp som högerextremism, höger-radikalism och populism kommer i ett sådant sammanhang att förlora sin nuvarande betydelse. ✱

ANDREAS
JOHANSSON
HEINO

DOSSIER

BORTOM POPULISMEN

ROMANTISKA IRRGÅNGAR I INTEGRATIONSDEBATTEN

Integrationsdebatten har i västvärlden kommit att framställas som en kamp för eller emot upplysningen. Vid närmare betraktande visar sig dock bägge sidor i debatten vara anfrätta av föreställningar som går att spåra tillbaka till romantiken.

Av Gina Gustavsson

FÖR ELLER EMOT upplysningen? Svaret på den frågan framställs ofta som avgörande för hur olika läger positionerar sig i förhållande till invandringen, islam och toleransen.

På högersidan i integrationsdebatten finner vi Ayaan Hirsi Ali och Paul Berman, de så kallade upplysningsliberalerna. De efterlyser hårdare tag mot det medeltida mörker som hotar den västerländska civilisationen från öst. Enligt dem urholkas friheten och jämlikheten i det öppna samhället av att vi inte står upp ordentligt för förnuftet och upplysningen. Därför fördömer de slöjor och muslimska friskolor, men uppmuntrar såväl värderingskontrakt som Muhammedkarikatyrer – de sistnämnda erbjuder nämligen muslimer, enligt Hirsi Alis återkommande formulering, "en genväg till upplysningen".

Från vänster är man dock snar att invända att även upplysningens förnuftsdyrkan riskerar att bli ett sätt att utöva tvång och befästa ojämlika relationer. Med inspiration från tankegångar, som idag kanske främst kommit att förknippas med Michel Foucault, påpekas det ofta att om något underminerar friheten och jämlikheten så är det just återopandandet av förnuftsmässiga upplysningsideal. Dessutom, som Moa Matthys påminner om i *Dagens Nyheter* (14/2), accepterade även upplysningens främsta tänkare minsann såväl slavhandel som kvinnoförtryck! Slutsatsen på vänsterflanken blir därför ofta att uppvärdera det upplysningen förkastade: det känslomässiga, privata och innerliga. Mer av vad Maria Sveland kallar ett "ordlöst fladder i bröstkorget", helt enkelt (DN 8/2).

Upplysningens centrala roll i debatten ifrågasätts däremot sällan. De som vill ha hårdare tag beskylls för att vara dogmatiska upplysningsfundamentalister, medan dessa själva kallar sina motståndare för upplysningsfientliga relativister. Men ge-

nom att så okritiskt acceptera att det är just upplysningen de bråkar om, bidrar båda sidor till att vi förbiser själva huvudrollsinnehavaren.

Hjälterollen i integrationsdramat innehas nämligen inte alltid av den upplysta mönsterindividen, utan hans besvärlige lillebror: den romantiske individualisten. Denne är varken upphöjt sval eller rationellt eftertänksam utan drastisk, utlevande, hånfull, revolterande, spontan, hängiven och autentisk. Ett talande exempel är den holländske filmaren Theo van Gogh, vars berömda fester erbjöd en scen med uppstoppade getter (en anspelning på "getknallare", hans favoritord för muslimer), liksom ett snurrande podium med vad som skulle föreställa hans egen likkista, i ett hav av magnumflaskor med champagne och falliska jättkakor. När van Gogh sedermera mördades av en fanatisk muslim, mitt på öppengata i Amsterdam, blev han för många ett slags martyrför Västerlandets värden – men knappast för den upplysta självreflektionen, utan snarare symbol för det romantiska hån av konventionerna.

VISSERLIGEN HAR ROMANTIKEN historiskt sett ofta förknippats med konservatism och kollektivistisk nationalism. Mycket riktigt var det också åt det hållet som många romantiker senare kom att röra sig. Men ända in på 1800-talets början kännetecknades de fortfarande av en stark tro på den fria individen, liksom av ett djupt förakt för samhällets konventioner. Romantiska poeter som Novalis och Coleridge lovsjöng individualiteten, geniet och den kreativa fantasin. I Sverige företrädde den romantiska frihetsivern av tänkare som Benjamin Höijer och den unge Atterbom i Uppsala.

Influenserna kom från filosofen Johann Gottlieb Fichte, som menade att individen måste kollidera med sin omvärld för att bli varse sitt sanna jag. Att förbli sann mot sig själv och sina egna övertygelser ansågs vida viktigare än världsliga hänsyn. När Fichte an-

klagades för ateism vägrade han att tillerkänna sina överordnade rätten att ens kritisera honom. År 1799 förlorade han därmed sin professur och var tvungen att lämna hemmet i Jena. Samma år gav den romantiske tänkaren och litteraturkritikern Friedrich Schlegel ut *Lucinde*, en erotisk roman som skapade stor uppståndelse med sin explicita skildring av fri och sinnlig kärlek, liksom sin hyllning till den autentiskt självutlevande individen som trotsar samhällets sedvänjor till varje pris. Anpassning framstod som förnedrande, medan modig självhävdelse av det autentiska jaget upphöjdes till dygd.

Liknande romantiska bevekelsegrunder finner vi hos Flemming Rose, kulturredaktören på *Jyllands-Posten* som publicerade de ökända Muhammedkarikatyrerna 2005. Häromåret gav han ut *Tystnadens tyranni*, en veritabel tegelsten, där han försvarar inte bara rätten att publicera karikatyrerna, utan också själva beslutet att använda denna rätt. I boken lyser upplysningsidealen med sin frånvaro. Rose återopar varken kantiansk autonomi, plikt känsla, självbehärskning eller rationellt resonande. Tvärtom: Hans förebild tycks vara den hänsynslösa konstnären som hellre uttrycker sitt autentiska jag än reflekterar över handlingens konsekvenser. Hans huvudfiende är den förhatliga återhållsamhet som enligt honom gör att vi lägger band på vår lust att driva gäck med islam, på samma sätt som vi gör med allting annat.

ROSES FAVORITEXEMPEL på den sorts själv-censur som karikatyrerna skulle bekämpa kommer från den danske komikern Frank Hvam, som beklagat att han inte vågar "pissa på" Koranen i tv. Hellre bli martyrför än att svika sig själv och hellre vara fanatiker än hycklare, menar Rose. Därför tycks han också nära en skev beundran för just de muslimska fundamentalister som han i övrigt avskyr: de lider ju i alla fall inte av feighet.

Problemet som Rose ville åtgärda med karikatyrerna var alltså inte att muslimer

Novalis.

Ayaan Hirsi Ali.

skulle vara alltför känslöstyrda och hängivna och därmed oförmögna att leva upplysta liv, som det ofta har hävdats av såväl forskare som debattörer. Problemet var istället att danskar och andra västerlänningar tycktes honom alltför känsloljuma, återhållsamma och anpassningsbara. Karikatyrerna blev ett svar på för lite känslöstyrka och hängivenhet - inte för mycket.

VISSERLIGEN HÄNVISAR Rose ibland även till upplysningen. Men då avser han värdet av det politiska system som vi helt enkelt kallar liberal demokrati, inte av det slags karaktärsideal som involverar rationalitet, autonomi och reflektion och som åberopas av till exempel Kant. Vi missar därför något väsentligt när vi enbart anlägger ett upplysningsperspektiv på karikatyrdebatten. Det är nämligen en romantisk snarare än upplyst hjältebild som framträder när Rose för-svarar karikatyrerna.

Liknande romantiska ideal finner man hos hans meningsfränder, till exempel Paul Berman, Ayaan Hirsi Ali och Pascal Bruck-

ner. Karikatyrerna skildras som en välbehövlig dos mod, ett sätt att gjuta liv i vad som framställs som ett sjukligt, självhaktande, självgisslande och därför vämjeligt Västerland. Låt vara att de ofta förknippar den västerländska civilisationen som sådan med upplysningen. Men hela det sätt på vilket den ska försvaras, själva upphöjandet av kampen och modet, fördömandet av all kompromiss - inklusive *Jyllands-Postens* ursäkt till kränkta muslimer - som underkastelse och ryggradslöshet; allt detta skvallrar om romantiska ideal som styrka, autenticitet och hängivenhet på gränsen till martyrskap. Liknande romantiska tongångar finner vi även i den återkommande föreställningen att karikatyrerna kan rättfärdigas som en form av *katharsis* eller "terapi" för kuvade liberaler, såsom det hävdats av filosofen Guy Haarscher och statsvetaren Brendan O'Leary.

Den romantiska förväxlingen av offentlig debatt med terapi bejakas också av den rakt motsatta sidan i integrationsdebatten. Exempelvis kom Maria Sveland i *Dagens Nyhe-*

ter ut som "politiskt deprimerad" i sin känslodrypande klagovisa över högervindarna i integrations- och feminismdebatten. Förutom att vilja väcka medvetenhet om det extremistiska hatet, tycks Sveland också vilja föra ut ett romantiskt budskap, nämligen värdet av självexponering, lidelse och äkthet. Varför skulle hon annars på ett enda uppslag åtta gånger upprepa hur det politiska hatet påverkar henne fysiskt, hur det fladdrar i hennes bröstorg och hur hon har ont i magen?

SLÖJDEBATTEN UTGÖR ytterligare en scen för den romantiske hjälten, eller snarare hjäl-tinnan. För den som tolkar debatten i termer av upplysningsideal tycks slöjan kanske provocera främst som symbol för kvinnans underordning gentemot mannen, alternativt som trots mot den sekulära offentligheten som sådan. Men därmed förbises en annan viktig aspekt: slöjan provocerar även genom att symbolisera just den självbehärskning som romantikern finner mest förhatlig och själsdödande. Den tycks för vissa på ett besvärande sätt utgöra motpolen till den självutlämnande bloggen. Problemets kärna ligger enligt Jesús Alcalá i att slöjbäraren vägrar blotta sin sanna "identitet", att hon inte visar andra "sina reaktioner och sinnesstämningar" (*DN Debatt* 29/1). Just denna aspekt av slöjan utmanar inte nödvändigtvis upplysningsidealet, men väl det romantiska kravet på att leva ut sitt autentiska jag.

Och slöjförsvararna använder samma sorts argument: I boken *Islamofobi* påpekar Mattias Gardell att slöjan, precis som andra symboler, är ett sätt för många kvinnor att uttrycka sitt unika jag, att visa sin specifika identitet för omvärlden. Underförstått är att slöjan bör välkomnas eftersom den trots allt passar in i vår (romantiska) kultur.

Båda sidor i integrationsdebatten tycks alltså ofta vara eniga om en sak: den individualistiska romantikerns rätt till herravälde i Västerlandets civilisation. Ändå fortsätter de att bråka om upplysningen, så ofta och så bittert att det lätt kan verka som om de inte alls är rörande överens om vikten av romantiska ideal som hängivenhet, autenticitet och självexponering.

Detta tillstånd av betydande men likväl dold enighet kring romantiska ideal som individualitet, provokation och självutlevelse är inte bara förvirrande för den som vill förstå integrationsdebatten. Det är också moraliskt bekymmersamt. De romantiska idealen innehåller förvisso mycket värdefullt. De utgör mycket riktigt en stor del av det vi kallar för vår västerländska civilisation. Men i försvaret av det öppna samhället är de både för hårda och för veika. Den romantiska hjälten provocerar nämligen med glädje. Men när handsken väl är kastad har han inga argument, utan endast sin känslostorm att ta till som vapen. ✱

FOTO: MIMSY/MOELLER/SCANPIX

Arafat valde terrorn

Idag tycks en fred mellan israeler och palestinier vara långt borta. Det är populärt att skylla detta faktum på Israel. Men problemet är snarare att palestinerna saknat ett kompromissvilligt och reforminriktat ledarskap.

Av Lennart Berntson

Staten Israels utvecklingsedangrundandet 1948 är i stora drag en framgångssaga. På drygt sextio år har landet förvandlats från ett fattigt jordbrukssamhälle till ett av världens mest framstående länder teknologiskt, ekonomiskt och vetenskapligt. Det är dessutom, i motsats till sina arabiska grannstater, sedan årtionden en stabil rättsstat och demokrati.

Israels situation är emellertid också speciell i ett annat avseende. Det är det enda land i världen som lever under ett hot om att utplånas som nation och stat. Sedan självständigheten har landet direkt och indirekt attackerats av reaktionära och despotiska länder som Syrien, Jordanien, Egypten, Libanon, Irak, Saudiarabien och Iran, liksom av vänsterextrema eller islamistiska terrorrörelser som Fatah, PFLP, DFLP, Hamas, Hizbollah, Islamiska jihad och al-Aqsamartyrernas brigad. Ändå är det mindre än tjugo år sedan en lösning på konflikten mellan Israel och palestinerna tycktes ligga inom räckhåll. Osloavtalet 1993, med vilket jag här förstår det ömsesidiga erkännandet i Oslo och principdeklarationen i Washington, båda i september 1993, väckte enorma förhoppningar om en slutlig fred mellan Israel och palestinerna.

Snart två decennier senare är konflikten fortfarande olöst och förhandlingarna ligger i realiteten nere. På israelisk sida är idag idén om att byta land mot fred djupt misstrodd. I det senaste palestinska valet 2006 segrade Hamas, en islamistisk rörelse som vill krossa den israeliska staten. I Sverige läggs emellertid ansvaret för denna utveckling nästan uteslutande på israelerna. Framförallt gäller detta nyhetsjournalistiken. I synnerhet bosättningspolitiken och det motstånd mot en uppgörelse med PLO som råder inom dagens högerregering under Netanyahu ses som de avgörande hindren för en uppgörelse. Fastän båda dessa förhållanden obestridligen belastar Israels trovärdighet är det bestämt inte här stötestenen för en fredsuppgörelse idag.

I Oslo 1993 ingick Israel och PLO en överenskommelse om att erkänna varandras legitima ex-

istens. Avtalet innebar i realiteten att man från båda sidor accepterade att det "historiska Palestina" – området mellan Jordanfloden och Medelhavet – skulle delas i två stater, en israelisk och en palestinsk (tvåstatslösningen). Detta var vad FN föreslagit redan 1947. Men detta förkastades av palestinerna – och kringliggande arabstater – vilka krävde en stat under palestinsk kontroll, och istället angrep Israel militärt. Kriget slutade med ett antal avtal om vapenstillståndsgränser, vilka slöts på Rhodos i mars 1949 under FN:s överhöghet. Det är dessa militära stillståndsgränser som idag går under namnet "1967 års gränser".

Överenskommelsen i Oslo var ett ramavtal för förhandlingar i syfte att inom fem år skapa en slutlig fred mellan Israel och Palestina på grundval av FN-resolutionerna 242 och 338. För palestinernas del innebar avtalet i ett första steg självstyre för Gaza och delar av Västbanken och för israelernas vidkommande utfäste sig PLO att både själv avstå från och förhindra att andra palestinska grupper utförde terrorhandlingar mot Israel. På tycks idag veta att avtalet gav Israel rätt till kontroll över Västbankens och Gazas yttre gränser, inklusive havet utanför Gaza, och dessutom inte förbjöd nya bosättningar, något man idag kan beklaga. Frågorna om gränsdragningar, bosättningsframtid, östra Jerusalems status och flyktingproblemet skulle nämligen lösas under förhandlingarnas gång. Även om Oslodeklarationen till en början hade ett utbrett stöd bland såväl israeler som palestinier möttes den samtidigt av kraftiga motreaktioner på båda sidor. I Israel vägrade inledningsvis högerpartiet Likud under Benjamin Netanyahu ledning att godkänna avtalet. Dessutom iscensatte grupper inom högern en veritabel hetskampanj mot premiärminister Yitzhak Rabin. Den israeliska reaktionen mot överenskommelsen kulminerade, dels med bosättaren Baruch Goldsteins massaker på tjugonio palestinier i Hebron i februari 1994, dels med mordet på Rabin i november 1995. Reaktionen på den palestinska sidan var likartad. Mellan 1993 och 1996 utförde palestinska terrorister en rad attentat inne i Israel, som dödade över

Lennart Berntson är universitetslektor i historia vid Roskilde universitet.

Efter fredsavtalet. Yitzhak Rabin skakar hand med Yassir Arafat.

FOTO: GETTY IMAGES

”

Israels situation är emellertid speciell. Det är det enda land i världen som lever under hot om att utplånas som nation och stat.

etthundrafemtio civila israeler. De drivande krafterna bakom dessa död var Hamas och Islamiska jihad. I strid med överenskommelsen i Oslo avstod emellertid PLO från att stoppa den palestinska terrorn, istället fick våldsverkarna ofta skydd i de nya självstyrande områdena och självmordsbombarna gavs hjältestatus. Arafat byggde upp en egen paramilitär styrka – Tanzim – utanför den palestinska myndigheten, vars våldshandlingar han använde för att stärka sin förhandlingsposition visavi Israel. Detta var stick i stäv med avtalet.

Både under Rabin och hans efterträdare Shimon Peres fortsatte Israel att förhandla med PLO trots den tilltagande terrorn och det minskande förtroendet för Arafats vilja att uppnå en slutlig fred med Israel. Denna politik att separera fredsförhandlingarna från kampen mot terrorn bidrog utan tvekan till Labours nederlag i valet i maj 1996 och tillkomsten av en högerregering

under ledning av Netanyahu. Denne hade visserligen i valkampanjen lovat att han inte skulle bryta de avtal som den tidigare regeringen ingått, men hans intention var uppenbart att bromsa Osloprocessen – idén att byta fred mot land skulle ersättas av fokus på Israels säkerhet. Netanyahu lyckades delvis i sitt syfte, men han tvingades samtidigt att ingå nya avtal med PLO – Hebronavtalet 1997 och Wye River memorandum 1998.

Det politiska närmandet mellan Israel och PLO ledde paradoxalt nog till en ökad separation mellan de israeliska och palestinska befolkningarna. Efter ockupationen av Västbanken och Gaza 1967 hade palestinerna i många år kunnat resa in fritt och arbeta i Israel. Vid första intifadan under 1980-talet infördes identitetskort för palestinerna i Gaza och under Kuwaitkriget 1991, när PLO slöt upp bakom Saddams diktatur, fräntogs palestinerna rätten att fritt resa in i Israel. Som en följd av terrorattackerna efter Osloavtalet skärptes regler- »

na ytterligare, med omfattande avspärningar och ständiga identitetskontroller som följd. Israeler-
nas reaktion var både legitim och logisk. Länderna i västvärlden har själva reagerat på långt mindre terrorhot med alltmer övervakning och kontroll. Samtidigt innebar terrorn att det ekonomiska utbyte som tidigare funnits upphörde och att misären tilltog bland palestinierna. Istället för ett ökat ömsesidigt förtroende bredde bitterheten och hatet ut sig på båda sidor.

Våren 1999 bröt Netanyahus regering samman – den hade splittrat nationen, alienerat palestinierna och belastat Israel internationellt – och en ny Labourregering under Ehud Barak kom till makten med målet att återstarta fredsprocessen. Trots de återupptagna förhandlingarna skulle relationerna mellan Israel, palestinierna och den arabiska omvärlden radikalt försämrade de kommande åren. De nya diskussionerna kulminerade med möten under president Clintons ledning i Camp David i juli och december 2000. Vid båda dessa tillfällen gjorde regeringen Barak nya och mycket långtgående eftergifter för att få till stånd ett fredsavtal – bland annat gick Barak med på att återlämna i princip hela Västbanken och att dela suveräniteten över större delen av Jerusalem, men Arafat och PLO förkastade ensidigt varje kompromissförslag. Vilka utsikterna var för en verklig fredsuppgörelse i Camp David är omdiskuterat, däremot råder det idag inget tvivel om att Barak verkligen avsåg att uppnå ett slutligt fredsavtal. Det faktum att Arafat avvisade det israeliska förslaget samtidigt som han själv och PLO ställde sig bakom den andra intifadan, som spontant bröt ut bland palestinierna i september 2000, fick en alltigenom destruktiv effekt på relationen mellan Israel och palestinierna.

Många har menat att andra intifadan i grund och botten var ett utslag av det förtryck och den förödmjukelse som palestinierna i ökande grad upplevde efter det att Osloprocessen startat – ekonomin försämrades, säkerhetskontrollerna tilltog, bösättningarna växte och allt fler palestinier internerades. Jag tvivlar inte på att det fanns ett berättigat, växande och lättantändligt missnöje bland palestinierna, men missnöjet i sig självt förklarar inte det politiska val Arafat och PLO-ledningen träffade när intifadan var ett faktum. Hade PLO verkligen bestämt sig för en fredlig samlevnad med israelerna hade man inte som nu blev fallet understött upproret istället för att söka stoppa eller avleda det. Nu återgick PLO, eller snarare Arafats Fatah, till den kampmetod man valt sedan organisationsgrundande, nämligen det revolutionära våldet, ett våld som man under andra intifadan, i oheilig allians med Hamas och Islamiska jihad, främst riktade mot civila israeler.

Från 2001 till och med 2005 genomförde palestinierna 143 självmordsattentat inne i Israel, samtidigt som den israeliska säkerhetstjänsten stoppade det tredubbla antalet attentatsförsök. I allt dödades 524 och sårades 5 342 civila israeler under perioden. Det är riktigt att Israel i sin kamp mot terrorn under samma period dödade ett än större antal palestinier. Men kan verkligen Is-

rael och PLO härvidlag dömas efter samma måttstock? Finns det inte en avgörande skillnad mellan en demokratisk stat som försvarar sig mot terror och en rörelse som avser att underminera eller rent av krossa demokratin med revolutionärt våld? En sådan skiljelinje mellan reformism och revolution, mellan demokrati och diktatur, drogs i Europa vid 1900-talets början när arbetarrörelsen valde parlamentarismen och den allmänna rösträttens väg framför våld och anarki. Den drogs återigen efter första världskriget när kommunismens revolutionsidé förkastades av demokratins krafter och den drogs på nytt under 1930-talet när samma krafter i förbund vände nazismen ryggen. Grundproblemet inom den palestinska rörelsen är att det aldrig har funnits någon reformorienterad demokratisk kraft som kunnat eller velat hålla PLO:s våldsstrategi och extremism stången, en kraft som varit inriktad på samexistens med judarna istället för väpnad kamp mot dem.

PLO:s fatala vägval hösten 2000 är likväl svårt att förklara. En anledning, som ofta framhållits, är islamismens inflytande. Framför allt hade Hamas under 1990-talets kamp mot Osloavtalet stärkt sin ställning bland palestinierna, både genom självmordsbombningarna inne i Israel och den sociala verksamhet de bedrev i Gaza och på Västbanken. Islamismen bland palestinierna stimulerades också av en annan omständighet. När Israel våren 2000 utrymde södra Libanon efter flera år av konfrontationer med den terroristiska shiarörelsen Hizbollah framställdes reträtten som en seger för rörelsens väpnade kamp. Vad PLO misslyckats med att uppnå efter flera års fredsförhandlingar hade Hizbollah lyckats med genom bomber och raketer. Istället för att dämpa våldet stärkte reträtten Hamas och Fatahs terrorlinje och stimulerade till förnyade våldsattacker mot Israel. Av allt att döma fanns det emellertid ett annat och förmodligen viktigare motiv till PLO:s vägval. Sedan Israels grundande har den palestinska rörelsen hävdat att det "historiska Palestina" exklusivt tillhör det arabiska folket. Den judiska inflyttningen efter 1917 har setts som ett illegitimt intrång – på samma vis som europeisk högerextremism betraktar den muslimska invandringen till Europa som oberättigad.

Vid 1980-talets slut accepterade dock PLO tanken på en *tvåstegs*-lösning, först ett delat och därefter ett enat (arabiskt) Palestina. Som en följd av Osloavtalet erkände till slut (1998) PLO:s högsta råd Israels existensberättigande, men den utlovade ändringen att stryka paragrafen om Israels utplåning i rörelsens stadga har aldrig infriats. Den mest rimliga tolkningen till att PLO hösten 2000 engagerade sig i våldsvägen mot Israel är därför att Arafat bara såg Osloavtalet som en språngbräda för den slutliga elimineringen av Israel och etablerandet av en palestinsk-islamisk enhetsstat. Att denna tolkning har fog för sig visar bland annat det tal Arafat höll i Sydafrika i maj 1994 – alltså endast ett halvt år efter Osloavtalet – i vilket han med hänvisning till en passage i Koranen i praktiken manade till krossandet av Israel i två steg: först en tillfällig fred och sedan en slutlig erövring.

Finns det inte en avgörande skillnad mellan en demokratisk stat som försvarar sig mot terror och en rörelse som avser att underminera eller rent av krossa demokratin med revolutionärt våld?

Muren mot Palestina.

FOTO: GETTY IMAGES

Fredsprocessen som startade i Oslo 1993 bröt i realiteten samman i och med andra intifadan och PLO:s förnyade uppslutning bakom terrorn mot civila israeler. Den har sedan dess inte återhämtat sig och ligger *de facto* fortfarande nere trots många försök att återstarta processen. I det korta perspektivet satte upproret punkt för Barak-regeringens fredsansatser och medförde en jordskredsseger för högerpolitikern Ariel Sharon i februari 2001. De långsiktiga effekterna var emellertid viktigare. Arafats dubbelspel övertygade en bred israelisk opinion att det inte var möjligt att uppnå stabil fred och säkerhet med PLO genom att återlämna de områden som hade ockuperats vid junikriget 1967. Tanken att byta land mot fred var därmed död och begraven.

Opinionsändringen bland israelerna var grundläggande en rationell reaktion på den palestinska terrorn och inte som det från vänsterkritiker ofta har hävdats följden av en "ideologisk högervändning". Inför den palestinska terrorvågen blev säkerheten till liv och lem helt naturligt viktigare än möjligheten till en högst osäker fred med palestinierna. Detta radikala opinionsskifte slog undan grunden för såväl den israeliska freds rörelsen som Arbetarpartiets freds politik. Faktum är att den israeliska vänstern ännu inte hämtat sig från det dräp slag Arafat och PLO utdelade med terrorn under andra intifadan.

Sharon styrde Israel från 2001 tills han drabbades av en stroke i januari 2006. I efterhand går det att urskilja två olika faser i hans säkerhets politik. Den första av dessa syftade till att återetablera inre trygghet och säkerhet i Israel. I juli 2001 påbörjades byggandet av säkerhetsbarriären. I mars 2002 återtog den israeliska armén de delar av Västbanken som PLO kontrollerade och några månader senare belägrades Arafats högkvarter i Ramallah. Dessutom genomförde armén razzior, arres-

teringar och systematiska likvideringar av terrorns ledare på Västbanken och i Gaza. Sett från israelisk säkerhetssynpunkt var åtgärderna mycket framgångsrika – antalet terrorhandlingar inne i Israel sjönk drastiskt de följande åren. Den andra fasen inleddes under 2005 och innebar ett radikalt brott med det militärstrategiska koncept som Sharon omfattat sedan junikriget 1967. Medan han tidigare alltid menat att innehavet av Västbanken och Gaza var centralt för Israels säkerhet och därför varit en av bosättningspolitikens främsta företrädare, beslöt han helt oväntat att göra som Barak hade gjort i södra Libanon år 2000, nämligen att unilateralt avveckla den israeliska ockupationen av Gaza. Tillbakadragandet av trupperna och nedmonteringen av de judiska bosättningarna avslutades under stort inrikespolitiskt tumult i Israel i september 2005. Mycket tyder på att Sharon också syftade till att unilateralt dra tillbaka Israel från större delen av Västbanken.

Bakgrunden till Sharons kovändning var, enligt min mening, krisen i freds förhandlingarna. Sedan första intifadan under 1980-talet hade en klar majoritet av israelerna velat lämna Västbanken och Gaza, främst på grund av de höga finansiella och moraliska kostnaderna för ockupationen. Denna hållning kom till uttryck i det stora stödet för Osloavtalets tvåstatslösning. Men om nu en sådan lösning – efter andra intifadan – inte längre tycktes möjligt att uppnå med Arafats PLO, med vem och på vilka villkor skulle då en reträtt från de ockuperade områdena kunna genomföras? Till denna fråga kom ett förhållande som skapade djup oro, inte minst inom den israeliska högern: den palestinska befolkningen både i Israel och i de ockuperade territorierna växte – och växer – långt snabbare än den judiska, vilket vid fortsatt ockupation skulle komma att försätta judarna i minoritet i området som helhet. Just denna omständighet hade kring år 2000 fått till och med Likuds ledning att inse att ockupationen i huvudsak måste avvecklas – bara en tvåstatslösning skulle på sikt kunna garantera Israels såväl judiska som demokratiska karaktär. Dessa överväganden samspelade med ett annat centralt faktum, nämligen den försämring av Israels säkerhetsläge som den andra intifadan hade blottlagt. Landets etablerade försvarsmetod mot terror – vedergällningar och avskräckning – hade visat sig verkningslös mot de eskalerande självmordsbombningarna och de raketangrepp som Hizbollah och Hamas hade inlett från början av 2000-talet.

Uttåget ur Gaza blev emellertid inte upptakten till fred och återuppbyggnad i området. Hamas tolkade nämligen reträtten, i likhet med Hizbollah i Libanon år 2000, som en seger för terrorn och trappade följaktligen upp raketanfallen. Före utrymningen 2005 uppgick antalet anfall per år till ett par hundra, året efter hade de ökat till 946 för att 2008 kulminera med 1 159 raketer in i södra Israel. Även om de fysiska skadorna av raketanfallen var begränsade var de likväl politisk-psykologiskt förödande för den unilaterala reträttstrategi som Sharon hade initierat. En bred opinion drog slutsatsen att inte ens en ensidig avveckling »

”

Uttåget ur Gaza blev emellertid inte upptakten till fred och återuppbyggnad i området. Hamas tolkade nämligen reträtten, i likhet med Hizbollah i Libanon år 2000, som en seger för terrorn och trappade följaktligen upp raketanfallen.

av ockupationen ledde till fred och säkerhet – det enda Israel hade uppnått genom att avträda ockuperat land var fler raketangrepp och en ytterligare försvagning av hela avskräckningsstrategin. Baraks och Sharons misslyckanden år 2000 respektive 2005 utgör den bakgrund mot vilken dagens dödläge i fredsförhandlingarna måste ses. För Israels del handlar det om ett moment 22: drar man sig inte tillbaka från Västbanken och Gaza attackerar man; drar man sig tillbaka ökar attackerna. Varken en förhandlingsuppgörelse med PLO eller ett ensidigt tillbakadragande uppfattas därför längre kunna garantera en stabil och långsiktig tvåstatslösning.

Israelernas skepsis mot en fredsuppgörelse med palestinierna blev givetvis inte mindre av att Hamas, vars explicita mål är att fördriva judarna från Israel, med bred marginal vann det första och hittills enda demokratiska parlamentsvalet bland palestinierna i januari 2006. Stärkt av

sin framgång gjorde Hamas året efter processen kort med Fatahs närvaro i Gaza – i ett osedvanligt våldsamt, grymt och blodigt brödrakrig antingen mördades eller flydde de Fatahtrogna anhängarna.

De senaste åren har emellertid Israels stora säkerhetsproblem inte varit Hizbollahs och Hamas raketangrepp. De två kortvariga krigen, 2006 och 2008–09, tvingade i allt väsentligt dessa rörelser att slå till reträtt och de har därefter agerat med påtaglig återhållsamhet. Nej, det övergripande hotet mot den judiska statens existens är numera Irans gång på gång uttalade mål att fysiskt krossa Israel, ett hot som får sin särskilda relief av landets målmedvetna strävan att skaffa sig kärnvapen. Ändå tycks nästan ingen idag tro att Irans ledare menar allvar när de återkommande hävdar att judarna saknar existensberättigande i det "historiska Palestina" och att staten Israel därför måste utplånas – precis samma undfallenhet karaktäriserade omvärldens hållning till Hitlers ständiga tal under 1930-talet om att förrinta Europas judar. Denna ig-

”

Det är sant att Israel begått övergrepp, misstag och rena dumheter, men vilket fritt land som har kämpat för sin överlevnad och suveränitet har inte gjort det?

FOTO: GETTY IMAGES

norans är desto märkligare som den ”arabiska våren” har avslöjat vilka fanatiska och brutala regimer som sitter vid makten i nästan alla de stater som omger Israel. Men precis samma brist på demokrati och samma extrema synsätt kännetecknar ju sedan länge rörelser som Hamas och i hög grad också Fatah, rörelser som en inflytelserik opinion i väst kräver att Israel skall förhandla med och sätta sin tillit till.

Israels situation är unik och paradoxal. Det är den enda högt utvecklade demokratin i världen som grannstaterna – ofta alla och alltid flera – hotat att förrinta sedan dess grundande. Och det är den enda demokrati, för att inte säga nation i allmänhet, som denna dag öppet hotas med utplåning av en annan stat. Det är sant att Israel begått övergrepp, misstag och rena dumheter, men vilket fritt land som har kämpat för sin överlevnad och suveränitet har inte gjort det? Churchills Storbritannien? Roosevelts USA? Per Albins Sveri-

ge? Det är också sant att palestinierna på Västbanken och i Gaza lever under svåra villkor och saknar en egen stat. Men deras armod och ofrihet beror inte på Israel, utan på det förhållandet att det palestinska folket saknar ett fredsriktat och demokratiskt ledarskap, ett ledarskap som från början avvisat det revolutionära våldet som politiskt medel, som istället för terror valt kompromiss och istället för fanatism valt försoning.

Konflikten i Israel-Palestina är naturligtvis djupt tragisk för människorna på båda sidor om säkerhetsbarriären. Men Israels kamp ger samtidigt – hur märkligt det än kan låta – hopp och styrka för alla frihetens anhängare. Den visar nämligen att också en liten demokrati, med vilja och målmedvetenhet, kan förneka terrorns företrädare tillgång till land, makt och ära. I denna mening är Israels kamp för sin frihet och överlevnad en del av den kamp Churchill en gång ställde sig i spetsen för, en kamp för demokrati mot diktatur, en kamp för liberala värden mot fanatism och extremism. ✱

”

Det vakuum som råder i det liberala lägret vad kultursynen anbelangar har gett kulturkonservatismen monopol på frågor om kvalitetsbegrepp och bildningsideal.

En kulturkonservativ syn på kulturens samhörighet med religion, mystik och folklöre behöver konkurrens från en liberal kultursyn, där vetenskap, bildning och individualism betonas.

Mer borgerlig kulturdebatt!

Av Lars Anders Johansson

De senaste åren har vi kunnat se något av en kulturkonservativ renässans i form av ett antal färgstarka kulturkonservativa debattörer, som emellertid haft svårt att få utrymme på kultursidorna. De kulturkonservativas fördel, och nackdel, är att de är så gott som ensamma inom borgerligheten att diskutera kulturfrågor ur annat än ett ekonomiskt perspektiv. Detta eftersom liberalismen i Sverige sedan många år kastat in handduken på området.

Fram till den allmänna radikaliseringsen på 1960- och 70-talen rådde en relativ balans mellan de olika ideologiska perspektiven i kulturdebatten. Såväl kulturradikalismen som kulturliberalismen och kulturkonservatismen hade namnkunniga och talföra företrädare. Från och med 1970-talet kom emellertid kulturkonservatismen och liberalismen att trängas undan av den kulturradikala våg som svepte över västvärlden, och som i vårt land också förstärktes av en medveten kulturpolitik.

När borgerligheten under 1980- och 90-talen efter löntagarfondsstriden började återerövra förlorad mark var det framförallt på det ekonomiska området som man agerade. Kulturen lämnades därhän och fortsatte att domineras av det kulturradikala perspektivet, som betraktar kulturen som ett redskap för politisk och social strävan. De högerdebattörer som trots allt gav sig in i kulturdebatten gjorde det utifrån ett marknadsekonomiskt tänkande och ett ointresse som ofta förde dem till en kulturrelativistisk ståndpunkt. Decennier av statligt styrd kulturpolitik hade lett till en sammanblandning av påtvingade ideologiska hierarkier och kvalitetsmässiga hierarkier.

Idag avfärdas den som vurmär för bildningstradition och kanon som kulturkonservativ och reaktionär av såväl vänsterorienterade kulturradikaler som marknadsliberala relativister. Denna relativistis-

Giovanni
Pico della
Mirandola

ka kultursyn har dock föga gemensamt med liberalismens traditionella syn på kulturen. Det vakuum som råder i det liberala lägret vad kultursynen anbelangar har gett kulturkonservatismen monopol på frågor om kvalitetsbegrepp och bildningsideal.

ATT KALLA ALLA som förespråkar kvalitetsbegrepp inom konsten och en kultursyn som tar sin utgångspunkt i kunskap och förkovran för kulturkonservativa är dock lika missvisande som att tro att alla ekonomiska liberaler måste vara kulturrelativister. Idéhistoriskt springer liberalismen ur två filosofiska traditioner. Den ena renässanshumanismen, som uppstod i senmedeltidens Italien och satte människan i filosofins centrum, en människa som kunde sty-

ra över sitt eget öde och genom kunskap höja sig till helgonens nivå. Om detta skrev florentinaren Giovanni Pico della Mirandola i sitt *Tal om människans värdighet* som betraktas som humanismens portalverk.

Den andra var upplysningen, som uppstod i Frankrike under andra halvan av 1700-talet i kretsen kring det ambitiösa encyklopediprojektet där all tidens samlade kunskap skulle samlas i ett bokverk. Upplysningen hyllade förnuftet och framåtskridandet och byggde vidare på John Lockes kunskapsteori och Newtons naturvetenskapliga landvinningar. Ur upplysningsandan sprang franska revolutionen och den liberala idétraditionen och en syn på kulturen som ett medel för individens utveckling.

Som en motreaktion på upplysningens rationalistiska syn på människan och kulturen uppstod det konservativa synsättet tillsammans med romantiken vid 1800-talets början. Medan den kulturella liberalismen sätter individen i centrum utgår konservatismen från gemenskaperna: religionen, nationen, språket, familjen. Kulturens roll är att tjäna gemenskaperna snarare än den enskilde. Medan den liberala kultursynen har universella anspråk – det som är gott på en geografisk plats och vid en historisk tidpunkt är det också på andra platser i andra tider – anser den konservativa att kulturen inte kan bedömas utan sitt sammanhang. Därför kan kulturkonserverna ibland förenas med kulturradikaler på den politiska vänsterkanten i sitt motstånd mot en kulturliberalism som man uppfattar som imperialistisk.

FÖR DEN KULTURKONSERVATIVE är traditionen viktig för dess egen skull och det är historien som ger den legitimitet, medan den från ett liberalt håll betraktas som summan av mänsklighetens samlade kunskap och en källa att ösa ur för den enskildes förkovran. Medan kulturkonserverna betonat kulturens samhörighet med religion, mystik och folklore, lutar liberalernas kultursyn mer mot vetenskap, bildning och individualism.

Folkpartiet har länge betraktat sig som bärare av en liberal kultursyn, men har med åren alltmer kommit att omfatta de kulturpolitiska ideal som lades fast av socialdemokraterna och som från andra hållet har undanträngts av en marknadsorienterad kulturrelativism, inte minst representerad inom Moderaterna som har övergett sin tidigare påtagligt kulturkonserverna hållning.

Det är välkommet att kulturkonserverna återuppstått för att utmana kulturradikalismen och relativismen, men den behöver konkurrens från en liberal kultursyn som tar sitt upplysningsarv på allvar för att en vital inomborgerlig kulturdebatt ska komma till stånd.

Lars Anders Johansson är kulturansvarig vid tankesmedjan Timbro.

Trött på tre ackord och billiga tonartshöjningar?

Klassisk underhållning på **AXESS TV**

TEMA

JOURNALISTIK UNDER PRESS

Publicistik och journalistik utmanas av nya läsvanor framdrivna av webben men också av nya ägarkonstellationer inom mediebranschen. Managementtänkande blir viktigare än stilistisk förmåga och ämneskunskaper. Men med kraven på kortsiktighet och snabbhet premieras en populism som riskerar att försvaga de ideal och principer som har burit upp dagspressen.

a. Caran

Kulturdebattens förlorade centrum

Den intellektuella reflektionen sipprar ut från dagspressens kultursidor och blir alltmer hemlös. Mekanismer som kvantitativt gynnar den demokratiska debatten riskerar samtidigt att urholka dess kvalitet.

Av Peter Luthersson

När jag 1993 blev kulturchef på *Svenska Dagbladet* kände jag mig som en länk i en sekelgammal tradition. Dagspressen tjänade en uppgift som motiverade dess existens och gjorde den till en nationell angelägenhet. Framför allt de stora morgontidningarna var något centralt i Sveriges demokratiska och intellektuella infrastruktur. Som läsare snart tjugo år senare funderar jag över frågor som dessa: Vilka var funktionerna som bar upp den där uppgiften och rollen? Vilka av dessa funktioner föll på kultursidorna? Fyller kultursidorna ännu de funktionerna? Eller har dessa funktioner blivit hemlösa? Har de flyttat någon annanstans?

Som utövare från förr bör man, oavsett vad saken gäller, vara försiktig med kommentarer som andas anspråk på högre insikt. Risken att man använder en gammal, för mer aktuella förhållanden ogiltig karta är överhängande. Förändringstakten i de flesta verksamheter är hög. Den bokbransch som jag började arbeta i för knappt tio år sedan har till exempel få likheter med den bokbransch jag nu står beredd att lämna. Mina reflektioner om kulturjournalistiken, som jag lämnade när jag började arbeta i bokbranschen, är med andra ord inte den införståddes. Det är som läsare jag ställer mina frågor, gör mina iakttagelser och drar mina slutsatser.

I tur och ordning ska jag försöka säga något om tre för kultursidorna uppgifts- och rollkonstituerande funktioner. Först den som åsiktstorg. I den sekelgamla traditionen hade det blivit så att *news* och *views* var skilda åt i dagspressen. *Views* förekom inom två avdelningar: ledarsidan uttryckte tidningens uppfattning, och kultursidan var en zon där ställningstaganden kunde stå mot varandra. Praktiken var förstås mera melerad än idealtypen, men beträffande idealtypen rådde betydande samförstånd.

Snart tjugo år senare har kultursidorna mist mycket av sin ställning som debattföra, åtminstone förlorat i exklusivitet. Med internet och över huvud taget förenklad och förbilligad reproduktionsteknik har antalet debattföra blivit legio. De stora morgontidningarnas kultursidor är fortfarande viktiga för att initiera debatt, men de är inte längre ensamma om att omhänderta den debatt som de har låtit starta, att styra den och vara dess spelplats. Så fort Bengt Ohlsson i *Dagens Nyheter* hade frågat sig om kulturlivet måste vara väns- ter bubblade det upp yttranden och inlägg på tusen och åter tusen scener, mer eller mindre offentligt tillgängliga.

Att antalet debattföra har blivit legio kan naturligtvis ses som en demokrativinst och är det säkert i någon mån. Skeenden i länder med sämre fungerande demokratisk och intellektuell infrastruktur än Sverige har visat att ett av modern teknologi möjliggjort okontrollerat meddelandemyller kan ge upphov till och driva politisk och social förändring. Men här, hos oss, under stillsammare och mer stabila förhållanden – har också något gått förlorat? Har demokratin samtidigt gjort en förlust? Två problem avtecknar sig:

Först en brist på sortering. Debatten utan centrum, den som äger rum överallt och var som helst, låter allting existera på samma nivå. Den som försöker mobilisera argument står sida vid sida med den som bara exponerar känslor och inte sällan fördomar. Ingen instans ger den förre privilegier i förhållande till den senare. Ofta tycks det i länkandets och "likeandets" regioner rentav bli precis tvärtom. Känslor och fördomar kan vara förföriska och därför effektiva när det gäller att skaffa sig sympatisörer. Mekanismerna hotar – och det är en springande punkt – själva kvaliteten på det offentliga samtalet. De emotionella stormar som kan vara konstruktiva i en totalitär stat riskerar att vara destruktiva i en icke totalitär. Om oveder- »

JOURNALISTIK UNDER PRESS

Ett löst nummer.

FOTO: JESSICA GOW/SCANPIX

häftighet och resonemang *ad hominem* är lika gångbara eller gångbara än omdöme och måttfullhet förslummas det samhällsformande meningsutbytet.

Så en brist på profilering. Dialogen mellan kultursidor med olika profil på sina skribentstaber har avstannat. Konsensstrycket verkar ha blivit enormt, som om alla fasta eller regelbundna medarbetare inför den omgivande amatöristiska brokigheten önskade förskansa sig i en och samma bastion. Beträffande väsentligheter avviker den enes uppfattning sällan från den andres. Flertalet nöjer sig med beskäftiga blekheter och metakommentarer. Istället cirklar man som gamar över öknen av ord, beredda att slå ner på den som inte iakttar förhållande etikett. Medan debatten i de debattföra som har blivit legio riskerar att förslummas, hotar debatten på kultursidorna att alldeles upphöra, att själv dö i ett ovidkommande samförstånd. (På ett egenartat vis speglar kultursidornas metamorfos politikens. Partiväsendet är ju i mångt och mycket avvecklat, ersatt av valorporationer som lägger anbud på förvaltningen av staten, åsiktsminimalistiska och opinionsföljsamma.)

Den andra av kultursidornas uppgifts- och rollkonstituerande funktioner som jag vill ta upp är den av kunskapsförsörjare. När jag för oändligt länge sedan blev antagen till forskarutbildningen i litteraturvetenskap vid Lunds universitet hette professorerna Carl Fehrman och Staffan Björck. Båda hade med viss självklarhet en parallell gärning som skribenter i respektive *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. De tillhörde en generation humanister som ännu inte hade gett sig av till de internationella faktskrifternas olästa anonymitet. Som forskare producerade de inte meriteringsmakulatur utan böcker för en bildningsintresserad offentlighet, med suggestiva titlar som *Diktaren och döden* och *Romanens formvärld*. Som dagstidningsmedarbetare informerade de om vad som tilldrog sig inom deras ämne. Fehrman inträdde i *Svenska Dagbladet* med recensioner av verk som Emil Staigers *Die Kunst der Interpretation* och Charles Dédeyans *Le thème de Faust dans la littérature européenne*. Varje lärare kunde följa kunskapsutvecklingen i sitt ämne genom att läsa sin dagstidning, varje medborgare hålla sig informerad inom vida kunskapsfält.

I accelererad hastighet har under senare år populärkulturen på kultursidorna trängt undan en dylik bildningsvärld och reflektionskultur. *Melodifestivalen* och *Allsång på Skansen* är idag självklart relevanter än nya upptäckter av våra dagars Emil Staiger och Charles Dédeyan. Övergången kan avläsas i genrerapertor på kultursidor. Artiklar fokuserade på person har blivit allt talrikare. Ansikten har blivit viktigare än ämnen. (Ska en representant för bildningsvärld eller reflektionskultur händelsevis uppmärksammas, ska vederbörande bekräfta de förgivettaganden som präglar kultursidornas mainstreamuppfattningar, inte problematisera dem och absolut inte ifrågasätta dem. Eller så ska det vara fråga om ett pris eller jubileum, inte en ny tanke eller insikt. Priset och jubileet är igenkännbara nyheter för en tidsenlig kulturjournalist, så inte den nya tanken eller insikten.) Featureartiklar och krönikor har blivit fler, recensionerna färre.

Självfallet kan övergången från bildningsvärld och reflektionskultur till populärkultur också avläsas i vad som recenseras. Prioriteringen av veckotidningsteman är påtaglig. Anna Wahl-

grens dotter talar ut om sin barndom, och vips läggs spaltmeter av hycklad välvilja till spaltmeter av illa dold illvilja. Zlatan Ibrahimovic delar med sig av sin levnadsvisdom till en alienerad spökskrivare, och hela spalt-havet stormar genast. Kontrasten visavi mottagandet av böcker som kan vidga ens vetande och stärka ens reflektionsförmåga är enorm. Hösten 2011 utkom svenska översättningar av två monumentala och nyskapande studier av 1900-talets trauman, kunskapsmässigt och intellektuellt årets kanske viktigaste voly-

mer: Karl Schlögel's *Terror och dröm. Moskva år 1937* (övers. Peter Handberg) och François Furets *Slutet på en illusion. En essä om den kommunistiska tanken i tjugonde seklet* (övers. Per Magnus Kjellström). Ja, att tala om kontrast vad gäller mottagande är närmare betänkt missvisande, ty Schlögel och Furet bevärdigades över huvudtaget inget mottagande när böckerna kom ut.

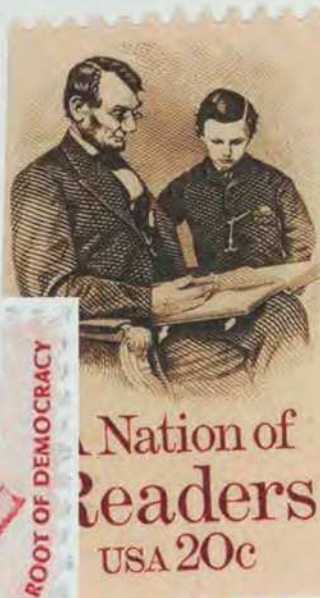
Nu kan någon hävda att facklitteraturen, trots Fehrman- och Björckhävder, alltid har stått svag i svensk publicistik. Och det är förvisso sant, vilket inte hindrar att det som var

dåligt har blivit sämre. Jag drar mig till minnes en ungefär tio år gammal undersökning av en tysk medieforskare. Hon jämförde de vid tidpunkten aktuella kultursidorna i å ena sidan *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* och å andra sidan *Frankfurter Allgemeine Zeitung* och *Süddeutsche Zeitung*, bland annat med avseende på recensionsmängd och recensionsinriktning. Mängden bokrecensioner av det samlade kul-

Kultursidorna fyller i någon mån fortfarande funktionen som åsiktstorg. De har däremot i allt väsentligt förlorat funktionen som kunskapsförsörjare.

turmaterialet var när undersökningen gjordes ungefär lika stor i alla fyra tidningarna. Av bokrecensionerna var den andel som gällde skönlitteratur – och det är detta förhållande jag vill understryka – i de tyska tidningarna ungefär 30 procent, i *Svenska Dagbladet* ungefär 60 procent och i *Dagens Nyheter* ungefär 90 procent.

Mot bakgrund av sådana siffror ter det sig begripligare varför det offentliga samtalet i Sverige i så hög grad kännetecknas av kunskapsfobi. Lärdom betecknas här vanemässigt som dammig. Tolkingarna av samtiden sådana de framträder också på kultursidorna blir som konsekvens vanligen platta. Det förgångna som kunde ge relief åt nuet är okänt land. Ändå kan man förstå det maktpolitiska

JOURNALISTIK UNDER PRESS

ka spelet kring Irans kärnvapen, de psykologiska spänningarna inom EU som följer av skuldkrisen i flera medlemsstater eller relationen mellan Fredrik Reinfeldt och Carl Bildt långt bättre med hjälp av klassiska texter än blott med stöd av dagens så kallade analyser. Machiavellis diskurser över Titus Livius och Guicciardinis kommentarer till Machiavellis diskurser – ord formulerade på det statsvetenskapliga experimentfält som renässansens Italien erbjöd – är exempelvis en utmärkt utsiktsplats om man vill bedöma samtida politik. För mig personligen känns det vemodigt att det har blivit så glesat på den läktaren.

Kultursidorna fyller i någon mån fortfarande funktionen som åsiktstorg. De har däremot i allt väsentligt förlorat funktionen som kunskapsförsörjare. Avakademiseringen och avintellektualiseringen har varit alltför genomgripande för att något annat skulle vara möjligt. Enskilda redaktörer och skribenter som ännu gör det lilla som låter sig göras finns förstås och förtjänar respekt, men den övergripande tendensen och dess nära nog fullbordade utfall går inte att missta sig om.

Den tredje av kultursidornas uppgifts- och rollkonstituerande funktioner som jag har i tankarna är den av civilisationsstötta. Hela min framställning vilar ju på föreställningen att dagspressen har sin primära betydelse som demokratisk och intellektuell infrastruktur. Det är en föreställning som har varit starkt artikulera inte minst i den väldiga demokratiska förebildsfederationen långt borta i väster. På frimärken från USA har man kunnat läsa varianter på ett programbudskap: "A Nation of Readers", "The Ability to Write – A Root of Democracy", "A Public That Reads – A Root of Democracy", "Liberty Depends on Freedom of the Press", "Our Republic and Its Press Will Rise or Fall Together" och så vidare.

Populärkulturens segertåg på kultursidorna speglar en transformation: medieföretagen är idag först och främst företag. Även kultursidorna komponeras med "kundfokus". Man vill publicera sådant som behagar en bred publik, svarar mot dess verklighetsuppfattning och världsbild, som stillar dess nyfikenhet: Är den nya Camilla Läckberg lika spännande som den förra? Kommer Björn Ranelid att säga något förgräpligt i nästa avsnitt av *Stjärnorna på slottet*? Är det sant att Svenska Akademien åter ärtsoppa på Den Gyldene Freden varje torsdag?

Skiftet på kultursidorna betraktas inte med oro utan finser gehör hos ansvariga politiker, de som borde uppfatta värnandet av demokratisk och intellektuell infrastruktur som en huvudangelägenhet. Kulturministern (M) håller sig inte med en kultursyn utan uppfattar kultur som en näringsgren och vill stimulera kulturutövarna att göra sammalunda. Stockholms kulturkommunalsråd (FP) värjer sig mot beteckningen *borgerlig politiker* och agerar som om kultur hade samma drivkraft som partipolitik, att samla en så stor hop som möjligt, och belönar med en populistbonus kulturinstitutioner som underordnar sig den uppfattningen. Avståndet till budskapet på de amerikanska frimärkena är hisnande.

Kultur ses inte vare sig på kultursidorna i svensk dagspress eller bland svenska kulturpolitiker som en verksamhet vars syfte är att förse medborgarna i kungadömet Sverige med analytiska instrument och konkret referensmaterial när det gäller att hålla sig orienterade i tid och rum, i själva den mänskliga existensen, att finna förebilder som kan uppmuntra en att utvecklas andligt och beträffande förmågan och viljan att begrunda och begripa. Som näringsgren blir kulturens mål och mening underhållning och ekonomisk omsättning. Självfallet har kultur alltid haft en ekonomisk sida, men denna har aldrig tidigare varit det definierande, uttalat överordnade.

Värdegrunden för bevakningen på kultursidorna blir i detta vitt-

förgrenade och fundamentala skifte en annan än den var alldeles nyss. Intressant blir en person som har publik framgång, exempelvis en författare som säljer i stora upplagor, ofta genom att företräda ett mainstreamperspektiv på tillvaron, representera spridda slentrianståndpunkter och vanföreställningar. Jan Guillou, Henning Mankell

Som näringsgren blir kulturens mål och mening underhållning och ekonomisk omsättning. Självfallet har kultur alltid haft en ekonomisk sida, men denna har aldrig tidigare varit det definierande, uttalat överordnade.

och Stieg Larsson spinner dramatiska intriger kring en schablonartad och politiskt determinerad verklighetsuppfattning. Och var och en av oss borde skänka en reflektion åt den djupa innebörden av den kostliga synen när framgångsbeundrande moderater applåderar de tre herrarnas vänsterism.

Allting var inte bättre förr. Den gängse inrikesbevakningen i de stora morgontidningarna har blivit mindre omfattande men i sina ansatsriktningar spetsigare och kreativare. Så nagelfars exempelvis det som i romersk rätt kallades "egenlyttig förvaltning" med stor omsorg. På kultursidorna är det däremot det som har gått förlorat som sticker i ögonen. Ur redaktionernas uppmärksamhetsfokus har det intellektuellt nyskapande försvunnit, kunskaper vi inte redan har, synpunkter vi inte har beaktat, problemområden vi inte har beträtt, skarpa iakttagelser som det kräver ansträngning att ta till sig och värdera, ja, det allvar som hörde samman med funktionen civilisationsstötta.

Att idag ens bruka ett uttryck som civilisationsstötta kan vara äventyrligt. Man riskerar att få ovälkommet stöd från krafter som framför allt hatar vad de uppfattar som främmande. Men Jimmie Åkesson i folkdräkt med knäbyxor har ingen förankring i den västerländska individualism som har fött idén om *the open society*. Enligt den idén ska ingen hänsyn tas till om någon är svart, gul eller vit, kvinna eller man, jude, muslim eller kristen. Misstron är stark mot ett tänkande baserat på kollektidentiteter och kollektivrepresentativitet. Man vill inte veta av klansamhällen. Individen har sina rättigheter och skyldigheter som individ under lagen. Det är också sådana självklarheter som riskerar att erodera när kultur blir en näringsgren och kultursidor ett tivoli.

I min fantasi gläntar jag på dörren till ett publicisternas samkväm. Vad får jag höra? Oändliga tirader om ekonomi och teknologi och i övrigt ingenting, o, ingenting. Som om Herbert Tingsten vid ett motsvarande seminarium 1953 eller 1957 uteslutande skulle ha uppehållit sig vid kvalitet och pris på pappersmassa från olika leverantörer och trycksvärtans varierande svärta och det intryck för mycket gråhet kunde göra på potentiella kunder. I övrigt: chefen för en tv-kanal som finner det meningsfullt att diskutera kvalitetsskillnad mellan å ena sidan *Let's dance* och å andra sidan *Mammor & minimodeller* och chefen för en kvällstidning som pressad att säga något om innehållsliga ambitioner visar en powerpointgrytlapp med några floskler som kunde ha varit formulerade av Jan Långben eller Mark Levengood. *O tempora, o mores!*

Peter Luthersson är docent i litteraturvetenskap och vd för Bokförlaget Atlantis.

Hur offentligheten blev modern

Det moderna samhället bygger på idén om en upplyst offentlighet. En sådan måste rymma såväl pluralism som samförstånd om reglerna för samtalet. Hur det bör gå till, har filosofer diskuterat från Locke till Habermas.

Av Svante Nordin

Tanken på den offentliga meningens makt och betydelse har från början varit en viktig del av det vi kallar "modernitet". Vi hittar klassiska tidiga formuleringar hos en författare som John Locke, en föregångare i lika mån till upplysningen som till liberalismen, en avslutande försvarare av 1688 års "ärorika" revolution i England. I sin *An Essay Concerning Human Understanding* från 1690 ger Locke en första formulering av idén att den offentliga meningen har en sorts moralisk auktoritet.

Moraliskt gott och ont, slår Locke fast, består i våra handlingars överensstämmelse eller brist på överensstämmelse med någon lag, en lag varigenom också belöningar eller straff kommer oss till del från lagstiftarens sida.

Det är tre olika sorters lagar som intresserar Locke. Där finns den gudomliga lagen. Där finns den juridiska lagen. Och där finns vad Locke kallar "the law of opinion or reputation" (bok II, kap 28, 7–13). Denna ger ett mått varefter dygder och laster bedöms, den tilldelar människor anseende eller klander. I Lockes tänkande över stat och politik tilldelas den en väsentlig roll. Genom Lockes kända "sammällskontrakt" överlämnar människorna en stor del av sina fri- och rättigheter till en suverän. Suveränen övertar den straffande makten, det blir inte längre möjligt att ta lagen i egna händer mot missdådare. Men de moraliska sanktionsmöjligheterna har människorna fortfarande, framhåller Locke: "Dock behåller de fortfarande makten att tänka illa eller väl och att gilla eller ogilla handlandet hos dem som de lever bland och umgås med: och genom detta gillande eller ogillande upprättar de mellan sig det de kallar dygd och last."

Lockes uppfattningar stötte på kritik hos samtiden. Är inte den

naturliga rätten, som gör dygder till dygder och laster till laster, evig och oföränderlig? undrade hans kritiker. Locke skyndade sig att svara att han ingalunda avsett att göra den offentliga meningen till kriterium för gott och ont, bara att säga att det faktiskt fungerar så i den sociala verkligheten. Locke svävade så tillvida på målet. Men tydligt är ändå att han tillskrev *public opinion* en sorts moralisk legitimitet och betydelse som man tidigare inte tillerkänt denna makt.

Förflyttar vi oss hundra år framåt i tiden kan vi se hur läran om den "offentliga meningen" utvecklats till en ny idé om "offentligheten". En klassisk formulering finns i en liten skrift av Immanuel Kant. Den bär titeln *Svar på frågan: Vad är upplysning?* (*Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*) och publicerades 1784. Kant håller här vad hans titel utlovar, nämligen ett svar på frågan. Filosofen skriver:

"Upplysning är människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet. Omyndighet är oförmågan att göra bruk av sitt förstånd utan någon annans ledning. Självförvållad är denna omyndighet om orsaken till densamma inte ligger i brist på förstånd, utan i brist på beslutsamhet och mod att göra bruk av detta förstånd utan någon annans ledning. *Sapere aude!* Hav mod att göra bruk av ditt eget förstånd lyder alltså upplysningens valspråk." (övers. Joachim Rezlaff)

Men för upplysning i denna mening krävs frihet. Kant argumenterar:

"För denna upplysning erfordras emellertid inte annat än frihet, och närmare bestämt det oskadligaste av allt som kan rymmas under samlingsrubriken frihet, nämligen friheten att i alla stycken göra offentligt bruk av sitt förnuft. [...] Med offentligt bruk av ens eget förnuft avser jag det bruk någon gör av det såsom lärd inför läsekretsens

JOURNALISTIK UNDER PRESS

Gustave Caillebotte, *Interiör med läsande kvinna*, 1880.

FOTO: AKG-IMAGES/SCANPIC

hela publik." Vad Kant här framför allt hade i tankarna var diskussionen kring religiösa frågor. Hans plädering gällde i första hand tankefrihet och yttrandefrihet i fråga om religionen. Men argumenteringen hade tillämpning också på alla andra frågor av vikt för människan och medborgaren. Grundtonen var optimistisk. "Lever vi idag i en upplyst tidsålder?" frågade sig filosofen och svarade: "Nej, men väl i en upplysningens tidsålder." Han trodde med andra ord att hindren för ett fritt offentligt bruk av förnuftet och därmed för upplysning var på väg att bli färre: "I detta hänseende är denna tidsålder upplysningens tidsålder, eller Fredriks århundrade."

Kan vi tro detsamma om vår egen tid? Vi vet att det i Sverige idag är farligare än det var på Kants tid att offentligt ifrågasätta religionen på ett sätt som av troende fanatiker kan uppfattas som hädiskt. När han talade om "Fredriks århundrade" avsåg han givetvis Fredrik II av Preussen, inte Fredrik Reinfeldt. Frågan blir om vi under den senares århundrade fortfarande kan bibehålla Kants optimism.

Hotet kommer inte enbart från fanatismen, även om myndigheternas handfallenhet inför detta hot kan inge oro. Hotet gäller i än högre grad kvaliteten på det offentliga samtal som Kant tillmätte så stor betydelse. Kant föreställde sig en offentlighet där resonering och argumenterande lärde gav spridning åt förnuftets bruk och genom sina skrifter undervisade läsekretsen i konsten att tänka själv, att använda sitt eget förnuft. Därmed gav han sin avgränsning av själva begreppet "offentlighet" som är en produkt just av 1700-talet, "upplysningens tidsålder". Kanske dröjde sig en remiscens av det idealet kvar i exempelvis svensk offentlighet till så

sent som för femtio eller sjuttiofem år sedan, då chefredaktörer som Torgny Segerstedt, Ivar Harrie eller Herbert Tingsten kunde uppträda på den offentliga scenen.

Tingsten resonerar i fjärde delen av sina memoarer (*Mitt liv. Tio år 1953–63*) med sin karaktäristiska arrogans om chefredaktörens frihet och säger:

Då jag här [...] skriver om chefredaktörens frihet, måste förutsättningen för hela resonemanget, vilket inte alltid klart fattas, vara att chefredaktören har format, intellektuellt, kunskapsmässigt, stilistiskt och helst även moraliskt. Det är främst genom att utse framstående chefredaktörer som ägarna ger sitt erkännande åt principen om pressens frihet. Vid en viss grad av obetydlighet blir talet om chefredaktörens frihet meningslöst.

Ett resonemang av denna typ ter sig givetvis idag, snart femtio år senare, fullkomligt orealistiskt, ja, kanske absurt. Tingsten levde i en publicisttillvaro av med dagens mått närmast olympisk serenitet. De ägare av *Dagens Nyheter* han hade att tampas med var familjen Bonnier, företräd av framför allt den högkultiverade Tor Bonnier. Familjen ville givetvis tjäna pengar, men kände sig samtidigt som förvaltare av ett kulturellt arv och av ett ansvar för offentligheten som offentlighet. Tingsten talade avvisande om den pressfrihet som uppnås på uteslutande kommersiell grund:

Samma frihet kan nås, då ägarna är politiskt ointresserade och bara tänker på att förtjäna pengar genom tidningen, men risken är här, att det ekonomiska intresset leder till oro för allt ivrigt, ex- »

tremt och passionerat, till ett rätt värvande av läsare med billiga medel, och att de åsikter, som anses höra till utstyrseln, blir mer eller mindre elegant serverade plattheter.

Men själva frågan om "publicitet" och "meningsfrihet" i dess samband med modernitetens ideal förtjänar ännu några ord. Var finns själva brottet, var brister den gamla åskådningen och ersätts av en ny? Jag tror att detta äger rum på ett mycket fundamentalt plan, närmast på ett kunskapsteoretiskt.

Ett ganska naturligt sätt att tänka sig saker och ting, som också är det universellt förmoderna sättet, är att påpeka att sanningen är en, men de falska meningarna många, och att därför sanningen är det som bör förkunnas så klart och tydligt som möjligt medan felaktiga uppfattningar med tillgängliga medel bör bekämpas. Den som verkligen tror sig besitta sanningen blir intolerant. Vet vi redan vilken sanningen är blir de många "meningarna" bara en dimma som skymmer den för folkets ögon. Menar vi å andra sidan att sanningen ännu är okänd eller dold blir inställningen en annan.

Här finns en dubbelhet som är tydligt skönjbar exempelvis i Platons dialoger. Visdomen framstår där för det mesta som något som vi inte har, men som vi söker. Sokrates medger sin egen okunnighet och ger sig ut för att söka kunskapen. Hans söker den i dialog med andra, genom att ställa frågor och pröva svar i ett ständigt fortgående samtal.

Men det finns hos Platon också en annan tankelinje. Enligt den associeras "mening" ("doxa") med den förhatliga demokratin och kontrasteras mot "insikt" ("episteme"). Demokratin med dess torg för offentliga samtal värderas då lågt. Talets konst, retoriken, framställs som ett hinder för sanningen. Filosofernas styre i enlighet med förnuft och "logos" framstår som det eftersträfvansvärda alternativet.

I kristen tradition, även i den som influerats av Platon, ersätts dubbelheten ofta med en entydighet. Om Bibeln och den kristna uppenbarelse kommer från Gud finns det ett självklart rättesnöre. De många mänskliga meningarna kommer då att framstå som förbistring och förvirring. Så är det exempelvis hos Augustinus i hans *Gudsstaten*. Den "babyloniska förbistringen" förknippas där just med Babylon, Djävulens rike. I Jerusalem, Guds rike, finns det bara en mening, en gudomlig konsensus. Alla talar samma språk.

All sorts religiös fundamentalism, judisk, kristen eller muslimsk, har naturligtvis denna syn på sanningsfrågan. Sanningen är en och odelbar. Man kan vara för den eller emot den. Om man är emot den är ens motiv knappast hedervärda. Man står då medvetet eller omedvetet i Djävulens tjänst. Om det sker omedvetet, om man är ett offer för Den ondes list och förställningskonster, kan man ännu räddas. Annars är man förlorad. Tankefiguren är så mäktig och har en så starkt psykologisk appell att den gått igen också under moderna förhållanden hos exempelvis marxist-leninister, antifascister, feminister, antirasister, miljövännar, fredsaktivister och andra. Existensen av legitima meningsskiljaktigheter förnekas då i praktiken. Den som har en annan uppfattning springer borgarklassens, fascisternas, männens, rashatarnas, miljöförstörarnas eller krigshetsarnas ärenden. Med dem behöver man inte argumentera. Innehållet i deras argument kan man bortse från. Det väsentliga är att slå fast varför de har den uppfattning de har, nämligen därför att de slagit in på kapitalismens, fascismen, sexismens, rasismens, miljöförstörelsen eller krigets väg.

Den moderna varianten av denna tankefigur har kanske sin mest uppenbara förebild hos Jean-Jacques Rousseau och den lära om "allmänviljan" som förkunnas i hans *Om samhällsfördraget* (*Du Contrat*

social). Den ofelbara allmänviljan tänks där som det spontana uttrycket för folkets kollektiva vilja. Rousseau talar om det olycksaliga samhällstillstånd som ibland inträder. När staten försvagas och "de enskilda intressena börjar märkas och de små samfälligheterna börjar påverka de stora, då förvanskas det allmänna intresset och får motståndare, rösterna är inte längre enhälliga, allmänviljan är inte längre allas vilja, det uppstår motsägelser, dispyter, och den bästa åsikten godtas inte utan stridigheter." I det läget kan censuren enligt Rousseau fylla en viktig uppgift:

"På samma sätt som allmänviljan förkunnas genom lagarna förkunnas den allmänna meningen genom censuren." (sv. övers. Sven Åke Heed och Jan Stolpe)

Censuren hindrar meningarna från att fördäras och står därigenom i den allmänna opinionens tjänst, det är tanken.

Vill man hitta en modern motsvarighet till Rousseau kan man tänka på Herbert Marcuse, som blev den amerikanska och västtyska studentvänsterns profet på 1960- och 70-talen. I sin *Den endimensionella människan* framhöll Marcuse hur långt det moderna kapitalistiska samhället var från verklig demokrati:

Det finns ingen herraväldesfri kommunikation. Det finns heller ingen konsensus som kan uppstå på annat sätt än genom förtryck. Men det kan finnas en mer eller mindre öppen debatt. Det kan, kort sagt, finnas civilisation och allt det som gör civilisation möjlig.

Förhållandet att majoriteten av befolkningen accepterar, och påverkas att acceptera, ett sådant samhälle gör det inte mindre irrationellt och förkastligt. Distinktionen mellan sant och falskt medvetande, verkligt och tillfälligt intresse är fortfarande meningsfull. (sv. övers. Sven-Eric Liedman)

I sin uppsats "Repressiv tolerans" utvecklade Marcuse tanken att tolerans, som en gång haft en befriande funktion, numera är ett instrument för förtryck. Den djupa tolerans som en gång kommer att prägla det socialistiska samhället får inte som den rådande förtryckande toleransen vara likgiltig i förhållande till vad den tolererar. Den måste vara intolerant i förhållande till dem som hotar människornas frihet och lycka, sålunda mot dem som försvarar kapitalismen. Sann tolerans får inte "beskydda falska ord och orättmätiga handlingar". Befriande tolerans innebär helt

enkelt "intolerans mot högerkrafter och tolerans mot vänsterkrafter".

Rousseau och Marcuse representerar var på sitt sätt och under var sin tid en reaktion mot den modernitet som innebär åsiktsfrihet och som därmed upplöser den täta, varma, enhälliga, icke alie-nerade samhällsgemenskap som de drömde om. De vände sig mot de privata särintressena, mot de privata åsikterna, mot egoism och individualism och ville skapa ett samhälle vars medborgare går helt upp i gemenskapen.

En dubbelhet finns på det sätt som antytts från början inbyggd i talet om den "offentliga meningen". Änå sidan antas denna allmänna

JOURNALISTIK UNDER PRESS

mening ha en moralisk auktoritet och kunna avgöra vad som är rätt och orätt. Å andra sidan består den i privata meningar, i enskilda personers meningar. En författare som satte fingret på denna dubbelhet var den auktoritärt inriktade tyske rättsvetaren Carl Schmitt. "Åsiktsfrihet är frihet för privatpersoner", framhöll Schmitt i sin *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (Den nuvarande parlamentarismens andliga läge) från 1923.

Pressfriheten är frihet för privata ägare att ge ut tidningar. Men hur kan en sådan privat frihet förvandlas till en offentlig? Hur kan pressen vara den tredje statsmakten om den är oansvarig inför alla utom privata ägare? Och för övrigt – hur kan det offentliga samtalet vara demokratins kärna när alla ändå måste inse att diskussion inte är ett sätt att fatta beslut utan ett sätt att skjuta upp dem?

Ett av de mest inflytelserika moderna inläggen kring offentlighetens problematik kom med Jürgen Habermas bok *Borgerlig offentlighet (Strukturwandel der Öffentlichkeit)* 1962. Habermas söker med utgångspunkt från de författare som nämnts (Locke, Rousseau, Kant, Schmitt) komma till rätta med offentlighetens problem. Ur en synpunkt kan man säga att han försöker konstruera ett svar till Schmitt. Ur en annan att han söker åstadkomma en lösning av det dilemma (fri diskussion versus enig allmänvilja, privat versus offentligt) som oavbrutet varit centralt. Habermas bakgrund fanns i samma "Frankfurtskola" som även fostrat Marcuse. Men Marcuses auktoritära lösningar var för enkla för Habermas.

Huvudfrågan för Habermas gäller något så till synes abstrakt som sanningen. Men Habermas kopplar frågan om sanningen till diskursen och dess regler och därmed till frågan om offentligheten och dess funktionssätt. Sanning blir för Habermas (precis som för Rousseau) detsamma som konsensus. Men (återigen precis som för Rousseau) inte vilken konsensus som helst. Det finns både sann och falsk konsensus. Sann konsensus kan bara uppstå i ett samhälle utan förtryck och våld, som frukten av en fri dialog. Sann konsensus förutsätter ett demokratiskt socialistiskt samhälle, förutsätter utopins förverkligande. Den potentiella konsensus som skulle uppstå i ett sådant samhälle är nödvändigt sann.

Falsk konsensus är resultatet av förtryck, anser Habermas. Det falska medvetandet har sitt upphov i "störd kommunikation". Inte minst Freud och psykoanalysen har lärt oss att kommunikation kan vara "störd". Det manifesta medvetandet kan därför inte accepteras i god tro. Det måste utsättas för en misstankens tolkningskonst. Det kan ha påverkats av omedvetna, inte erkända orsaksfaktorer. Felsägningar och missuppfattningar är bara några av de mest påtagliga exemplen. Detta psykologiska resonemang överför Habermas till ett ideologiskt plan.

Ett samhälleligt medvetande bestäms av mycket annat än reglerna för rationell kommunikation. Det vi historiskt känner till är sällan eller aldrig en rationell diskussion mellan jämställda parter där det bara är argumentens beviskraft som faller utslaget. Auktoritet, makt, rikedom med mera spelar vanligtvis större roll för att bestämma samtalets förlopp. Den starke segrar inte därför att han har rätt utan därför att han är stark. I ett klassamhälle, i varje samhälle där starka står mot svaga, måste detta gälla, så blir argumentet. Det hela leder fram till Habermas idé om en "herraväldesfri kommunikation" som tänks vara möjlig bara i ett klasslöst, socialistiskt samhälle. Bara i ett sådant samhälle kan det sanna medvetandet uppstå, en sann offentlighet om man så vill, en ideal samtalssituation.

Habermas slutar med andra ord på ungefär samma punkt som Rousseau eller Marcuse, i en sorts socialistisk utopi. Men han tror åtminstone inte att denna kan nås utan diskussion. Han tar omvägen om ett resonemang om diskursens villkor. Räcker detta för att upp-

håva den motsättning som Carl Schmitt iakttog mellan demokrati (i Rousseaus mening) och parlamentarism i en offentlighet som präglas av intressekonflikter och skilda åsikter? Jag tror inte det. Inte heller Habermas konception ger något egentligt utrymme för parlamentarismens och publicistikens grundidé, nämligen den att det kan finnas legitima meningskonflikter. Denna insikt, som exempelvis John Stuart Mill utvecklade i sin *Om friheten (On Liberty)*, kunde han aldrig nå. Men han pekade åtminstone, liksom Schmitt tidigare gjort på ett annat sätt, på problem som finns inneboende i den liberala konceptionen.

Den liberala konceptionen av offentligheten, liksom den liberala konceptionen av samhället, utgår från anarki och landar i ett kontrakt. Det outhärdliga tillståndet av ett allas krig mot alla framtvingsar samhällskontraktet, menar det klassiska liberala teorin. Luckan i resonemanget är tydlig. Ett kontrakt förutsätter regler, det förutsätter existensen av en kontraktslagstiftning som definierar vad ett kontrakt är och på vad sätt det binder parterna. Men en kontraktslagstiftning kan bara finnas i ett samhälle. Kontrakt kan bara upprättas i ett samhällstillstånd, aldrig i ett naturtillstånd. Något liknande kan sägas om ett samtal. Habermas var ingalunda den förste att framhålla detta, men han hade förtjänsten av att inskräpa det med avsevärd kraft. Samtal förutsätter inte konsensus och behöver inte leda fram till konsensus. Men det förutsätter åtminstone konsensus om reglerna för samtalet. Och det förutsätter en vilja till enighet åtminstone såtillvida att varje deltagare i en argumentation försöker uppnå enighet om den egna ståndpunkten. Samtalet syftar till att deltagarna skall komma fram till något, ibland till och med till ett beslut.

Redan Cicero och andra antika tänkare var klara över detta. Cicero benämnde staten *res publica*, den offentliga angelägenheten. Han kritiserade tyrannen som betraktar staten som sin egen privata angelägenhet. Cicero framhöll också samtalets roll för att skapa en samhällelig gemenskap och en kultur. Retorik och filosofi borde kombineras, inte uppträda som varandras fiender. Makt och rättvisa, övertalande och övertygande borde förenas. För Cicero framstod Rom under republikens tid som åtminstone en approximation av detta ideal.

Kan det förverkligas under moderna förhållanden? En offentlighet och en publicistik kan uppstå bara i denna dubbelhet. Offentligheten, oavsett om böcker, press, etermedier, sociala medier eller nätet utgör dess centrala arena, måste finnas till i en balans mellan den faktiska makten (politikens och marknadens krafter) och idealet om ett samtal där argumentens tyngd och sökandet efter sanningen faller utslaget.

Det finns ingen herraväldesfri kommunikation och kommer aldrig att finnas, om inte i Jerusalem på andra sidan graven så som Augustinus menade. Det finns heller ingen konsensus som kan uppstå på annat sätt än genom förtryck. Men det kan finnas en mer eller mindre öppen debatt. Det kan finnas en gemensam arena. Det kan finnas meningsbrytningar. Det kan finnas ett fruktbart samtal. Det kan, kort sagt, finnas civilisation och allt det som gör civilisation möjlig. Nödvändighetens tyngd kan inte lyftas bort. Det finns inget språng in i frihetens rike. Men friheten kan i bästa fall åtminstone för en stund uppnås i själva samtalet. Och samtal, privata såväl som offentliga, är förutsättningar för samhällets bestånd. Varken Cicero eller Habermas hade fel i att se samhället som en kommunikativ gemenskap. Inte heller hade Kant fel när han tilldelade det offentliga bruket av ordet och förnuftet en strategisk roll för utformandet av en modernitet av myniga människor.

Svante Nordin är professor i idé- och lärdoms historia vid Lunds universitet. Hans senaste bok är *Filosoferna* (2011).

Publicistik utan publicister

En gång var det nästan otänkbart att en person utan gedigna politiska eller kulturella meriter kunde bli chefredaktör för en stor tidning. Idag är det lika osannolikt att en person som saknar managementbakgrund och hårda ekonomiska nypor ska få det yttersta ansvaret för en redaktion.

Av Per Svensson

Januari 1960. Kris på *Dagens Nyheter*. De två nya chefredaktörerna Olof Lagercrantz och Sven-Erik Larsson stod på var sin sida i en strid av strategisk betydelse. Det gällde en ledare om Svenska kyrkan.

Lagercrantz ville publicera en ledartext som varnade för de etiska konsekvenserna av att underkasta sig makter utanför det egna jaget. Larsson tyckte att *DN* borde vara neutral i religiösa frågor. Styrelsens ordförande Tor Bonnier tvingades agera skiljedomare. Olof Lagercrantz gick segrande ur striden och ledaren trycktes. Pressforskaren Stig Hadenius redogör för denna för sin tid typiska tidningskris i sin *DN*-monografi *Dagens Nyheter historia. Tidningen och makten 1864–2000* (2002).

Skulle man kunna tänka sig att Peter Wolodarski och Gunilla Herlitz utlöste en kabinettskris på dagens *Dagens Nyheter* över en kyrkopolitisk ledare och kallade in Jonas Bonnier som medlare?

Kanske. Kanske inte. Det har hänt en del sedan 1960. Tidningschefer förutsätts numera vara mer upptagna av ekonomi och Excel-ark än av etiska och existentiella linjekonflikter. På Lagercrantz och Larssons tid var det tvärtom. Faktum är att det inte ens fanns några Excel-ark. Frågan är om det ens fanns någon ekonomi... ja, som man ansåg sig behöva tala om.

Bläddrar man igenom de samlade pressklippen om Olof Lagercrantz i *Dagens Nyheter*s arkiv slås man av två saker: 1. Konflikter och kriser var hans livsluft. 2. Ingen av dessa kriser och konflikter handlade om ekonomi, vinstmarginaler, affärsplaner, sparpaket eller bemanningsplaner.

På Lagercrantz tid präglades pressen ännu av det publicistiska paradigmet. Tidningens viktigaste och mäktigaste person antogs vara "Publicisten", som helst skulle vara identisk med chefredaktö-

ren. Publicistens makt byggde på, och förutsatte, förmågan att formulera sig tvärsäkert om dagens och gårdagens politiska, kulturella och moraliska frågor.

De stora publicisternas epok är tungt mytologiserad och det är också något av sagofigur över den Olof Lagercrantz man möter i *Vid sidan av*, en volym dagboksanteckningar som utkom på Wahlström & Widstrand 2011. Don Draper, alltid redo för en långlunch och en cocktail, smälter samman med Rödluvan, alltid redo för en spännande avstickare i skogen.

Viväljer en dag i publicistens vardagsliv. Det är den 6 oktober 1960 och han är sedan knappt ett år chefredaktör för Sveriges största morgontidning: På morgonen läser Lagercrantz en roman av Lars Gustafsson. Signe Sparre gör sedan visit. Han skriver, liksom i förbifarten, en ledare om ett franskt frihetsmanifest. Gunnar Ekelöf tittar förbi. Lagercrantz lämnar hemmet och tar en taxi till tidningen. Sammanträde. Sedan promenad till Riche och en "dyr fin lunch" med Erik Lindegren. Därefter arbete på tidningen "en stund". Han hämtas sedan av hustrun Martina. Middag med Tora Dahl som gäst. Ekelöf dyker upp på nytt. På kvällen håller Lagercrantz så ett föredrag om Harry Martinson på Diakonanstalten på Stora Sköndal.

"Man lyssnade intensivt och jag talade med kraft och så att svetten stod mig i pannan."

Så var det att vara "publicist", kan man tänka. Alla lyssnade intensivt på vad man hade att säga och man behövde aldrig fundera över hur notan skulle betalas. Idag har Draper och de andra grabbarna från kreativa avdelningen satts på tolvstegsprogram och Rödluvan har slukats av Vargen från direktionsvåningen. Det är i alla fall så

JOURNALISTIK UNDER PRESS

Publicister utan räknemaskiner. Bild från Svenska Dagbladets redaktion på 1950-talet.

FOTO: SVENSKA DAGBLADET/SCANPIX

man skulle kunna beskriva "publicistens" förvandling till "publisher". Man skulle också kunna använda marxistiska begrepp och slå fast att om makten över medierna tidigare låg hos förvaltarna av den ideologiska överbyggnaden, har den nu definitivt flyttats till företrädarna för den ekonomiska basen.

En gång var det nästan otänkbart att en person som inte hade gedigna politiska eller kulturella meriter skulle bli chefredaktör för en stor tidning. Idag är det lika osannolikt att en person som inte har gedigen managementbakgrund och dokumenterat hårda ekonomiska nypor ska få det yttersta ansvaret för en redaktion. Ideologerna finns kvar, men de kan inte längre hoppas på kungakronan. De får nöja sig med att vara åsiktsambassadörer, med uppgift att representera sina redaktioner i paneler och morgonsoffor.

I en smält klassisk scen i Anders Ehnmarks och P O Enquists pjäs *Chez Nous* från sent sjuttital står chefredaktören på den stora

kvällstidningen, lätt igenkänd som *Expressen*, och leker med sin nya Rank Xerox-kopiator när han får besök av den bekymrade nattchefen, Melin. Denne undrar hur han ska hantera en story där journalistiska ambitioner verkar krocka med tidningsföretagets egna intressen. Chefredaktören är själv mest intresserad av att lära Melin hur man kan framställa självporträtt genom att trycka ansiktet mot kopiatorns glastruta, men håller sedan en liten föreläsning om relationen mellan upplaga och frihet. Tidningen har en ägare. Ägaren kräver "sunda affärspprinciper", det vill säga avkastning. Får han inte det blir han missnöjd och kan då ta tillbaka den makt han lånat ut till sina redaktörer. Det är utgångspunkten.

Men, säger chefredaktören, "vi är naturligtvis inte i första hand intresserade av att tjäna pengar åt denne ägare. [...] Som journalister är vi funtade på ett annat sätt. Vi har något på hjärtat. Vi vill få det sagt. Eller hur?"

>>

Mmm, och hur ska det gå till?

"Jag har redan sagt det. Ju sämre upplagan är, desto större makt får ägaren. Desto mer lägger han sig i saker och ting. Desto mindre blir vår frihet. Omvänt minskar ägarens makt när upplagan skjuter i höjden. Den stiger idag, Melin, det är din förtjänst. Då ökar friheten. Skjuter upplagan riktigt ordentligt i höjden, då har ägaren ingenting alls kvar att säga till om. [...] Vi skapar själva vår frihet... genom att skapa en säljande produkt. Friheten förverkligas vid en viss upplagenivå. Överskrider vi den upplagenivån, kan vi förverkliga våra idéer, ge utlopp för vår övertygelse."

Kommersialismen var med andra ord medlet, den fria publicistiken målet.

När företrädare för mediebranschen uttalar sig idag får man ofta känslan att förhållandet nu är det omvända eller kanske snarare, lönsamheten har blivit både medlet, det enda, och målet, det enda, för verksamheten.

Ett uttryck för detta är en pågående maktförskjutning i branschen som jag skulle vilja beteckna som en sovjetisering. Den kommer till uttryck i en övertro på storskalighet, likformighet och centralism. På tidningarna har det skett en maktförskjutning från redaktion till tidningsledning. I tidningsledningen från chefredaktör till direktör. Och i koncernerna har makten flyttats från de enskilda tidningarna till koncernledningar. Politbyråns makt växer. Det är inte bra för journalistiken. Det är antagligen inte ens bra för koncernerna.

Toppstyrd imperier har en rad inbyggda svagheter. Felaktiga beslut och vanföreställningar förstöras exponentiellt när de fortplantas uppifrån och neråt. System där alla vänder blicken uppåt mot härskaren blir på en och samma gång statiska och bräckliga.

Saken blir inte bättre av att mediechefer i allt högre utsträckning talar om sin egen verksamhet som om det handlade om en industribransch bland andra, branscher som man inte kan kräva något annat av än att de ser till att vara så lönsamma att de kan garantera sin egen och sina anställdas fortsatta existens.

Så har det inte alltid varit.

När *Sydsvenska Dagbladet* på 1950-talet hade planer på att flytta delar av sin verksamhet till en tomt i Malmö industrihamn så dåvarande vice vd:n Gustaf Andrén nej med motiveringen att ett tidningshus inte är ett vanligt fabriks- eller kontorshus, inte "någon industri som man kan placera var som helst bara transportmöjligheterna är goda [...] en tidning är att betrakta som en samhällsrelig institution. Man bygger till exempel inte ett rådhus eller ett stadsbibliotek i Industrihamnen."

Sydsvenska Dagbladet byggde istället en modernistisk lyxskrapa på ett smalt näs mellan Malmös imposanta bangård och motorvägen till Lund. Det Le Corbusier-inspirerade huset betalades i princip kontant och fylldes med modernistisk konst och design. *Sydsvenska Dagbladet* var inte bara ett industriföretag i mediebranschen, utan också ett modernitetens utropstecken.

Numera är Sydsvenskanhuset i Segeväg snarast ett kulturminnesmärke, en påminnelse om att världen inte alltid har varit likadan som nu. Den rollen delar tidningshuset i Malmö med herrgården i Ängelsberg i Västmanland. Ängelsbergs bruk är idag ett pietetsfullt renoverat industriminne på Unescos världsarvslista. Den industriella verksamheten där startade redan på 1600-talet och pågick till 1919. Då lades bruket ner, ett offer för den nya tiden.

Att stiftelsen Axel och Margaret Ax:son Johnsons konferens om "den hotade publicistiken" i februari i år ägde rum just där var med andra ord kongenialt. Det är inte svårt att föreställa sig publicisten som vår tids hammarsmed, en museifigur med romantiskt skimmer. Det är inte heller svårt att föreställa sig tidningsfabrikerna och

tv-kasernerna som vår tids dödsdömda bruk. Det var väl därför som de flesta av de prominenta mediemakthavare som deltog i konferensen trots rubriken snarare talade om hoten mot industrin än om hoten mot publicistiken.

Man kan på sätt och vis förstå denna prioritering. Om isbjörnarna på det krympande isflaket kunde konferera skulle de också hellre tala om det akuta isläget än om Olof Lagercrantz och Herbert Tingsten. Och det tycks verkligen som om också mediernas isflak krymper.

Några siffror: Den 29 augusti 1973, dagen efter Normalmalmstorgsdramats upplösning sålde *Expressen* 921 000 tidningar, och detta var på den tiden då *Kvällsposten* och *GT* ännu var självständiga kvällstidningar med egna stora upplagor. *Aftonbladet*, då fortfarande nummer två på kvällspressmarknaden, krängde

680 000 exemplar. Lägger man till *KvP:s* och *GT:s* upplagor kan man konstatera att kvällstidningarnas sammanlagda försäljning denna dag bör ha legat någonstans kring två miljoner exemplar, i ett land med bara drygt åtta miljoner invånare.

Idag har Draper och de andra grabbarna från kreativa avdelningen satts på tolvstegsprogram och Rödluvan har slukats av Var-gen från direktionsvåningen.

Det var för all del extrema upplagor, som drivits fram av en extrem händelse, gisslandramat i Kreditbanken, men så sent som i skiftet mellan 1980-tal och 90-tal, låg *Expressens* upplaga någonstans kring 580 000–590 000 exemplar per utgivningsdag, medan *GT* och *Kvällsposten* sålde runt 100 000 exemplar vardera.

Förra året hade *Expressen*, inklusive editionerna *GT* och *KvP*, en snittupplaga på drygt 260 000 exemplar. Två tredjedelar av den samlade upplagan har försvunnit.

Nu finns det andra siffror att trösta sig med om man är mediebörn, siffror som tar hänsyn till att konkurrensen i branschen idag ser något annorlunda ut än på 1980-talet då de tryckta tidningarna inte hade så många andra utmanare än två kanaler i statstelevisionen och lite muppig satellit-tv från London.

Numera talar tidningsredaktörer hellre om räckvidd än om upplagor. Webben har gjort det möjligt att nå också läsare som inte gillar att få trycksvärta på fingrarna. Alla vet det och agerar därefter. Haken är att nästan ingen vet hur man ska nå ända ner i dessa läsares plånböcker.

Förra sommaren bevittnade jag en mardrömsscenen för en journalist med ett minimum av överlevnadsinstinkt:

Bromma flygplats. Vi traskar ut mot Malmöplanet. Bakom mig går två yngre män. Den ene har nappat åt sig en kvällstidning vid gaten.

– Samlar du vuxenpoäng? frågar hans kompis.

– Alltså, jag ska inte läsa den. Men jag gillar allt som är gratis.

Ens värsta farhågor bekräftade. Om de unga kan läsa, trots tolv år i den svenska skolan, så vill de inte läsa tidningar. Vill de ändå läsa tidningar, vill de inte betala. Det är detta som är hotet: De betalar inte, de betalar inte!

Nätevangelisterna har de senaste åren predikat om de sociala mediernas härliga rike med sådan trosglöd att man kan få för sig att det snart bara är Björn Ranelid som bryr sig om vad som står i tidningarna. Så är det inte. Trots den massiva digitala konkurrensen blir förvånansvärt många papperstidningar lästa i Sverige. En så kal-

JOURNALISTIK UNDER PRESS

lad SOM-rapport från 2009, sammanställd av pressforskaren Ulrika Hedman, visade att totalupplagan för den tryckta dagspressen då fortfarande låg kvar på nästan samma nivå som på 1980-talet. Förklaringen är gratistidningarna. Tänker man bort dem blir bilden en annan. Den sammanlagda upplagan för den prenumererade morgontidningen sjunker sakta men säkert i takt med de alltmer seniora kärnläsarnas naturliga avgångar.

Branschen vandrar, så att säga bokstavligen, i dödsskuggans dal.

Detta, sedan länge etablerade faktum, var den mer eller mindre uttalade utgångspunkten för de flesta av inläggen på Engelsbergs herrgård. Men samtidigt vittnade talare efter talare, den ene medietungviktaren efter den andra, om att för just deras eget företag var läget det motsatta. Härliga tider, strålande vinster.

Denna paradox bekräftas när man tar en titt på branschsjajten Medievärldens genomgång av medieföretagens bokslut för 2011. Rubrikerna klingar snarare som festliga fanfarer än som ett rekviem. "DN ökar vinsten", "DI gör toppresultat", "Svenska Dagbladet höll resultatet", "Aftonbladets starkaste kvartal någonsin"... Expressens vinst minskade visserligen jämfört med 2010, men landade ändå på 115 miljoner kronor före avskrivningar. Det svarta färet i flocken är Sydsvenskan som redovisar en förlust på 75 miljoner kronor, men av den summan är nästan 70 miljoner "strukturkostnader" förknippade med ett stort sparpaket 2010, det vill säga utköpspengar med mera, och vd:n Lars Dahmén kalkylerar med en blygsam vinst på 30 miljoner redan år 2012.

Thomas Mattsson, Expressens chefredaktör och en av näringens få kvarvarande tidningsromantiker, hade trots allt kanske rätt när han under konferensen i Engelsberg slog fast: "Vi är ingen krisbransch." Fast det beror ju på hur man definierar begreppet "kris" och vad man syftar på när man talar om branschen.

Det är lätt att glömma, men "medierna" och "journalistiken" är inte samma sak. Det är inte heller "medierna" och "publicistiken". "Medierna" är ett segment av näringslivet, en tekniskt och ekonomiskt definierad storhet. "Journalistiken" och "publicistiken" är ett uttryck, och en förutsättning, för ett visst sätt att förhålla sig till världen: Den tradition som utgår från upplysningen och postulerar att varje människa ska ges möjlighet att realisera sig själv både som individ och som samhällsmedborgare. Journalistikens och publicistikens bas är varken tidningssidan eller bildskärmen, inte heller redaktionsgolvet på Dagens Nyheter, utan idén om en åsikts- och kunskapsbildande offentlighet.

Om enskilda medieföretag överlever eller dör är i första hand ett bekymmer för anställda och ägare, men för civilisationsgraden i världen behöver det inte med automatik få några djupgående konsekvenser. Latrintömmarna, de så kallade natthämtarna, konkurrerades ut av wc-stolen. Oljekrisen tog kål på de svenska varven. Sådant händer hela tiden. Företag och branscher kommer och går, men det nägorlunda anständiga samhället består.

Så varför oroa sig över dagspressens framtid?

Man kan visserligen, teoretiskt, tänka sig en publicistik utan stora publicistiska företag. Många nätentusiaster vill gärna tänka sig just detta. Det gör dem märkligt upprymda. De ser med förväntan fram mot den dag då menigheten har övergivit de stora kyrkorna till förmån för de sociala mediernas bönhus. Men det ligger något tankvärt i att den traditionella, institutionella journalistiken fortfarande dominerar offentligheten, trots Facebookfrenesin. En så gammalmedial riksläkare som Rapport hade 1 163 000 tittare per 19.30-sändning 2005, sex år senare fanns 1 103 000 av dem fortfarande kvar. Och det är trots ymniga Twitterflöden fortfarande de stora redaktionella organisationerna, i första hand morgon- och kvällstidning-

arna, som formulerar dagordningen för den politiska och kulturella debatten, också den som förs på Twitter.

Det är med tidningarna som med universiteten. De spelar en viktig roll som förvaltare av traditioner, värderingar, normer, metoder, regler, problemformuleringar, förväntningar, ideal och så vidare. Sydsvenska Dagbladets gamle vice vd hade rätt, en tidning är inte bara en industri utan också, som universitetet, en samhällsinstitution. Men den är också en industri. Det ena är en förutsättning för det andra. Har alltid varit det.

Den liberala publicistikens pionjärer i Sverige, Aftonbladets grundare Lars Johan Hierta och hans skyddsling Rudolf Wall, mannen som startade Dagens Nyheter, gav inte ut tidningar bara för att de ville förändra Sverige utan också för att de ville bli förmögna. De flesta framgångsrika tidningsföretag har drivits fram av denna dialektik mellan lusten att få något sagt och iveren att få så mycket som möjligt sålt. Expressen är det kanske tydligaste exemplet i Sverige på en tidning som kombinerat publicistiska och pekuniära drivkrafter på ett produktivt sätt. Chefredaktören i *Chez Nous* är föremål för satir, men har ändå en poäng: Det är verkligen så att upplagor och publicistisk frihet står i en intim relation till varandra.

Det är därför som det i ett medieföretag bör pågå en konstruktiv konflikt mellan redaktören och direktören, mellan det ideologiska och det affärsmässiga. Får den ena sidan monopolisera makten kan det gå illa.

När Dagens Nyheter 1973 köpte Svensk Filmindustri protesterade tidningens chefredaktör, Olof Lagercrantz, ivrigt och offentligt. Skälen var mediepolitiska, men Lagercrantz passade också på att i en intervju underkänna köpet på affärsmässiga grunder. Han hävdade att DN borde placera sina pengar inom helt andra verksamhetsområden, "t ex skeppsvarv".

Det var en bedömming som, gjord året för oljekrisen, får en att inse värdet av att också andra än publicister, kompetenta direktörer till exempel, har inflytande över publicistiska företag.

Nu är dock maktförhållandena på tidningsföretagen omkastade. Inte heller det är nyttigt.

Publicisten har ersatts av fältskären, ständigt i arbete med kniven och bensågen, duktigt på att skära i kostnaderna, men utan förmåga att formulera andra berättelser än sådana som handlar om ekonomiska nyckeltal. På kort sikt kanske det är nödvändigt. Det är i alla fall tack vare amputationer (nedbemanningar) och andra strukturrationaliseringar som medieföretagen så pass framgångsrikt har räddat lönsamheten. Men sparstrategin väcker ändå frågor som: Till hur många sparpaket räcker en enda redaktion, det vill säga hur länge kan man tjäna sina pengar huvudsakligen på att göra sig av med sina anställda?

Och om man hela tiden talar om, och hanterar, tidningsföretag som om de vore vilka industrier som helst, riskerar man då inte att omvärlden till sist faktiskt tar en på orden, rycker på axlarna åt ens bekymmer och säger att det visserligen är tråkigt att fina gamla tidningar och fina gamla Saabfabriker försvinner, men så ser verkligheten ut? Om man hela tiden talar och agerar som om det enda viktiga är vinstmarginalen hur ska man då kunna övertyga prenumeranter, lösnummerköpare och tittare om att det verkligen viktiga med ett journalistiskt företag inte är företaget utan journalistiken och att denna är värd sitt pris?

Det största hotet mot publicistiken idag kan mycket väl visa sig vara medieindustrins iver att till varje pris rädda sig själv. Denna iver kan för övrigt visa sig vara det största hotet också mot industrin.

Per Svensson är senior columnist på Sydsvenskan.

Hans senaste bok är *Malmö. Världens svenskaste stad* (2011).

När medierna kom för nära makten

I mediemogulen Rupert Murdochs tidningsimperium drogs journalister in i en destruktiv vänskapskorruption med politiker och poliser. Nu väntas efterräkningar som riskerar att försvaga den fria pressens ställning.

Av Toby Helm

Mot slutet av ett EU-toppmöte i Bryssel i början av mars tvingades den brittiske premiärministern David Cameron att göra ett märkligt uttalande, under hård press från brittiska medier. Det handlade inte om Storbritanniens Europapolitik eller om eurons framtid, som var de två stora frågorna för dagen. Uttalet handlade bara om att bekräfta att han ridit en häst kallad Raisa över Oxfordshires kullar strax före parlamentsvalet 2010. Det var ett bisarrt exempel på hur premiärministrar och presidenter aldrig kan undfly inhemska politiska kriser när de tjänstgör utomlands – och ett uttalande som måste ha gjort den utländska pressen mycket förbryllad.

Men bakom den till synes banala frågan låg en viktig fråga. Djuret som det gällde (som nu har dött) var en polishäst från London som hade lånats ut till Rebekah Brooks, före detta vd för Rupert Murdochs brittiska tidningsdivision, News International. Cameron, vid den tiden ledare för det konservativa partiet i opposition, var god vän med Brooks och hennes make, kapplöpningstränaren Charlie Brooks. Familjerna Cameron och Brooks bor grannar med varandra och brukade umgås flitigt på helgerna. Camerons galopp med Raisa skulle inte ha varit anmärkningsvärd vid den tiden: vänskap mellan politiker och tidningschefer är inget nytt. Men när hästincidenten dök upp två år senare blev den en perfekt bild, för den brittiska publiken, av den starka, korrumpierande koppling mellan polis, medier och politikens värld som har blottlagts nästan dagligen under de senaste månaderna – i det som nu är känt som telefonhackningsskandalen.

Bilden av Cameron i sadeln på en häst som hans kompis medie-

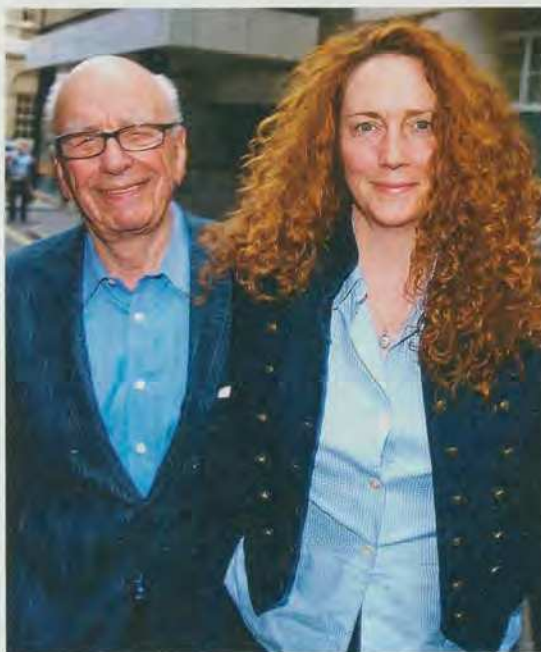
chefen fått låna av polisen, som man kunde misstänka i utbyte mot ändlösa tjänster, satte ljuset på den sjaskiga, osunda kulturen av ömsesidigt fördelaktiga, hemliga uppgörelser mellan ledande representanter för tre förment oberoende pelare i den brittiska staten: politiker, medier och polisen.

Alltsedan Tony Blairs tidiga dagar har de alltför nära relationerna mellan brittiska premiärministrar och Murdochs sfär väckt oro. Blair lyssnade lika mycket på Rupert Murdoch – ägare av *Sun*, *News of the World*, *Times* och *Sunday Times* liksom Sky TV – som på någon global världsledare. Han var ytterst angelägen att vinna Murdochs och hans tidningars stöd, även om det innebar att byta riktning i politiska frågor på en eller annan punkt. Blair flög ut för att träffa och uppvakta mediemogulen i Australien innan han blev premiärminister 1997. Under flera år förblev Murdochs tidningar lojala. I gengäld fick Murdoch känna sig inflytelserik i frågor av global betydelse. Han hade ojämförlig tillgång till premiärministern. På randen till Irakkriget ringde han upp Blair för att ge konflikten sin välsignelse och stärka premiärministerns beslutsamhet. Den förra premiärministern är nu gudfar till ett av Murdochs barn.

Men medan Murdoch senior och hans chefer, däribland Brooks, kastade sin skugga över den brittiska politiken under många år, var det först i början av år 2007 som känslan av obehag inför deras starka inflytande började anta dimensionerna av en offentlig skandal. Vid den tiden höll Labour på att förlora sitt stöd i landet efter ett decennium vid makten. Alla kände att en förändring var på gång. Det var ofrånkomligt att det konservativa partiet under David Camerons ledning skulle börja uppvakta Murdochs tidningar för att få hjälp att knyta ihop avtalet med den brittiska väljarkåren.

JOURNALISTIK UNDER PRESS

Men Camerons omdöme brast och han kom alltför nära alltför snabbt. I början av året uppstod problem på Murdochs största tidning, *News of the World* (NoW). Dess hovreporter Clive Goodman dömdes till fängelse efter att ha befunnits skyldig till avlyssning av medlemmar av kungafamiljen. Redaktör på NoW vid denna tid var en elegant klädd, hänsynslös och driftig ung man vid namn Andy Coulson. Coulson lämnade omgående sin post som redaktör, med förklaringen att han visserligen inte känt till något om Goodmans aktiviteter, men likväl insåg att han måste ta det "yttersta ansvaret". Han och *News International* betonade att Goodman bara var ett enstaka ruttet äpple, en "rogue reporter", och att ingen högt uppsatt inom organisationen kände till några andra sådana oegentligheter.

Rupert Murdoch och Rebekah Brooks. FOTO: AFR/SCANPIX

När Coulson nu plötsligt blivit ledig övertalades Cameron, som var ivrig att knyta förbindelser med Murdoch och hans vänner, av sin vän och kollega George Osborne (nu brittisk finansminister) att utse Coulson till sin kommunikationschef.

Vid den här tiden ansåg många torypolitiker att det var en riskabel utnämning. Om man skakade om *News of the Worlds* garderob, skulle kanske andra skelett (som Goodmans) trilla ut? Kunde Coulson verkligen ha varit ovetande om telefonhackningen på *News of the World*, när de flesta inom sensationspressen var fullt medvetna om att det rörde sig om ett utbrett bruk?

Utnämningen fungerade som en uppmaning till den bästa sortens undersökande journalister att granska ruttna förehavanden i andra änden av branschens spektrum. Hade Cameron tagit en alltför stor risk, frågade man sig, genom att anställa Coulson?

Nästan fem år senare står det klart att så var fallet. Det tog tid, men 2009 började den brittiska journalistikens bästa krafter att på allvar ta sig an branschens mest ökända och sjaskiga sida. Efter grundliga undersökningar publicerade *Guardian*, en respekterad morgontidning till vänster om mitten, ett reportage med uppgifter om att NoW hade avlyssnat telefoner tillhörande uppemot 3 000 kändisar, politiker och idrottsstjärnor. Polisen bekräftade namnen på en del av de förmodade offren. Till att börja med förnekades uppgifterna häftigt av alla, inklusive Coulson, Brooks och hela hierarkin i Murdochs imperium. Men det framkom också bevis för att *News International* i det tysta hade betalat stora summor till avlyssnade. Coulsons och Brooks påståenden om att de ingenting vetat framstod som alltmör otillförlitliga. I februari 2010 hävdade parlamentets kommitté för kultur, media och sport i en rapport att det var "otänkbart" att cheferna på NoW inte skulle ha känt till avlyssningen.

I maj samma år blev David Cameron brittisk premiärminister och Coulson utsågs till hans presschef. Den före detta redaktören i stormens öga befann sig nu i regeringens centrum, som en av landets mäktigaste män vid den nyttillträdde Camerons sida. Genom att *Guardian* och andra tidningar utanför Murdochs sfär höll trycket uppe framkom namn på nya avlyssningsoffer varje vecka.

Medan kvalitetstidningarna gjorde sitt bästa, frågade de sig varför polisen inte hade undersökt *Guardians* ursprungliga uppgifter

utan avfärdat dem på stående fot? Berodde det på att journalister vid *News of the World* under flera år hade betalat polisen för uppslag, så att samma poliser nu fruktade att de själva skulle avslöjas om de avslöjade avlyssningen?

I början av 2011 öppnade polisen till sist en ny undersökning om hackning och avlyssning av telefoner. Inte långt därefter avgick Coulson från sin tjänst på 10 Downing Street, då han inte kunde koncentrera sig på sitt jobb, men bedyrade fortfarande sin oskuld och hävdade att han inte kände till att avlyssning skulle ha förekommit under hans ledning. Men skandalen avklingade inte, utan växte sig starkare. Förra sommaren framkom uppgifter om att en mördad 14-årig skolflicka, Milly Dowler, fått sin mobiltelefon hackad. Samtidigt uppdagades ny information som tydde på att polisen hade fått betalt för information, med Coulson godkännande. När krisen kulminerade greps Coulson, Murdoch förklarade att *News of the World* skulle läggas ned och Cameron tillkännagav en

serie utredningar. Den 13 juli fick domaren Sir Brian Henry Leveson i uppdrag att undersöka påståendena om telefonavlyssning på *News of the World*, polisens agerande och anklagelser om olagliga utbetalningar till polisen från pressen. En andra utredning fick i uppdrag att granska de brittiska mediernas allmänna kultur och etik.

I juli inledde Leveson sitt gigantiska arbete. Hittills har han hållit offentliga förhör med offer för avlyssning, tidningsredaktörer och polisen. Utredningen har gjort det ännu tydligare, om möjligt, hur delar av medierna blev så mäktiga och nära lierade med politikens och polisens toppskikt att de upplevde sig stå över lagen och förlorade känslan för journalistikens egentliga syfte – att ställa makten och myndigheterna till svars.

Men efterhand som undersökningen gräver sig längre ned finns det farhågor om en överreaktion, som kan drabba journalistikens bästa sida likaväl som dess värsta. Det finns en oro för att en känslig och nödvändig balans rubbas och att den fria pressen kan komma att inskränkas. Trots allt var det god journalistik (ledd av *Guardian*) som avslöjade branschens mörka sida och dess korrupperande kopplingar till makten. Ett antal respekterade redaktörer fruktar att resultatet kan bli en utveckling bort från den nu rådande situationen, där pressen reglerar sig själv, till en statlig reglering där politiker av alla människor bestämmer vad journalister får och inte får göra. I februari uttrycktes denna oro från regeringens sida av Michael Gove, Camerons utbildningsminister och ironiskt nog före detta journalist på den av Murdoch ägda *Times*. I en varning till Leveson förklarade han vid ett möte med politiska journalister att han såg "en risk" för att "domare, kändisar och etablissemangen, som alla har ett intresse av att ersätta pressen i bedömningen av hur en fri press bör se ut, ska införa en antingen mjuk eller hård reglering. Det vi bör uppmuntra till är största möjliga press- och yttrandefrihet". Hans budskap var att utan dessa friheter skulle vi aldrig ha fått veta något om den skandal som blivit ett så allvarligt hot mot vårt politiska liv och vår demokrati.

Toby Helm är chef för Observers politiska redaktion.
Översättning: Jim Jakobsson

Den brittiske kolumnisten och författaren **Nick Cohen** förfäras över hur rädsla och självcensur beskär yttrandefriheten. I kampen mot teokrati och totalitära idéer är vänsterdebattörer och liberaler märkligt frånvarande.

Av Ulf Öfverberg

»Säg din mening!«

Med tanke på de starka krafter, politiska, religiösa, ekonomiska som står emot yttrandefrihet och pressfrihet är det ett mirakel att de öppna samhällena överhuvudtaget existerar. Det är vår sak att förvalta frihetstraditionen och det måste vi göra varje dag och i varje generation.

Det säger Nick Cohen, brittisk journalist och författare. Hans senaste bok, *You Can't Read This Book*, tar upp olika teman, från Salman Rushdie till Internet, som har yttrandefriheten som gemensam nämnare.

"Hold on", säger Nick Cohen till mig. Jag står utanför ostaffären Neil's Dairy en bit från Covent Garden i februari månad i London med Nick Cohen i andra änden av telefonen. Jag väntar medan han söker på nätet efter en lämplig träffpunkt för vårt möte.

– Nu vet jag, utropar han, det finns en mycket trevlig vinbar som jag har varit på flera gånger. El Vino, nästan vid den klassiska puben Blackfriars.

Efter en kort taxifärd, som bland annat passerar Occupyrörelsens tältläger framför Saint Paul's Cathedral, stiger jag in på El Vino. Vinbaren är lika tom på människor som den är full med flaskor, som klärväggarna i den stora lokalen. Jag sätter mig och väntar på Nick Cohen. Så seglar han in, lika choséfri i uppenbarelsen som han låter på telefon. Vin och öl beställs och Nick Cohen visar sig lyckligtvis höra till den kategori människor som går direkt på sak utan att ta omvägen över ytligheter.

– Yttrandefriheten är fundamentet. I den meningen är jag en klassisk liberal; friheten eller friheterna kommer först. Därefter kan vi bygga mer eller mindre jämlika samhällen. Först kommer yttrandefriheten. Vad du sedan gör med den är din sak.

Nick Cohen blev känd för en bredare publik genom sin bok *What's Left*, från 2007. I den gjorde han i hög hastighet upp med den brittiska liberala vänstern, vilken han själv tidigare tillhörde. Den liberala vänstern har gått vilse och dess demokratiska övertygelse har ersatts med ett ogenerat flörtande med odemokratiska rörelser som islamismen. Vänstern känner inte längre igen sina egentliga

fiender, menade han. Det ska tilläggas att den vänster som Nick Cohen etiketterar som liberal täcker in de flesta variationer av politisk och kulturell medelklassvänster men används inte i den nedsättande mening som exempelvis konservativa talar om liberaler i USA. Den liberala vänstern vägleds av en ängslig politisk korrekthet, slapp analys och demokratisk opålitlighet; en vänster som förlorat sin demokratiska kompass och därmed sin själ.

Själv hör han till dem som insåg att den politiska kartan hade ritats om; 11 september 2001 blev startpunkten för en ny analys och nya allianser.

Helt plötsligt, mitt bland de förtryckta folken, uppstod en totalitär inriktning som hatade allt som Västerlandet stod för. Många har beskrivit den totalitära islamismens framväxt och vänsterns oförmåga att hantera den nya verkligheten, exempelvis Paul Berman i *Terror and Liberalism*. Andrei S Markovits visar i sin bok *Uncouth Nation. Why Europe Dislikes America* hur vänster blivit synonymt med anti-amerikanism och kritik av Israel. Men också hur svårt det är att vara vänster idag och inte reflexmässigt hemfalla åt anti-amerikanism och så kallad antisionism.

Den totalitära islamismen har ingen vänsterradikal agenda. Tvärtom, den spränger sig fram mot ett samhälle där allt är underordnat en bestämd tolkning av Koranen. Kvinnor, homosexuella, individers rättigheter, öppenhet, yttrandefrihet och allt som vänstern bryr sig om i andra sammanhang blir måltavlor för den fundamentalistiska islamismen. Trots det blev vänsterns reaktion till islamismen ambivalent och ibland till och med omfamnande.

Ett ökänt uttryck för denna omfamning var en antikrigsdemonstration i London i februari 2007. Där trängdes professionella vänsterdemonstranter iklädda palestinasjalar med muslimska män med vältrimmade skägg enade i sitt hat mot USA och Israel. Det var en förening av rött och brunt, vänsterrepresentanter som gjorde gemensam sak med totalitarismens profeter.

För demokrater var det en hemsk syn, säger Nick Cohen.

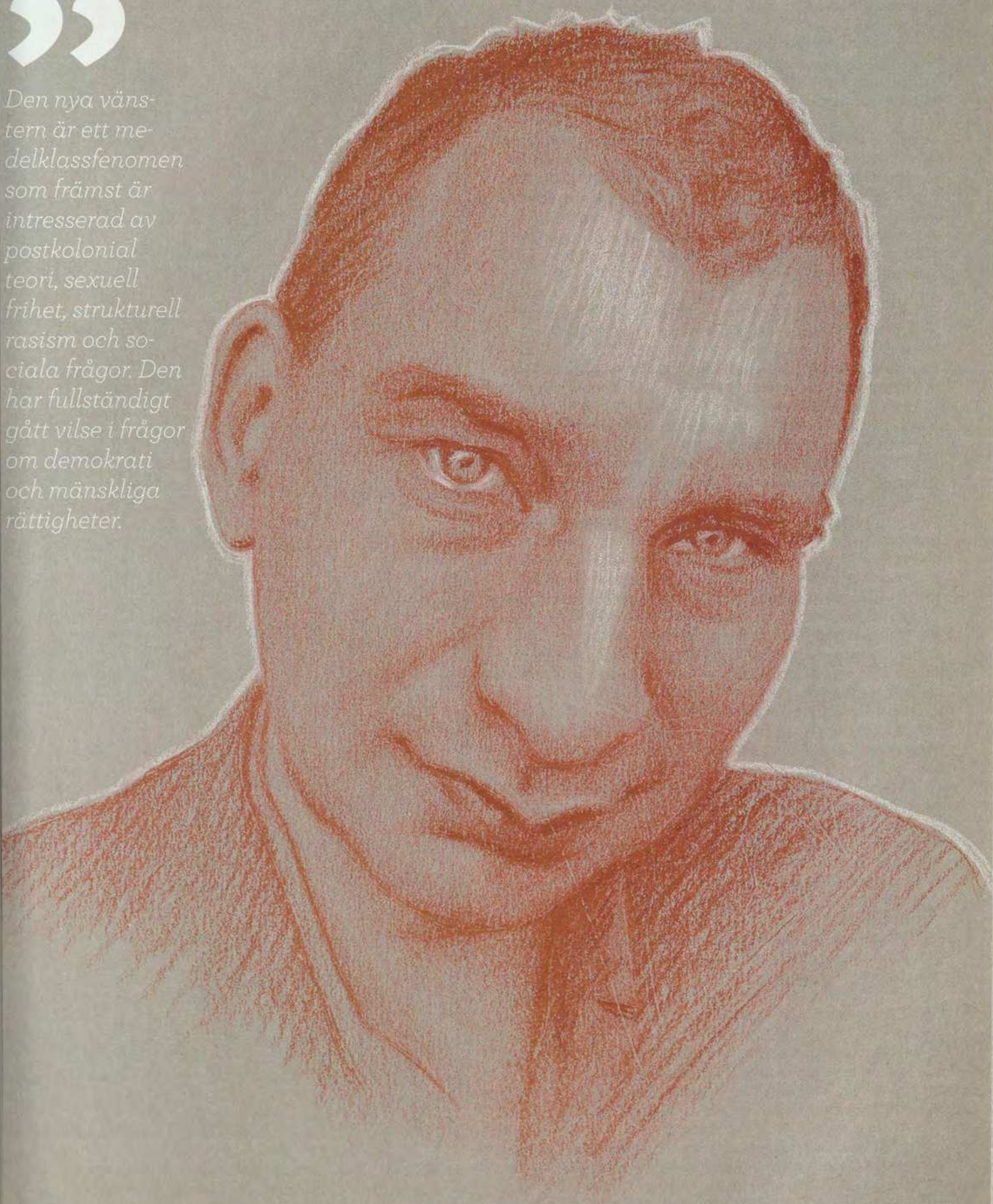
– Det helagår tillbaka till hur vårt öppna samhäl-

”

Internet är en stor sak – men den kan inte ersätta politiken. Kampen för frihet sker mot reaktionära och förtryckande regimer, rörelser och lagar.

”

Den nya vänstern är ett medelklassfenomen som främst är intresserad av postkolonial teori, sexuell frihet, strukturell rasism och sociala frågor. Den har fullständigt gått vilse i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter.

le bemötte islamismen och terrorismen efter 11 september: med en förödande blandning av auktoritet och undfallenhet.

Han fortsätter:

– Å ena sidan kritik av burkan, anti-terroristlagar som stred mot många grundläggande rättigheter, nya rigida migrationslagar vilka, när de avkläddes allt nyspråk, riktade sig mot just muslimer. Å andra sidan kompletterade vi våra antiterroristlagar med en dialog med muslimska företrädare; reaktionärer som endast hade fördelen att de avstod från våld. Genom att ha en levande dialog med muslimska företrädare, mestadels män, hoppades vi kunna reducera rekryteringsbasen för radikala självmordsbombare. Om vi pratade med dem kanske de inte vände vårt samhälle ryggen. Resultatet av denna dubbla hållning blev att islamisterna hotade och angrep personer som Ayaan Hirsi Ali i Holland, Naser Khader i Danmark och andra som genomskådade en strategi som ignorerade muslimska kvinnors lidande.

I likhet med Paul Berman representerar Nick Cohen en vänster som är demokratisk, som har en förankring i fackföreningar och bryr sig om fördelningen av resurser.

– Jag vill ha ett mer jämlikt samhälle. Jag är Labour, det är den vänster jag själv skulle definiera mig som.

På min fråga om det är New Labour eller bara Labour svarar han med en avvärjande gest att det inte spelar någon överordnad roll.

– Den tidigare vänstern, med sin grund i fackföreningsrörelsen, brydde sig om arbetsförhållanden, löner, orättvisor och förtryck. Det var en frihetsrörelse som ville upphäva de villkor som begränsade människors frihet. Det är den gamla vänstern. Och det var också en vänster som ofta var pålitlig i utrikespolitiska frågor, som försvarade demokratin och friheten. Den nya vänstern är ett medelklassfenomen som främst är intresserad av postkolonial teori, sexuell frihet, strukturell rasism och sociala frågor. Den främjar en identitetspolitik och kopplar ofta frågan om rättigheter till den etniska, kulturella eller religiösa grupp man anses tillhöra. Den har fullständigt gått vilse i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter.

Nick Cohen tog ställning för Irakkriget som ledde till Saddams fall och befrielsen av Irak. Men efterbörden av kriget blev inte samma succé; uppsplittring av landet, våld, sektarisk terror och fatale misstag i återuppbyggnadsarbetet. På min fråga om han i eftertanke kranke blekhet anser att det var ett riktigt ställningstagande att då vara för kriget svarar han att han fortfarande anser att det var rätt att militärt störta Saddam och Baathpartiets makt.

– I princip var det ett riktigt ställningstagande och den enkla motiveringen är att det är svårt att inte vara för att störta en blodig diktatur. Även om det innebär att andra diktaturer finns kvar var det ändå rätt att störta Iraks diktatur. Det som följde efter var ingen oundviklig konsekvens av själva befrielsen från Saddams skräckvalde utan hade kunna utvecklats annorlunda. Demokrati och mänskliga rättigheter är till för alla, även folket i Irak. Det är en omvänd rasism att påstå något annat.

You Can't Read This Book är ingen direkt fortsättning på *What's Left* även om den knyter an till samma tema och har både gamla och nya måltavlor.

– Yttrandefriheten är hotad. Att slå vakt om yttrandefriheten är den viktigaste uppgiften för en demokratisk vänster. Utan yttrandefriheten kan vi inte argumentera, den är fundamental och det är i huvudsak självcensuren som hotar yttrandefriheten mest.

Nick Cohen menar att någonting har hänt med yttrandefriheten de sista tio åren. Mordet på Theo van Gogh 2004 för hans film med feministen Ayaan Hirsi Ali förmörkar det andliga klimatet på ett sätt som omöjliggör någon ny Salman Rushdie.

– Ingen skulle våga skriva en ny *Satansverserna* idag. Och om någon ändå gjorde det skulle det inte finnas någon förläggare som vågade publicera den. Klimatet för vår yttrandefrihet har förändrats och många ser hur gränsen har förskjutits. En del till och med försöker försvara utvecklingen och ser inte vilka de egentliga fienderna är.

”

Ingen skulle våga skriva en ny Satansverserna idag. Och om någon ändå gjorde det skulle det inte finnas någon förläggare som vågade publicera den. Klimatet för vår yttrandefrihet har förändrats och många ser hur gränsen har förskjutits.

Nick Cohen om Salman Rushdies kontroversiella roman.

Nick Cohen menar att Rushdies *Satansverserna* var en vattendelare. Efter Rushdieaffären har rädslan stannat kvar. En rädsla och som har paralyserat våra bästa instinkter.

– Det är ett nytt politiskt landskap, där rollerna till en del är om-

vända. De med auktoritära idéer försöker begränsa våra civila rättigheter medan den politiska högern försvarar våra rättigheter och leder oppositionen mot den militanta islamismen. Liberalerna, som historiskt har varit väl förberedda att ta striden mot teokratien och totalitarismen, är olovligt frånvarande i vår tids idékamp.

– Kulturrelativister från vänster till höger utgår från att den etniska kulturen bestämmer gränserna för yttrandefriheten. Människor kan känna sig kränkta och förnedrade av en kritik av exempelvis deras religion, kränkta av att någon driver eller raljerar över någon väsentlig del av deras övertygelse som definierar deras identitet – vem de är. Den förståelse som en del av vänstern uttryckte över muslimska ledares reaktion på Muhammedteckningarna är ett uttryck för denna inställning.

– Det går aldrig att ha kulturen som utgångspunkt för yttrandefriheten. Kulturer förändras, även om de verkar vara eviga i vår samtid. De förändras av män och kvinnor som vill förändra dem. Och ju mer du fördjupar dig i en kultur desto mer mångfasetterad blir den och desto mer förgrenar den sig. Istället för ett solitt fundament finner man motsägelser och diskussioner. Kulturen är aldrig enhetlig. Bakom de muslimska män som säger sig företräda en muslimsk grupp eller en kristen man som säger sig företräda en kristen sekt finns oftast tystade kvinnor och barn. Vår uppgift är inte att föra en dialog med fundamentalisterna utan att skapa en debatt omkring hur vi befriar dem som är förtryckta av olika kollektiv.

John Stuart Mill, en av de föredömen Nick Cohen lyfter fram jämte John Milton och George Orwell, ansåg att det finns begränsningar av yttrandefriheten. Censur kan vara berättigad om en författare eller talare direkt uppviglar eller manar till skada – exempelvis genom att uppmana en folkmassa att begå ett brott.

– Men Rushdie hade bara i litterära ordalag kritiserat en religion. Det är tillåtet och har varit tillåtet ett bra tag; ja, religionskritiken är till och med en del av yttrandefrihetens barndom. Den var en av dess första strider – rätten att få yttra sig kritiskt även om religionen. Yttrandefrihet kan vara tuff. Du och jag kan bli kritiserade där det kanske svider som mest – i det som berör våra innersta övertygelser. Det kallas för en öppen debatt.

Som en följd av dåden, hoten och det omfattande fördömandet av Rushdie blev många helt enkelt rädda. Innan var det tämligen ofarligt för den liberala medelklassen att fördöma och kritisera förhållanden i samhället. Nu blev det helt plötsligt förenat med en viss fara om kritiken handlade om islam. Det skapade en självcensur hos många av dem som annars hade kastat sig in i debatten.

För några år sedan rasade debatten kring Ayaan Hirsi Ali, den muslimska kvinnan som gjorde en resa från en somalisk kultur där det strukturella förtrycket av kvinnan var accepterat till ett liv i frihet i Europa och sedermera USA när Europa svek sin ideal.

2004 mördades Theo van Gogh, den filmregissör som Hirsi Ali samarbetat med, på öppen gata av en radikal islamist vid namn Mohammed Bouyeri. Det blev inledningen till en lång debatt som ännu inte är slut och där Nick Cohens bok kan sägas utgöra den senaste repliken.

Mohammad Bouyeri sköt Theo van Gogh åtta gånger i bröstet, skar upp hans hals och stack en kniv i bröstet på honom. Där fäste han ett brev till Hirsi Ali med budskapet att hon stod på tur.

Theo van Gogh blev mördad för att han 2004 producerat filmen *Submission*, en film där en förtryckt och misshandlad muslimsk kvinna kommer till tals och som Hirsi Ali skrev manus till.

Motivet för att Hirsi Ali nu stod på tur att mördas var att hon hade argumenterat för kvinnors rättigheter och därför var ett instrument i händerna på den judiska konspirationen.

– Här stod reaktionär fundamentalism mot upplysningstraditionen. Och vad blev det intellektuella Europas reaktion? Två dominerande europeiska intellektuella, Timothy Garton Ash och Ian Buruma, fördömde Hirsi Ali och tog avstånd från henne. Upplysningsfun-

damentalism blev deras benämning på henne och Garton Ash försökte förklara den uppmärksamhet hon fick med hennes fördelaktiga utseende. Så blev svaret från två ledande europeiska intellektuella. Inget försvar för upplysningstraditionen, ingen identifiering med offret och ingen insikt i det förändrade landskapet.

Vi beställer in en tredje öl och ett andra glas vin och leder över samtalet till rimliga inskränkningar i yttrandefriheten.

Nick Cohen tror inte på lagar mot exempelvis förnekandet av Förintelsen, som finns i bland annat Frankrike och Tyskland.

– Om vi inte klarar ut att ens ta den debatten, att Förintelsen existerat, ja då kanske vi inte klarar ut någon annan debatt heller. Frankrike, Tyskland och andra som har en sådan lagstiftning kanske ska fokusera på en annan debatt istället, den mot islamismen och den liberala klassens politiska korrekthet som resulterar i självcensur. Det är det stora hotet mot yttrandefriheten i dag.

Det bästa rådet han har att ge till alla som deltar i det offentliga samtalet är att övervinna sin egen rädsla.

– Självcensuren måste bero på rädsla. För fienderna är det bästa att du inte syns eller hörs alls. Det vinner fienderna till det öppna samhället på.

Nick Cohen tar också upp Internet och de förändrade villkor som nätet skapar för yttrandefriheten.

– Internet är en stor sak – men den kan inte ersätta politiken. Kampen för frihet sker mot reaktionära och förtryckande regimer, rörelser och lagar. Den kampen är politisk och kan inte ändras genom ett klick med musen. Jag tillhör inte de teknologiska visionärerna som tror att den nya informationsteknologin kommer att underlätta för yttrandefriheten. De med mest makt kan förmodligen också utnyttja den nya teknologin bättre än de med mindre makt. Kampen för friheten är en politisk kamp som förs med politiska medel. Tro aldrig något annat, då lurar vi bara oss själva.

En lagstiftning som hotar yttrandefriheten och som Nick Cohen är väldigt aktiv i är kampen mot är den brittiska så kallade libel-lagstiftningen. Libel är ett slags skriftligt förtal och i Storbritannien behandlas det som ett civilrättsligt brott. I en libel-rättegång stämmer den som anser sig ha utsatts för skriftligt förtal den som är upphovet till det påstådda förtälet för att det publicerade uttalandet påstås skada affärerna, verksamheten eller ens rykte.

Domstolen utgår ifrån att uttalandet är falskt och kraven för att bevisa det är inte särskilt höga. Det är alltså upp till den som blir stämmd att bevisa att det som skrivits är sant och rimligt. För att erhålla skadestånd krävs bara att den som stämmer visar på oaktamhet i uttalandet, och lyckas man visa uppsåt kan man också erhålla bestraffande skadestånd.

Nick Cohen ser denna lagstiftning som ett kraftfullt verktyg mot yttrandefriheten.

– Den ger makt till dem som har pengar och jag tar upp några exempel i min bok på hur detta kraftigt inskränker yttrandefriheten och skapar en rädslans kultur att skriva om vissa saker. Vetenskapsmän och journalister hotas av lagstiftningen. Att behöva bevisa sin oskuld i domstol när man exempelvis kritiserar den vetenskapliga grunden hos olika påståenden hotar yttrandefriheten. Den offentliga debatten hotas av självcensur. Kostnaden för en libel-rättegång är enorm. Det är en lagstiftning för de rika som har råd att driva processer.

Nick Cohen sammanfattar:

– Friheten är hotad från flera håll samtidigt, från bankerna som kräver lojala medarbetare som inte våga varna för en kommande krasch, från islamistiska fundamentalister som är beredda att mörda för att tysta oss och kanske mest från vår egen självcensur skapad av rädslan för att tystas och genom hot mot vår säkerhet. Idag är vi faktiskt mindre fria att yttra oss utan inskränkningar än vad vi var för 30 år sedan. Och det är tillräckligt oroande för att vi ska agera. Vi måste våga säga vår mening! 🗣️

David Brolin är frilansskribent. Hans senaste bok är *Friedrich Nietzsche. Liv, filosofi, politik* (2010).

När medeltiden förlorade sitt mörker

Johan Nordström var Sveriges första professor i ämnet idé- och lärdoms historia. Han gjorde en viktig insats genom att nyansera bilden av medeltiden, men anklagades också för plagiat.

Av David Brolin

Medeltiden sågs länge som en mörk och dysster tidsperiod – och ses väl delvis så fortfarande utanför universitetsmurarna – präglad av oförnuft, kors-tåg, krig och digerdöd.

Det engelska epokbegreppet *Dark Ages* ger en tydlig vink om vad det handlar om. Med den italienska renässansen på 1300-talet kommer förnuft och civilisation åter.

Är detta en rättvisande bild? Historiker har inte funnit den korrekt. Det första allvarliga försöket att skingra medeltidsmörkret gjordes under 1900-talets första decennier. I denna omvärdering spelar en svensk en viktig roll: Johan Nordström.

Nils Johan Nordström föddes 1891 i Piteå och dog 1967 i Uppsala. Han hade en bakgrund som litteraturhistoriker och var specialiserad på 1600-talets lärdoms historia. Sin avhandling skrev Nordström 1924 om Georg Stiernhielms filosofiska fragment (den tilldelades högsta betyg). Därefter ägnade han sig huvudsakligen åt göticismen (idén om Sverige som urhem och civilisationens vagga) och tog sig an den egensinnige 1600-talsforskaren Olof Rudbeck i *Rudbecksstudier* (1930).

Tidigt uppmärksammades Nordström för sin forskarbegåvning. Han var "en gigant omsusad av vördnad", en "myt" redan under sin livstid, påpekar författaren och före detta Uppsalastudenten Per Olov Enquist. Den märkvärdigt bildade norrlänningen med inriktning på svensk stormakts-tids lärda arv fick kolleger och bekanta – och särskilt drivande var vännen och bibliotekarien Jonas Samzelius – att börja sondera terrängen för en ny professur. Ur dessa diskussioner, och med medel från köpmannen Gustaf Carlberg, uppstod 1932 ämnet idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet ("Emilia och Gustaf Carlbergs professur i idé- och lärdoms historia"). Att ämnesbeteckningen kom att lyda som den gjorde, berodde på att Nordström ville kombinera vetenskapshistoria (*history of science*) med intellektuell historia (*Geisteswissenschaft*).

Inspiration hämtades från bland annat den tyske filosofen Wilhelm Diltheys idé om en metodskillnad mellan humaniora och naturvetenskap,

mellan att förstå (*verstehen*) och att förklara (*erklären*). Idéer och personer skall förstås i sin egen tid. I Diltheys anda sökte Nordström leva sig in i det förflutna: "Lärdoms historikerns första och huvudsakliga uppgift är att med rekonstruerande fantasi intränga i tidens vetenskapliga intressen och åskådningar från dess egna utgångspunkter..." Men den nya disciplinen byggde lika mycket eller mer på svenska humanistiska traditioner. Intresset för den lärda litteraturen fanns redan i den samtida litteraturhistoriska forskning som Nordström hade skolats i.

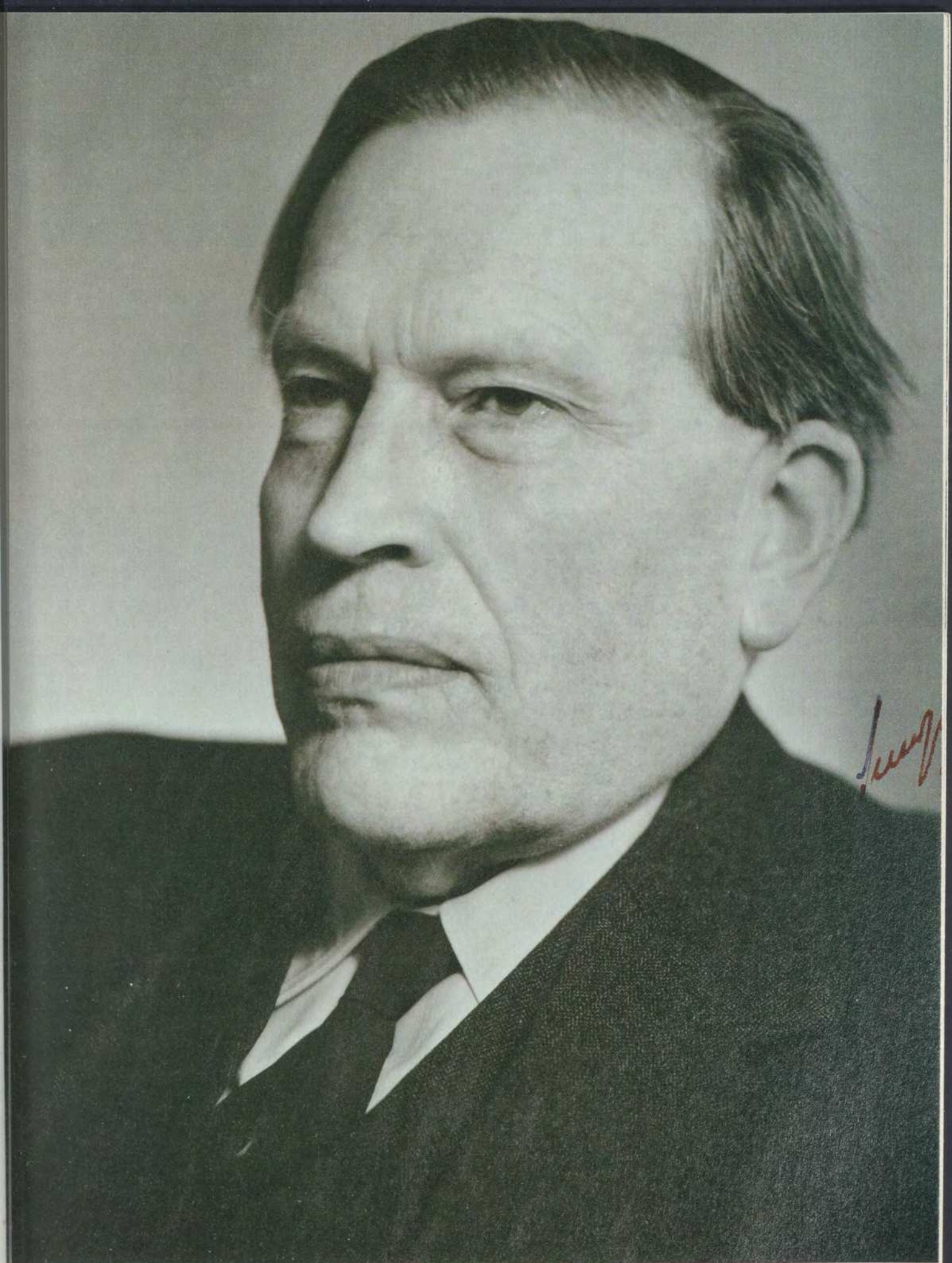
Tanken att analysera människor och idéer i ett brett historiskt sammanhang var inte heller någon nyhet. Det komparativa perspektivet – det vill säga metoden att jämföra idéer och tankesystem och spåra idémässig påverkan – var forskningspraxis hos litteraturhistorikerna Henrik Schück, Martin Lamm och Anton Blanck.

Till Nordströms forskargärning hörde också utgivning av textkritiska editioner såsom Rudbecks *Atlantica* och Stiernhielms skrifter. Ingående filologiska kunskaper om källmaterialet (ofta originalmanuskript som inte tidigare hade studerats) sattes högt. Man kan nog hävda att för Nordström var materialet det primära och teorin sekundär. (Det intima samband mellan idé- och lärdoms historia och filologi och bokhistoria som fanns hos de lärdoms historiska grundarfäderna borde för övrigt analyseras närmare.)

Nordström hade för vana att publicera sina uppsatser i dagstidningar, varefter de trycktes i facktidsskrifter eller i samlingsverk. Skrifterna präglas därför av både språklig spänst och vetenskaplig stringens. (Publiceringssättet hör sannolikt till det förgångna. Den stilens klarhet och suggestivitet som utmärker Nordströms prosa får nog också sägas vara ovanlig bland dagens idéhistoriker.) Idag räknas professor Nordström till den svenska idéhistoriens portalgestalter och som upphovsman till det som brukar kallas "den nordströmska traditionen". Lärjungarna Sten Lindroth (som 1957 efterträdde Nordström) och Henrik Sandblad förde arvet vidare, och i samma tradition arbetar

Johan Nordström.

FOTO: GUNNAR SUNDGREN/UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

fortfarande idéhistorikerna Gunnar Eriksson, Tore Frängsmyr och Bo Lindberg.

Johan Nordström hade många strängar på sin lyra. Intresset för europeisk lärdoms historia var stort. Hans *Medeltid och renässans. En utvecklingshistorisk överblick* (1929) fick ett översvallande mottagande och översattes 1933 till franska (*Moyen age et Renaissance*).

Nu slumpade det sig så att den unge litteraturforskaren och lundadocenten Harald Elovson 1937 riktade ett allvarligt – och mycket uppmärksammat – angrepp på Nordström. Elovson dömd ut lärdomshistorikerns bok som ett plagiat på den amerikanske historikern och Harvardprofessorn Charles Homer Haskins *The Renaissance of the Twelfth Century* (1927). Haskins talade om renässansen på 1100-talet, det gjorde också Nordström.

Nordström svarade inte på anklagelsen, utan teg fram till sin död 1967, vilket togs som bevis på att Elovson haft rätt i sin kritik: "I 30 år knäppte han ihop om sin skam, vaggande fram som en ful, kutryggig apa, en av de lärdaste forskare som någonsin satt sin fot på ett svenskt universitet", minns Enquist. Det hela utvecklade sig till en "lärdoms historisk tragedi", skriver Tore Frängsmyr, och det skulle ta många år innan misstanken om plagiat kunde avföras och den skandaliserade Nordström få sin upprättelse (se Frängsmyr i *Lychnos* 1983).

Idéhistoriker har påverkats av Elovsons utskäpning och dömt ut *Medeltid och renässans* som mindre nyskapande än Nordströms övriga vetenskapliga studier. Men Johan Nordström var ändå, när allt kommer omkring, en pionjär i Sverige när han angreptidens förhållande till historisk geografisk paradigmen. Sättet han gör det på är inte mindre intressant. Med en polemisk hetta går författaren till verket. Måltavlan heter Jacob Burckhardt, berömd schweizisk kulturhistoriker, vars *Renässanskulturen i Italien* (1860) bildat skola. Han konstaterar att Burckhardt med "myndigt snille" demonstrerat den italienska renässansens "revolutionerande betydelse" och att dennes "måttliga auktoritet" ännu vilar över vår bild av Europas kulturhistoria.

Medeltidsforskningen har emellertid genererat ett behov av en ny periodisering. Iskenet av moderna historiekunskaper ter sig den traditionella epokindelningen som ohållbar. Termen "medeltid" framstår som en "fullkomligt meningslös benämning på en tusenårsperiod, som inom sig sluter skeden av de bjärtaste kontraster". Medeltidsbegreppet måste ges ett rikare innehåll, och med hjälp av specialforskning kan medeltidsbilden korrigeras. Ljus kastas över de "dunkla tiderna".

Aven "renässansen" ter sig missvisande. Ett problem med renässansbegreppet är att mangodtar epokens bild av sig själv och "italienarnas traditionellt överlägsna och föraktfulla hållning gentemot 'barbarerna' norr om Alpena". Det finns något nationellt inskränkt över renässansbeteckningen; en föreställning om att Europa efter det västromerska rikets sönderfall trädde in i ett ociviliserat tillstånd, en tusenårig natt, som först Italien – med antikens hjälp – väckt oss ur. Renässanshumanisterna framhävde det nationella ursprunget och dess koppling till antikens kulturarv, men förnekade de "transalpina elementens betydelse". Där ligger felet enligt Nordström. Med sin utvecklingshistorik vill han över-

brygga det svalg som befästs mellan tidsepokerna. Kontinuitet betonas framför diskontinuitet. Medeltid och renässans är inte varandras motsatser. Den italienska renässansen ter sig för Nordström som en "sidoordnad, nationellt och kronologiskt avgränsad utvecklingsform av ett större helt".

Det fanns förvisso "mörka århundraden" då lärdomen "låg i djupaste förfall". Den västerländska kulturen reste sig inte förrän "det nya årtusendets begynnelse". Men det som då sker, påpekar Nordström, är så häpnadsväckande och så märkvärdigt att man med större rätt kan tala om en "pånyttfödelse". Det för Västerlandets intellektuella utveckling avgörande hände på 1100-talet. Nordström talar lyriskt om hur "djärva och auktoritativa tänkare" hävdar "förnuftets rätt" mot kristendomen; om "folkrorelser" som motsätter sig religiösa hierarkier; om en "ohejdbar upptäckarlust och skaparglädje" som gör sig gällande under detta århundrade. Författaren spårar en "anarkisk individualism" i 1000- och 1100-talens Europa. Frankrike övertog enligt Nordström rollen som "Roms intellektuella arvtagare". Den latinska litteraturen blomstrade på nytt i Chartres katedralskolor och på Paris universitet, och via den "överlägsna arabiska civilisationen" i Spanien och Nordafrika återknöts kontakten med det antika lärdomsarvet. Grekiska originaltexter av bland andra Platon, Aristoteles, Euklides, Ptolemaios översattes till latin.

Renässansens "upptäckt av naturen", låter Nordström oss få veta, är en "legend". Medeltidens förmänta ointresse för (eller direkta hat mot) naturen är en konstruktion. Den medeltida naturuppfattningen var inte alltigenom religiös och asketismen aldrig förhållande. Vi finner naturlyrik och landskapsskildringar av saklig och objektiv karaktär. Hos de provensalska trubadurerna möter vi samma naturkänsla som hos italienska renässanspoeter som Petrarca. Vagantlyriken, en typ av litteratur som enligt Burckhardt uttrycker renässansens typiska drag (livsbejakelse och naturdyrkan), härstammar i själva verket från 1100-talets Frankrike.

Vad naturvetenskapen anbelangar så hade Italien inte mycket att komma med för när under 1400-talet. Men i Frankrike bedrevs empiriska naturstudier redan på 1100-talet, vilka intensifierades under högmedeltiden. Erfarenheten, förståndet och observationen gick före Skriften i fråga om naturen. 1200-talets parisiska naturforskare gjorde stora framsteg inom astronomi, matematik, geometri och fysik. På 1300-talet formulerade medeltidstänkare som Nicolas Oresme fysikaliska teorier som längre fram kunde övertas och utvecklas av Galileo Galilei.

Jean Buridan (död 1360) proklamerade en revolutionerande rörelseteori om "impetus" och att samma materiella villkor och samma mekaniska lagar gäller överallt i universum – detta i strid mot den kristna och aristoteliska kosmologin.

Medeltidens filosofi, skolastiken, förknippas med världsfrånvänt teologiskt begreppsklyveri. Men också här vill Nordström nyanseera och omvärdera. Skolastiken var en vetenskap i egen rätt, med en relativt världslig orientering, som inte underordnade sig teologin. I sin naturliga teologi hade Thomas av Aquino, för den kristna kyrkans räkning, tämjat "hedningen" Aristoteles. Men en otämjd Aristoteles väntade bakom hörnet. I averroismen (efter den arabiske kommentatorn Averroës) på 1200-talet fick aristotelismen en filosofiskt radikal och kritisk prägel: skapelseläran och försynen sattes i fråga. Det gjorde att många tänkare vid Parisuniversitetet förföljdes (svensken Boethius dog i fängsligt förvar i Italien). I läran om "den dubbla sanningen" (alltså att förnuftet har sin sanning och tron sin) ser Nordström ett "maskerat fritänkeri". Occamismen fortsatte på 1300-talet det kunskapskritiska arbetet, vilket drabbade både Aristoteles och kristna dogmer.

Men skapade inte den italienska renässansen en ny och modern människobild? Inte alls, upplyser oss Nordström, "upptäckten av människan" kan vi lägga åt sidan som den ogrundade idé den är. Det var i Frankrike och inte i Italien som man upptäckte människan och världen. Titta bara på filosofen Pierre Abélards brevväxling med Hé-

Vad naturvetenskapen anbelangar så hade Italien inte mycket att komma med för när under 1400-talet. Men i Frankrike bedrevs empiriska naturstudier redan på 1100-talet, vilka intensifierades under högmedeltiden.

Skiss till plafondmålning
i pantheonbyggnaden på
Kastellholmen av Josef
Emanuel Svanlund.

FOTO: UPPSALA UNIVERSITETS BIBLIOTEK

loise! Det är ingen slump att Burckhardt utelämnat denna kärlekshistoria från 1100-talet, eftersom den helt strider mot hans idé om den inskränkta, underdåniga och antiindividualistiska medeltidsmänniskan. I kärleksparets brevväxling ser Nordström en närmast antikristlig värld stiga fram där "klostrens egendom användes till underhåll åt munkarnas konkubiner och barn". Medeltidens människa uppvisar alls inget "dunkelt hjordmedvetande". Tvärtom står vi här inför den moderna människans födelse (Burckhardts "moderne" Dante kommer senare). Introspektion, självanalys, ärelystnad, passioner och egoism – allt det som enligt Burckhardts schema förknippas med den italienska renässansen finns redan utbildat i den franska medeltidskulturen.

Vardagsrealism och verklighetsinnehåll genomströmrade stora delar av medeltidslitteraturen. I den borgerliga franska litteraturen på 1200-talet framträder en likgiltighet visavi kyrka och kristendom, moral och idealism. Nordström talar i närmast nietzscheanska termer om "en värld av individualistisk immoralitet och bastant materialism". Medeltida biografiförfattare och lyriker stod inte främmande för sinnliga njutningar, komfort och ära.

Den mot Burckhardts renässansuppfattning kritiskt inställda Nordström är ändå egendomligt lik den man han vill kritisera och demontera. Är det Burckhardts renässansbild överflyttad till Frankrike? Ja, Nordström *godkänner* i själva verket Burckhardts "liberal-naturalistiska renässansbegrepp" (för att citera Nordströms baneman Elovson när han träffar rätt), med dess betoning på individualism, realism, hedendom och modernitet, men motsätter sig dess koppling till 1300- och 1400-talens Italien.

Nordström satte den italienska renässansens originalitet ifråga. I hans tolkning blev renässansperioden närmast ett fullföljande av medeltida traditioner. Först på 1400- och 1500-talen återtog Italien rollen som ledande kulturnation. Då träder den geniale Machiavelli fram på politikens och filosofins område; Ariosto på poesins; Leonardo da Vinci, Tizian och Correggio på konstens.

Nordströms studie kunde naturligtvis läsas som att han berövalde italienarna på deras nationella ära – och så uppfattade den nationalistiske författaren Italo Siciliano det. I *Medio evo e Rinascimento* (1936) talades det om "en liten professor uppifrån det barbariska Norden", som inte hade begripit att det var den italienska renässansen som dominerade världen. Så fortsatte striden om renässansen och så fortsätter den väl än idag. ✱

När staten hedrar de döda

62 Anders Rönmark frågar sig vem som bör föräras en statsbegravning

Raka rör om oräta vinklar

64 Lisbeth Lindeborg om Hundertwassers organiska arkitektur

I Narnia härskar Platon

66 Kristoffer Leandoer utforskar Narnias idéhistoria

Hälsofascism som går igen

67 Hannes Larsson Westerlund har tagit del av futuristernas hälsofascism

Krönika

68 Tanja Bergkvist diskuterar var matematiken egentligen finns

Notiser

69 Litteraturens välsignelser, Paul Rolands sagolika musik, Möbius serier

LITTERATURHISTORIA

Charles Dickens

Charles Dickens brukar framhållas som en realistisk författare med fäbless för myllrande storstadspanoror, men med begränsad psykologisk förmåga. Läser man hans romaner symboliskt framträder dock en mer nyanserad bild, menar **Josefin Holmström**.

GEORGE ELIOT BESKYLLDE Charles Dickens för att, vad han än må ha åstadkommit i övrigt, ha synnerligen dålig insikt i det mänskliga psyket. Nog var han "begåvad med en fantastisk förmåga att skildra stadsbornas yttre karaktärsdrag", men han misslyckades med att "återge deras psykologiska karaktär – deras idéer om livet, och deras känslor". De flesta läsare brukar ge Eliot rätt. Där hon själv blivit känd för sina nyanserade skildringar av människors komplexa känsloliv i romaner som *Middlemarch* och *Daniel Deronda*, har Dickens främst uppskattats för sitt historieberättande och för sina myllrande panoror över det engelska 1800-talslivet, vad som ganska träffande har kallats "romantisk realism". Dickens satte sin stilistiska prägel på allt han skrev om och tecknade en bild av ett sotigt, högljutt London som än i dag lever åtminstone i det brittiska kulturella medvetandet. Men kan

han verkligen bara läsas som en viktorianismens turistguide eller sagofarbror, så som Eliot lite tillspetsat framställer honom? Eller hade även han del i artonhundratalets framväxande psykologiska känslighet?

Jo, på ett sätt hade han det. I en studie av 1800-talsrealism läser litteraturvetaren Karen Chase Charlotte Brontës *Jane Eyre* (1847) och föreslår att det mänskliga psyket kan gestaltas litterärt på det formella planet, inte bara det innehållsmässiga. Det vill säga, de intrikata beskrivningarna av Thornfield Halls salar, prång och trappor reflekterar Janes sinness tillstånd och karaktärsutveckling. Psykologin förfogar över en geografisk och arkitektonisk vokabulär, menar hon; författaren kan "konfrontera emotionella kristillstånd genom att ... förlägga dem högt eller lågt, nära eller långt bort, inne eller ute".

I Dickens *Lysande utsikter* (1861) gestal-

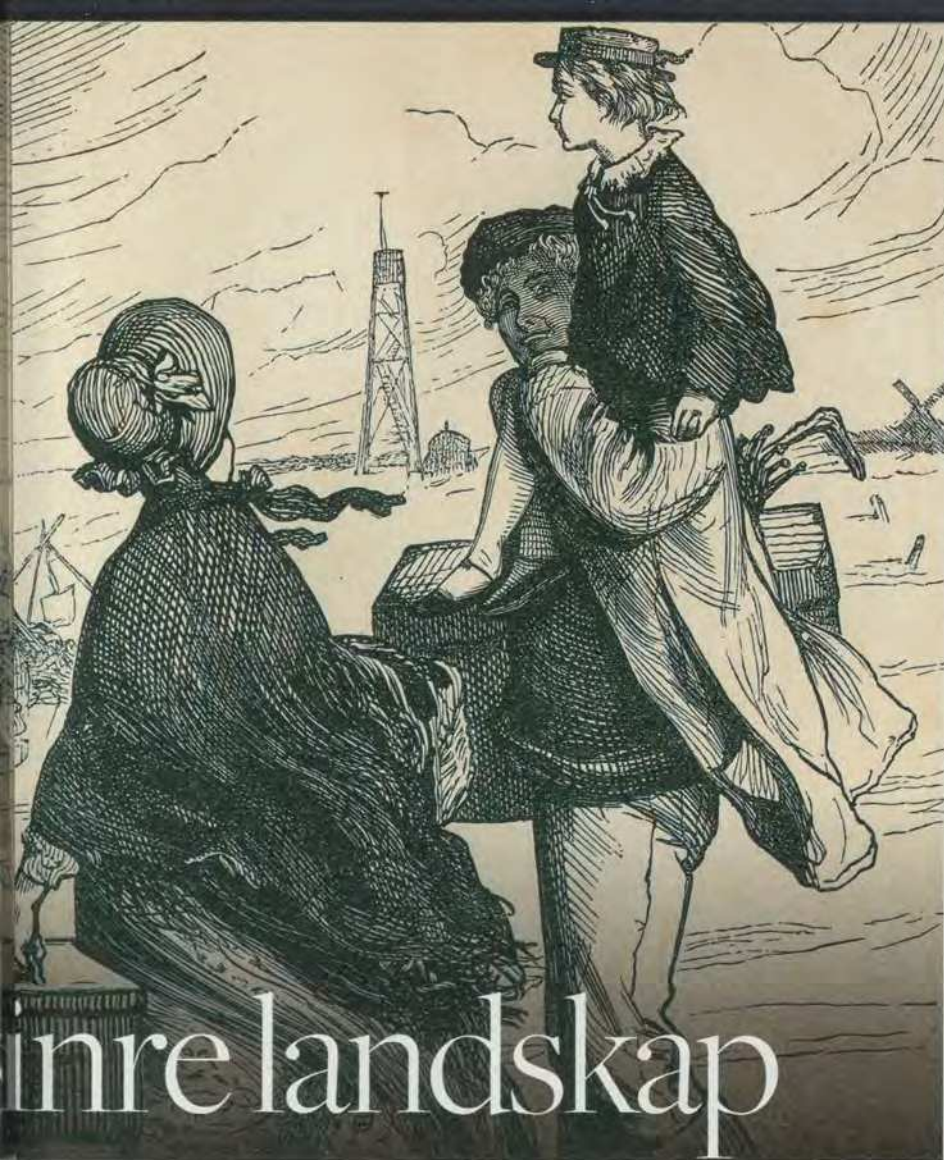

FOTO: KJIMMAGESCANNING

inre landskap

tas huvudpersonen Pips förtvivlan och maktlöshet inför sin livssituation spatiellt i den episod där han försöker ro den förrymde fången Magwitch nedför Themsen (och ut ur sitt eget liv). Den lilla båten ansätts av "guppande bojer", stora skepp, till och med "obegripliga sjödjur" (det om något låter oemotståndligt proto-Freudianskt). För att understryka hopplösheten mynnar flykten ut i ett slags traumatisk återvändo till barnomens dystra träsklandskap – det landskap där Pip träffade Magwitch för första gången och påtvingades samröre med denne. Pip landstiger "i trakter liknande mina egna gamla träsktrakter [...] med en suddig horisont".

FAKTUM ÄR ATT SIGMUND Freud nyttjade just landskapsliknelsen på liknande sätt. I *Hysterins etiologi* (1896) beskriver han patientens minne som en "region" där analytikern vandrar omkring bland "ruiner, med lämningar av väggar, förvittrade kolumner, och stentavlor med halvt utsuddade och oläsliga inskriptioner", och där hans uppgift är att "gräva fram det som begravts". När Freud formulerar psykoanalysen på ett så konkret sätt kan vi se vilket syfte det rumsliga berättandet tjänar. Det är attraktivt eftersom det underförstått erbjuder möjligheten att na-

vigera: vi har att göra inte så mycket med en mörk och hotfull kontinent som med ett land som egentligen tillhör oss och som vi ska återupptäcka.

DEN SOM VILL förstå Dickens föreställningsvärld gör klokt i att läsa även den franske filosofen Gaston Bachelards fantasifulla meditation *Rummets poetik*. Där skriver han om vad som händer med utrymmen som "tagits i anspråk" – de "samlar varandet inom skyddande ramar". Huset som bild och symbolskänker oss "en veritabel princip för psykologisk integrering" och fungerar som "vårt innersta väsens topografi". Återigen kan vi lätt se attraktionen i en förklaringsmodell där jaget framställs i spatiala termer – de mest flyktiga tankar tar solid form, och vi tycks få tillträde till delar av det psyke som ofta ter sig outgrundligt. När "garderober, skrivbord och byråer" blir "psykets organ" får vi, antyder Bachelard, nycklarna som låter oss antingen läsa eller låsa upp vårt inre liv och dess hemligheter.

Dickens hade förmodligen motsatt sig all form av teoretiserande kring sitt författarskap, men om han fått tala med Bachelard borde han åtminstone ha känt igen sig i tankarna kring nästen och bon. Dickens skrev ofta om människans – och sär-

skilt barnets – utsatthet. Föga förvånande är hans barndomsskildringar präglade av behovet av fristäder och trygga utrymmen, något även Bachelard är mycket intresserad av. Impulsen att bygga bo för att skydda sig mot en grym omvärld (och kanske vuxenvärld?) blir tydlig under den unge Davids besök hos familjen Peggotty i *David Copperfield* (1850). De bor i en uppochnedvänd båt som erbjuder skydd i Yarmouths stora ödelandskap. David får ett eget sovrum i båten, "mitt sovrum ... det mest fulländade, mest önskvärda sovrum som någonsin skådats ... med ett litet fönster ... en liten spegel, precis i rätt höjd för mig ... en liten säng, där det fanns precis så mycket utrymme som jag behövde". Upplevelsen av trygghet och mysighet speglas syntaktiskt i ordet "mitt" och de påföljande upprepningarna av orden "litet", "liten" och "precis", som cirklar och sluter in David och på så vis stänger ute allt hotfullt. Han katalogiserar noggrant rummets inventarier tills han når den nästan livmoderaktiga sängen. Sådana små "nästen", som Bachelard kallar dem, suggererar fram en känsla av trygghet. Det är inte längre alldeles glasklart vad som är David och vad som är hans omgivning; han finner psykologisk tröst i själva rummet.

Det är just på denna punkt som Dickens (såvitt vi vet ovetande) tangerar sin tids psykologiska diskussioner. Redan på 1700-talet grundlade den engelske filosofen David Hartley associationismen, en psykologisk teori som utvecklades av bland andra James Mill och Alexander Bain och som i sin sena artonhundratalsinkarnation ungefär gick ut på att externa skenden och miljöer till viss del former det mänskliga psyket – en "justering av interna strukturer så att de harmonierar med externa händelser", som Athena Vrettos beskriver det. Associationismen bekräftar således till viss del David Copperfields upplevelse av säkra platser (och familjen Peggottys hem är bara ett av många exempel på sådana pittoreska paradis i Dickens författarskap).

Men associationsmodellen öppnar också upp för den betydligt mer skrämmande möjligheten att påverkas negativt av sin omgivning, och det är faktiskt i sådana skräckskildringar som Dickens excellerar.

I LYSANDE UTSIKTER spelar det gamla rucklet Satis House, ett en gång ståndsmässigt och storslaget hus som nu befinner sig i ständigt, Edgar Allan Poe-aktigt förfall, en minst lika central roll som de mänskliga karaktärerna. Det är i Satis House som Estella, föremålet för Pips kärlek, växer upp och uppfostras av den perverterade miss Havisham, som isolerat sig i en sal på övervåningen efter att ha övergivits på sin bröllopsdag. Dickens antyder genomgående att Havishams förhållande till Satis House är sådant att huset både reflekterar hennes ona-

»

turlighet och är en av dess orsaker. När Pip återvänder till huset som vuxen inser han att miss Havisham "stängde ute så oändligt mycket mer när hon stängde ute dagsljuset". Hennes psyke "blev sjukligt, så som varje psyke måste bli när det motsätter sig sin Skapares naturliga ordning". Här finns en underliggande kritik mot Havishams teatraliska böjelser (hon vandrar till exempel runt i sin möglande bröllopsklänning) och hennes tendens att själv vilja kontrollera sin omgivning fullständigt – en kritik som kanske i förlängningen är politisk, då Dickens så ofta vände sig emot den typ av auktoritära figurer som kväste mänskliga utvecklingsmöjligheter.

Pip upplever det "dåliga" utrymme som Satis House utgör mycket påtagligt under ett av sin barndoms besök: när han vandrar genom de spöklika salarna med "blekta, ruttnande möbler" erfar han hur han gradvis själv förvandlas till ett objekt: "Det kändes som om alla tystnade när jag steg in i rummet ... alla mina leder stelnade, och jag visste att jag inspekterades mycket noggrant." För den människa som har hamnat i dåligt sällskap i en Dickens-roman finns inte så mycket skydd. Föga förvånande har Dickens en viss förkärlek för att fysiskt rasera och förstöra de ohälsosamma platser som förekommer i hans böcker. Att miss Havisham dör räcker inte, Satis House måste jämnas med marken i slutet av *Lysande utsikter*. Det är bara då som det kan finnas något som helst hopp om att de människor som har passerat genom huset kan rita om sina psykologiska kartor. Men det är inte fullt så enkelt heller, för det blir uppenbart att Estella befunnit sig i miss Havishams kontroll så länge att hon själv har blivit en del av den mark på vilken Havisham byggt i sitt försök att återskapa sig själv. Estella är på något plan medveten om detta och om sin maktlöshet då hon sorgset berättar för Pip att hon "böjts och brutits – men förhoppningsvis till en bättre form". Hon är med andra ord ytterst utlämnad till andra människor och deras agerande, till de sammanhang i vilka hon hamnar.

Kanske summerar Estella på ett sätt Dickens attityd gentemot psykologi – individens tankar, känslor och utvecklingsmöjligheter är ständigt underordnade omvärldens och samhällets krafter. Dickens engagerade sig i politik och reformfrågor men blev alltmer pessimistisk vad tiden led, något som också återspeglas i hans författarskap. När den visionära George Eliot kritiserade Dickens bristande psykologiska insikt tog hon, som själv var mycket optimistiskt inställd till människans möjlighet till självförverkligande, inte hänsyn till den sociala maktlöshet som Dickens erfor. ✱

HISTORIA

När staten hedrar sina döda

Redan före hennes död debatteras om Margaret Thatcher bör föräras en statsbegravning. Kontroversen visar att frågan om vem som är värdig ett nationellt farväl är långtifrån självklar, skriver **Anders Rönmark**.

FÅ FILMER DE SENASTE ÅREN har gett upphov till så många debattartiklar och utspel som *Järnlady*. Den har blivit en utmärkt anledning för belackarna att lyfta fram Margaret Thatchers fel och brister, och för beundrarna att förklara hennes storhet.

Det är mer än 21 år sedan sortin från 10 Downing Street, men Thatcher fortsätter, och lär fortsätta, att skapa debatt. Den dag hon lämnar jordelivet kommer en av de största kontroverserna att utbryta. Margaret Thatcher är 86 år och har haft en del hälsoproblem den senaste tiden, men förberedelserna för hennes begravning har varit igång ända sedan Gordon Brown under sin korta tid som premiärminister tog initiativ till att inleda processen för att förära Thatcher en statsbegravning.

Olika länder hanterar statsbegravningar på olika sätt. Bestämmelser och protokoll varierar, precis som de rena propagandistiska inslagen; de som såg bilderna som den nordkoreanska statstelevisionen förmedlade till omvärlden den 28 december i fjol kan omöjligen ha tvivlat på att statsbegravningen av Kim Jong Il tjänade som ett skådespel ämnat att befästa regimens makt.

Statsbegravningar i demokratier, där nationen samfällt hedrar den avlidne och där det offentliga står för både det högtidliga arrangemanget och de ofta mycket tilltagna kostnaderna, tenderar dock att reserveras för kungligheter, statschefer eller före detta statschefer. Publika begravningar, med militärprocessioner och hedersbetygelser från landets högsta ledning, är exempelvis inte något ovanligt i USA, men inte sedan 1964 har en statsbegravning förrättats för en amerikan som inte innehaft presidentposten (general Douglas MacArthur).

NÄSTAN LIKA LÅNG TID har gått sedan någon utanför kungafamiljen förrättades i Storbritannien. Överhuvudtaget är den här formen av ceremonier, som kräver parlamentets medgivande, väldigt ovanliga; varken prinsessan Dianas eller drottningmodern

Margaret Thatcher.

Elizabeths begravningar var statsbegravningar enligt protokollet. Den senaste var faktiskt Winston Churchills, 1965.

MARGARET THATCHER blir alltså inte den första före detta premiärministern (även lord Palmerstone och William Gladstone fick statsbegravningar, 1865 respektive 1898) eller ens den första icke-kungliga kvinnan (sjuksköterskan Edith Cavell som avrättades av tyskarna under första världskriget, 1919) som erhåller den brittiska statens främsta hedersbetygelse efter sin död. Hennes ceremoni blir dock den första som skapat en hetsig offentlig debatt redan innan den ägt rum.

När brittiska medier avslöjade att regeringen och kungahuset intensifierat samtalen kring formerna för Thatchers begravning och påbörjat detaljplaneringen – det har bland annat berättats att Thatcher och hennes familj valt Saint Paul's Cathedral och musik av Edward Elgar – utbröt vilda diskussioner. En passande hyllning till Storbritanniens första kvinnliga premiärminister, som fick fart på den brittiska ekonomin och ledde styrkorna till seger över Argentina i Falklandskriget, hävdar supportrarna. En skymf mot landets arbetare, säger kritikerna, och pekar på den sociala oro som

FOTO: ANNA JOHANSSON/CORBIS/SCANPIX

Winston Churchill hedras på Londons gator 1965.

FOTO: BETTMANN/CORBIS/SCANPIX

rådde under Thatchers tid som premiärminister.

Även opinionsbildare som betraktar Margaret Thatcher som en av de största brittiska politikerna genom tiderna börjar vackla i frågan om en statsbegravning. I en kolumn i *Daily Telegraph* i december i fjol argumenterade den politiske kommentatorn Peter Osborne för att Thatcher och hennes släktingar borde avstå från möjligheten till en statsbegravning. Slutsatsen var att Thatcher i allra högsta grad förtjänar sin plats i historieböckerna, men att själva poängen med en statsbegravning – att samla nationen – går förlorad om personen som skall hyllas betraktas som en symbol för splittring snarare än enande. Och Margaret Thatcher delar Storbritannien i två läger; hamnarbetarna i 1960-talets London lät sänka lyftkranarna som en värdig bugning då den konservative Winston Churchills kista passerade längs Themsen. Men samma respekt lär inte 2010-talets brittiska arbetarklass visa Churchills partikamrat. Protester är att vänta, kanske till och med sammanstötningar mellan ordningsmakt och demonstranter, och den brittiska militären kan tvingas agera mer än hedersvakt.

Kan då Margaret Thatcher, eller kanske snarare hennes närmaste, barnen Ca-

rol och Mark, avbryta den process som nu påbörjats?

Exemplen är många, inte bara i Storbritannien, på ledare som tackat nej till statsbegravningar. Den amerikanske presidenten Richard Nixon, väl medveten om sitt eftermäle efter Watergateskandalen och den efterföljande abrupta avgången, sade klart och tydligt ifrån. Hur en begravning av Nixon hade gestaltat sig i nationens huvudstad är osäkert, men vid minnesceremonierna i Yorba Linda i Kalifornien 1994 förekom endast hyllningar. Över 40 000 Nixonanhängare visade sin respekt för den förre presidenten då hans kista under tre dagar fanns för allmänt beskådande i Nixonbiblioteket.

ÄVEN POLITIKER SOM haft ett betydligt större folkligt stöd än Richard Nixon, har givit order om nedtonade begravningssceremonier. När Charles de Gaulle avled i november 1970 sörjde hela Frankrike – "La France est veuve", konstaterade presidenten Georges Pompidou i ett officiellt uttalande och gav ett helt land änkestatus – men den statsbegravning som både de styrande och folket önskade blev det ingenting av med. Samtidigt som världens ledare bänkade sig i Notre-Dame-katedralen för en minnesceremoni över 1900-talets störste franske ledare, för-

rättades, i enlighet med de Gaulles sista vilja, en enkel ceremoni i Colombey-les-Deux-Églises, utan regeringsrepresentanter eller utländska gäster. Mannen som vigde sitt politiska liv åt att bygga upp den franska nationens självbild, och som kom att personifiera Frankrikes strävan efter *grandeur*, sade ett eftertryckligt *non*. Även François Mitterrand gav order om ett liknande upplägg, med en större officiell hyllning i Notre-Dame-katedralen parallellt med en privat ceremoni utan pompa och ståt. (Georges Pompidou, som avled mitt under sin ämbetsperiod, fick dock en statsbegravning.)

OAVSETT HUR storslagen Margaret Thatchers begravning blir är det dock klart att platsen för hennes sista vila inte kommer att utformas för att bli något slags vallfartsort. Mausoleer som i kommunistiska stater, eller gravar vid storslagna museer som i USA, tycks inte ligga för Storbritanniens främsta politiska ledare.

Precis som Winston Churchill, som vilar i en oansenlig grav på en liten kyrkogård i Bladon, kommer Margaret Thatcher att begravas utan stora minnesmärken, vid Royal Chelsea Hospital i London. Där vilar redan hennes garanterat störste supporter, maken Denis. ✧

ARKITEKTURHISTORIA

Raka rör om oräta vinklar

Bara tolv år efter sin död är arkitekten Friedensreich Hundertwasser redan saknad.

Lisbeth Lindeborg önskar sig en renässans för hans organiska och människotillvända byggnadskonst.

I HÖRNET MELLAN Friedberger och Büding-
er Strasse i centrala Darmstadt i Tyskland
ligger ett hus som kunde vara ett sagans
förtrollade slott. Bakom fasadernas våg-
formade färgskikt i rosa och crème, krön-
ta med två gyllene lökkupoler, varierar vå-
ningsplanen i höjd och bredd. Byggnadens
säregna u-form med runda hörn, utan raka
linjer och vinklar, omsluter en yppig träd-
gård med lekplats och en konstgjord por-
lande bäck. Som högst är huset 12 våning-
ar. Taket är en sluttande ramp beväxt med
lind, bok och lönn.

I huset finns 105 lägenheter med ett tusen
fönster i ett tusen olika former. Här och där
svänger sig terrasser om ett runt hörn; de
stöttas av pelare i brokiga färger som erinrar
om mexikanska loggior. En stor del av lägen-
heterna är individuellt formgivna med färg-
sprakande keramikinläggningar. I några av
fönstren sträcker ett träd ut sina grenar likt
en människas händer.

Husets skapare, Friedensreich Hundert-
wasser (1928–2000), en av 1900-talets mest

kreativa konstnärliga nydanare, myntade
ordet *Baummieter*. I Hundertwassers hus
är också träden välkomna hyresgäster.

Huset i Darmstadt, som kallas "Waldspi-
rale" (Skogsspiralen), är ett av de knappt 40
arkitektoniska mästerverk som Hundert-
wasser lämnade efter sig i Tyskland, samt
i sitt hemland Österrike, i Japan, USA och
Schweiz. Jämte flera bostadshus hör fabri-
ker, kyrkor, skolor, sjukhus, förbrännings-
anläggningar, vingårdar, en dricksvatten-
brunn i Israel samt en offentlig toalett i Ka-
wakawa på Nya Zeeland till de offentliga
byggnadsverken.

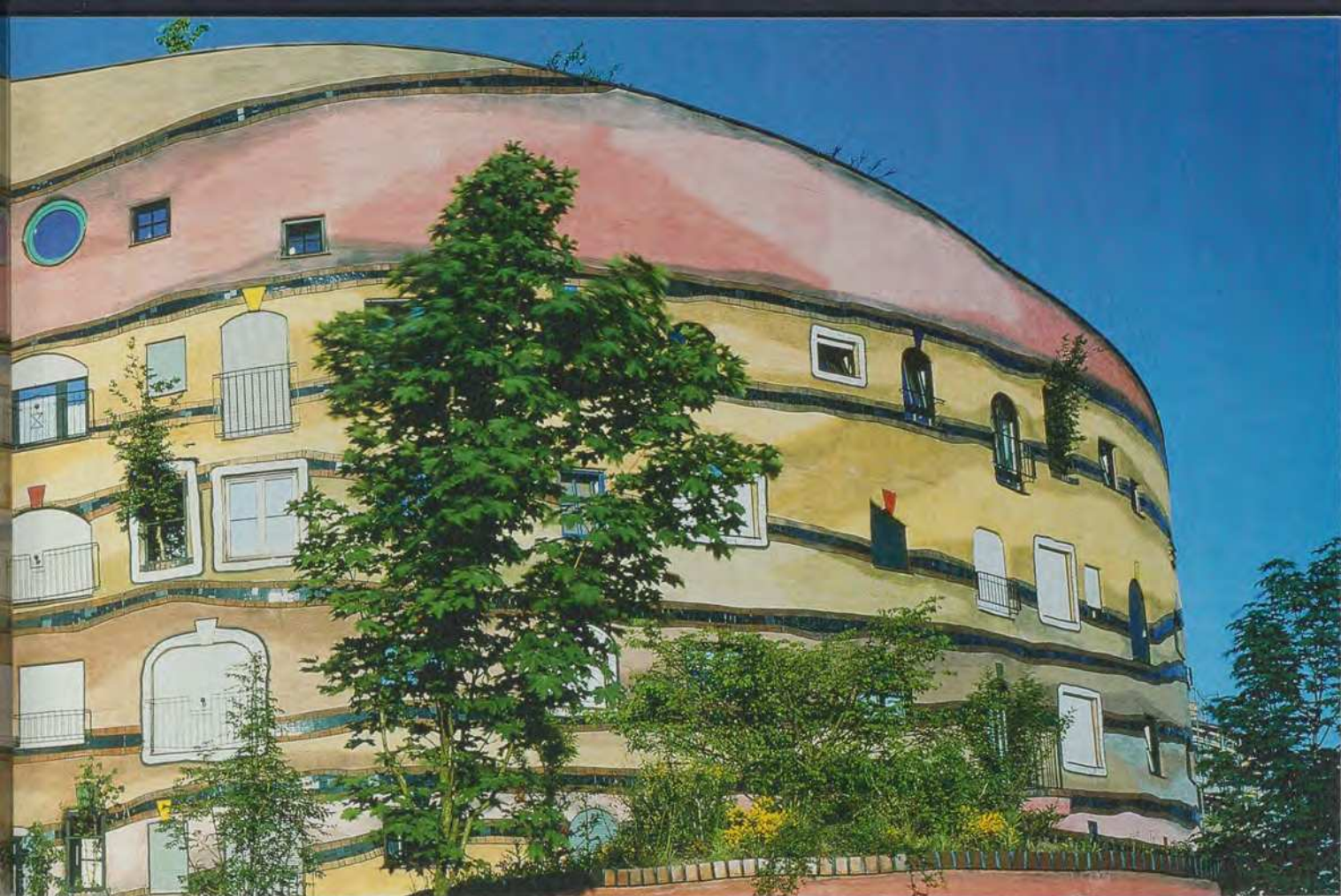
Samtliga skapelser är som fantasifulla ut-
ropstecken i de ofta monotona stadsland-
skapen. Hundertwassers arkitektur möts av
de flesta med förtjusning. Även om våra ova-
na ögon kanske inte vill ha en hel stad med
bara trädbevuxna, buktande och sluttande
hus, så kunde man önska sig fler.

Hundertwasser dog för tolv år sedan,
men de hus som hann uppföras under hans
livstid tjänar som modeller för fler. Just nu

vill man bygga ett nytt Hundertwasserhus
på Nya Zeeland.

DET VAR SOM MÅLARE som Hundertwasser
först lät tala om sig i mitten av 1950-talet.
1953 tog han avsked av ett geometriskt må-
leri med raka linjer och räta vinklar, som han
betecknade som "gudlösa". Istället införde
han den oregelbundna spiralformen, som
skulle komma att bli en ständigt återkom-
mande komponent i hans skapande. Hun-
dertwassers målningar är en ögonfröjd med
sina djärva och lysande färger, som ytterli-
gare förhöjs genom applikationer i guld
och silver. Att gå genom den permanenta
Hundertwasserutställningen i Kunsthaus
Wien är som att gå genom en sagovärld –
det gnistrar och glittrar.

Hundertwasser underordnade sig inga
normer i vare sig färg eller form utan ut-
vecklade en helt egen stil. Utan tvivel var
han påverkad av ungdomsperioden i Wien
och av Gustav Klimts måleri. Själv kallade
han sitt måleri "vegetativ". I konsthisto-

I Friedensreich Hundertwassers skapelse "Waldspirale" har träden egna lägenheter.

FOTO: WILFRIED KRECICHWOST/CORBIS/SCANPIX

riska termer finner vi Hundertwasser i en egen nisch mellan det abstrakta och det figurativa. I nästan alla hans målningar förekommer hus, oändligt många fönster, dörrar, gavlar och staket och däremellan trädstammar och stiliserade blommor. Då och då tittar en människa ut genom ett fönster, då och då förvandlas spiralformerna till ansikten.

MEN HUNDERTWASSER stannade inte vid staffliet. Hans visioner omfattade i lika hög grad arkitekturen, som han ansåg fientlig mot människor och natur. De sterila omgivningarna var orsaken till att människor kände sig olyckliga, hävdade han. I en av hans målningar från 1952 syns sju röda fyrkantiga skyskrapor som står tätt inpå varandra mot en gul fond. Med långa rader av mörklagda fönster ger husen ett dött och livlöst intryck. Men de lever. Betecknande är konstverkets titel: *Blödande hus*. Ännu blöder det, ännu finns liv, ännu kan man göra något.

Och det gjorde Hundertwasser då han offentliggjorde sitt första manifest 1958, *Mögelmanifestet mot rationalism i arkitekturen*. Där förespråkade han en natur- och människotillvänd arkitektur: "Eftersom vi missbrukat naturen måste vi ge den tillbaka det som vi orättmätigt tillskansat oss. Detta ska tolkas såväl symboliskt som konkret." Enligt Hundertwasser innebär varje husbygge ett stycke dödad natur under huset. För att götgöra det är det vår plikt att låta naturen

ta över de tomma taken. Så underordnar sig också människan naturen – konkret.

Lika betydelsefulla i Hundertwassers målningar och i hans arkitektoniska koncept är fönstren. I sitt manifest *Fönsterdik-tatur och fönsterrätt* från 1990 menar han att de som påstår att ett hus huvudsakligen består av väggar har fel. I själva verket består ett hus av fönster. Han frågar sig varför varje hus måste ha samma slags fönster och förtydligar sig genom att använda en politisk vokabulär: "Varför denna apartheid – denna åtskillnad av olika fönsterraser? [...] Varje fönster har samma rätt att leva." Likadana fönster i stränga rader är "en sorglig syn och erinrar om koncentrationsläger". Istället "måste vi tillåta fönstren att dansa".

Utöver de buktande väggarna och de formmässigt varierande fönstren var även golven viktiga: de skulle inte vara raka. I Hundertwassers hus – bland annat i hans mest kända byggnad i Wien, det så kallade Hundertwasserhaus – är golven ojämna med små kullar. På så vis blir de "en melodi för fötterna" och gången får extra schwung. Påverkad av bland andra den katalanske arkitekten Antoni Gaudí (1852–1926), en annan företrädare för en organisk arkitektur, ser Hundertwasser människan försedd med tre lager hud. Det innersta skiktet är den egna huden, det andra är kläderna vi bär och det tredje är husen där vi bor. Där är fönstren en brygga mellan innanför och utanför. De är husens ögon.

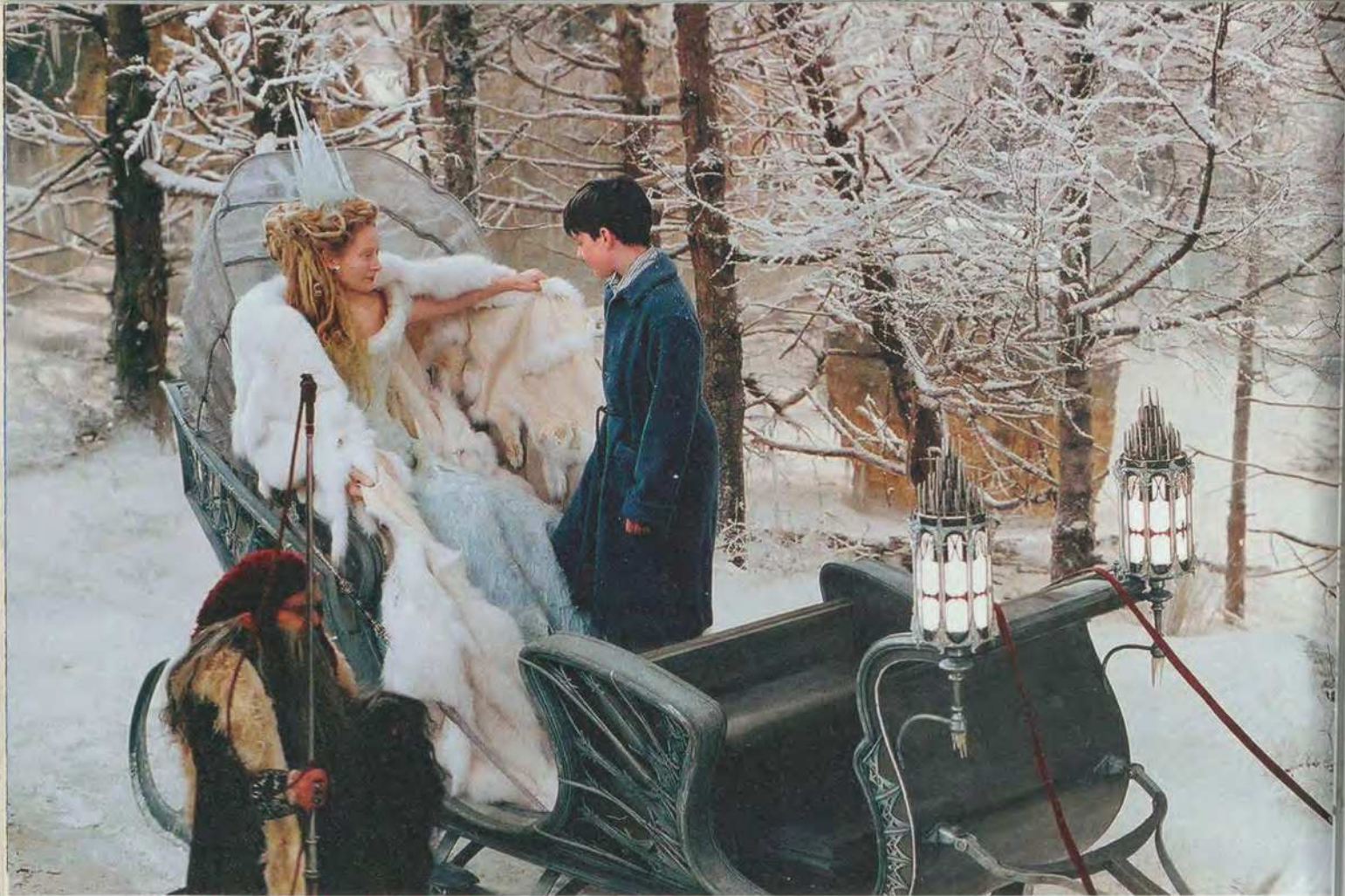
Hundertwasser, som likt Salvador Dalí

aktivt bidrog till att bygga upp myten om sig själv, var trots sin stora sociala förmåga ensamvarg. Av dem som kände honom beskrivs han som poetisk och introvert, men i sin plädering för samspelet mellan natur och miljö använde han aktionskonstnärens hela repertoar: manifest, plakat, spektakulära offentliga framträdanden – ibland utan kläder. Hundertwasser ansåg att människan hade blivit förslavad av maskinerna och utvecklat ett maskinellt tänkande.

DÅ HUNDERTWASSER oväntat avled i hjärtinfarkt år 2000, på en båt på väg till Nya Zeeland, hade digitaliseringen och människors beroende av IT-teknik ännu inte hunnit så långt. Vad hade han sagt idag om en värld som alltmer låter sig styras av algoritmer med människan satt på undantag? Så länge han själv *in persona* kunde plädера för sin övertygelse hade han inflytande: både i och utanför 1900-talets konstvärld var Hundertwasser ett berömt och aktat namn.

Men trots ständigt återkommande Hundertwasserutställningar tycks hans längtan efter en mer människotillvänd omvärld inte ha slagit rot. Hittills är det nostalgien som präglat minnet av honom.

Kanske är det redan dags för en Hundertwasserrenässans. Hans konst, hans byggnader och de skrifter där han förklarar tankarna bakom sina fantasifulla skapelser är uttryck för en livsfilosofi som idag framstår som mer aktuell än någonsin. ✨

Edmund förråder sina syskon i filmatiseringen av *Häxan och lejonet*.

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL

LITTERATURHISTORIA

Också i Narnia härskar Platon

C S Lewis skrev inte bara barnböcker, utan även handfasta studier om medeltidens och renässansens litteratur. **Kristoffer Leandoer** hittar i Lewis litteraturhistoriska verk om medeltiden nycklar till böckerna om Narnia.

KAN MAN ANVÄNDA barnböcker som redskap för att tolka litteraturkritik? Borde det inte vara tvärtom? För de allra flesta är Clive Staples Lewis (1898–1963), av vännerna kallad "Jack", känd som litteraturprofessor som skrev barnböckerna om Narnia. För andra är han känd som litteraturprofessor som skrev populära böcker om den kristna tron och hur han själv hantlade sorgen efter hustruns död (Anthony Hopkins och Debra Winger i filmen *Shadowlands*). För vissa specialintresserade är han känd som litteraturprofessor som skrev den dystiska science fiction-trilogin *Utflykt från tyst planet*, *Perelandra* och *Vredens tid*. Men han var också litteraturprofessor som faktiskt skrev ett antal litteraturhistoriska standardverk.

Särskilt *The Allegory of Love* (1936) räknas fortfarande som en auktoritativ guide till

senmedeltidens allegoriska diktning. Men Lewis snickrade flera användbara garbordsdörrar in i medeltidens och renässansens främmande värld. Just "snickrade", för hans perspektiv är genomgående praktiskt. År 1942, mitt under brinnande krig, publicerar Lewis den briljanta *A Preface to Paradise Lost*, där han påpekar att det första man måste veta för att kunna bedöma ett hantverk, vare sig det är en korkskruv eller en katedral, är vad det är till för. Därpå kommer den fråga som fyller större delen av boken: Vad är en episk dikt, och hur använder man den?

SAMMA SAK i *The Discarded Image* från 1964, med undertiteln *An Introduction to Medieval and Renaissance Literature*: vad som intresserar Lewis är att ge läsaren användbara redskap för att läsa själv. *The Discarded Image* är snöröjning snarare än gäng-

se introduktion till en litterär epok: Lewis vill skotta bort allt som hindrar oss från att upptäcka epoken på egen hand. Han försöker att skapa en bild av det som lite högtidligt kunde benämnas medeltidens världsbild, men som Lewis själv kallar bakgrunden: det engelska ordet är *backcloth*, "fond" eller "kuliss". Det vill säga allt det som författarna själva tog för självklart. Återigen är det praktiska överväganden som styr Lewis: det är inte tidens vetenskapliga, filosofiska och religiösa avantgarde som intresserar, utan det som har blivit allmängiltigt. Han är intresserad av *hur* kunskap uppstår och hur den *fungerar*: det vill säga vad tillräckligt många människor under en viss given tid anser vara kunskap. Hade han levt lite senare och lite längre söderut samt varit något mindre konservativt inbäddad, hade han nog kallats mentalitetshistoriker. Vår

egen fond innehåller gott om Freud men rätt lite Einstein, säger han – det var alltså 1964, sannolikt har forskningens spjutspets sedan dess bara kommit ännu längre bort från skaflet och spjutbäraren.

Vår kollektiva föreställningsvärld byggs upp av en serie missförstånd, vi står sist i en oändligt lång rad som leker viskleken. Så var det även på medeltiden, då det framför allt var Platons och Aristoteles viskningar som vidarebefordrades. Så kommer till exempel Alanus ab Insulis fram till sin övertygelse att själen är fäst vid kroppen med en massa pyttesmå krokare.

DET FINNS ETT abstrakt drag i Lewis barnböcker, medan hans akademiska produktion är full av praktiska synpunkter: han citerar med gillande en historiker som sagt att "den typiske medeltida riddaren var betydligt mer intresserad av grisar än av turneringar".

Hans medeltid har gott om plats för ödmjuka människor, människor som till skillnad från oss inte ansåg sig bättre än sina föregångare, utan sällre: syndafall och guldålder istället för evolution och teknisk revolution, medeltidsmänniskan ansåg sig vara på väg bort från perfektionen. Däremot lever hon i en *befolkad* värld, hon är överallt omgiven av medvetet liv. Och hon står vid foten av en trappa och tittar upp mot ljuset: Lewis uppåddar all sin pedagogik för att få oss att se stjärnhimlen ur ett medeltida perspektiv; hur man *tittar in* på den, som om stjärnorna var titthål in i en upplyst festsal.

Hur erbjuder Lewis barnböcker en tolkningsram till hans kritik? Jo, den som kan sitt Narnia kan inte läsa *The Discarded Image* utan ett leende av igenkänning: Narnialäsaren vet att litteraturprofessorn faktiskt tror på denna värld, han har ju skapat en likadan själv. Också i Narnia härskar Platon, också där är man omgiven av medvetet liv, och den praktiske och ödmjuka riddaren känner vi ju som Caspian, Peter, Trian.

Ännu märkligare är det att läsa *A Preface to Paradise Lost*, som lika gärna kunde heta *A Preface to Narnia*: Lewis sammanfattar i stort sett innehållet i sitt eget, ännu oskrivna epos. Analysen av den konungsliga värdigheten hos Miltons Adam och Eva gäller även kusken och tvätterskan som blir Narnias första kung och drottning. Analysen av den sårade självkänslan – "Jag har inte blivit uppskattad efter förtjänst" – hos Satan kunde gälla de skäl som får Edmund att förråda sina syskon eller Jill Poole att strunta i Aslans råd. I förbifarten lämnar Lewis en knivskarp analys av det geniala hos Walt Disney som placerar hans eget kommande verk halvvägs mellan Snövit och Satan. ✱

NÄRINGSLÄRA

Hälsofascism som går igen

Mot bakgrund av futuristen Marinettis vision om en ny människa är det inte överraskande att han skrev en kokbok med tips om mat som gynnar kraft och styrka, skriver

Hannes Larsson Westerlund.

DET ANSES ALLMÄNT som berömvärd att visa intresse för kost och träning. Men om man är för ambitiös med sin kroppsliga hälsa dröjer det inte länge förrän människor börjar muttra om hälsofascism. Få som sätter etiketten på dessa plattmagade träningsentusiaster syftar troligen på den faktiska, historiska hälsofascist-rörelsen.

Futuristerna hyllade hastigheten, industrin, ungdomen. Som en tidig avantgardistisk konströrelse var föraktet för "passéistiska" borgerliga värden totalt. Den dittills relativt okända poeten Filippo Tommaso Marinetti blev en av rörelsens ledande figurer. 1909 skrev han det futuristiska manifestet där kärnvärderingarna artikulerades: "Vi vill förhärjliga kriget – världens enda hygien – militarismen, patriotismen, anarkistens destruktiva handling, de sköna idéer för vilka man dör samt föraktet för kvinnan." Att Marinetti och hans futurister anslöt sig till Mussolinis fascister efter första världskriget var knappast överraskande.

MINDRE KÄNT ÄN manifestet är den futuristiska kokboken från 1932 där Marinetti tar sig an projektet att i grunden omvandla det italienska köket. I första hand är det pastan som står i skottgluggen. Marinetti sparar inte på krutet; mänskligheten är slavar under pastans herravälde. Pasta gör italienarna slöa, tjocka, skeptiska, långsamma och pessimistiska, skriver Marinetti. Om Italien ska kunna inta sin rättmätiga plats bland världens nationer (i främsta ledet såklart!) kan inte italienarna vara överviktiga slöfockar!

Reaktionerna lät inte vänta på sig. I kokboken redovisar Marinetti med belåtenhet att hans angrepp på pastan diskuterats i hundratals tidningsartiklar "från Budapest till Tunisien, från Tokyo till Sydney". Han konstaterar också förtjust att de italienska kokarna reagerat med stor bestörtning på

de futuristiska provokationerna och spår att "deras hantverkar-motstånd kan inte vinna över vår konstnärliga styrka".

MEN MARINETTI nöjer sig inte med att göra rent hus med pastan. Målet att skapa en modern människa med platt mage och klara tankar kräver ännu fler radikala åtgärder. Kemister uppmanas att skapa syntetiska födoämnen i form av piller och pulver

för att ersätta konventionell mat. En kostvision som åtminstone delvis har realiserats; kosttillskott och måltidsersättningsprodukter är en miljardmarknad i Sverige. Vissa futuristiska förslag är dock fortfarande science fiction; men visst vore det praktiskt att "i den inte så avlägsna framtiden sända näringsrika radiovågor"?

Andra nutida fenomen, som spridningen av amerikanska snabbmatsrestauranger, är ur en futuristisk synvinkel svårare att bedöma. Förvisso borde "fartens religion" och "maskinestetiken" glädja sig åt snabbmat. För dem som såg frälsningen i industrin, maskinen och hastigheten skulle rimligtvis en hamburgerrestaurang framstå som ett rent mirakel. Mat på löpande band som serveras till hungriga massor på deras minimala matraster mitt under den fartfyllda arbetsdagen. Å andra sidan serveras det på sådana etablissemang sällan mat som plattar till magen.

Hatet mot pasta lever även vidare genom moderna koströrelser som predikar strikt avhållsamhet från kolhydrater. LCHF, stenalderkost, GI-metoden delar alla avskyn mot spaghetti. Nuförtiden är det dock sällsynt att motivera sitt dietval med nationalistiska argument. Förmodligen hade Marinetti dömt ut dagens pastahat som oerhört tråkigt, pacifistiskt och borgerligt. Idealet om den platta magen består, men handlar idag mer om stranduppvisning än om nationens förmåga till världsdominans. ✱

I formlernas sköna värld

I förra Axess tog jag upp det här med att intelligenta människor inom vissa akademiska discipliner förespråkar verklighetsfrånvända idéer och vad detta kan tänkas bero. Många känner att delar av genusteorierna som presenteras som fakta inte stämmer med den upplevda verkligheten, och genusforskningen kontrar då med att det är verkligheten som inte hängit med i utvecklingen – teorierna stämmer. Men alla vetenskaper har inte den fördelen att man kan avgöra något slutgiltigt och en gång för alla.

Men i rättvisans namn ska sägas att inte ens vi naturvetare kan vara säkra på om det egentligen finns någon verklighet. Man kunde få en inblick i de senaste teorierna kring detta fascinerande ämne i senaste *Vetenskapens värld*: "Finns verkligheten på riktigt?" (kan ses på SVT Play). För den som redan känner till dubbelspaltextperimentet, Bells olikhet, Schrödingers katt, EPR-paradoxen och Heisenbergs obestämdhetsrelation som erbjuder allehanda intressanta tolkningar av verkligheten (angående determinism, lokal kausalitet, spöklig avståndsverkan, existens av en objektiv verklighet – det är bara att välja vad man ska tro på) så får vi här ytterligare något intressant att grubbla på: Är den verklighet vi upplever i själva verket ett hologram, där den egentliga informationen är lagrad vid universums "rand"? Fysikerna förbereder nu experiment för att testa denna "holografiska princip".

I programmet framförs den i sammanhanget helt naturliga tanken att matematiken inte bara är en mänsklig uppfinning i form av ett verktyg för att beskriva och förutsäga fysikaliska fenomen, utan att den har en oberoende existens som "den underliggande strukturen" vid randen. Verkligheten blir då en projektion av ett rent matematiskt objekt, nämligen den samlade matematiskt paketerade informationen vid randen. Därmed är matematiken verkligheten. Det finns således ingen principiell gräns för vår förmåga att förstå det vi kallar verklighet – i synnerhet inte om man är matematiker.

JAG VET ATT MATEMATIKEN FÖR vissa tycks obegriplig och många har fram till universitetsstudierna aldrig ens stött på ett matematiskt bevis, vilket är absurt då bevisföring är matematikens kärna. Jag tänkte därför bidra till folkbildningen med ett bevis för att det finns oändligt många primtal. Ett motsägelsebevis, där vi antar att motsatsen till det vi ska bevisa gäller, och visar att detta leder till en motsägelse.

För det första kan varje heltal på precis ett sätt skrivas som en produkt av primtal (aritmetikens fundamentalsats), där ett primtal ju är ett tal som bara är delbart med talet 1 och sig självt.

Antag nu att det finns ändligt många primtal som vi döper till $p_1, p_2, p_3, \dots, p_N$, där p_N är det största primtalet (ett sådant måste ju finnas om de är ändligt många). Låt oss nu bilda talet $Q = p_1 \cdot p_2 \cdot p_3 \cdot \dots \cdot p_N + 1$, alltså produkten av alla primtal och denna produkt plus talet 1. Detta tal Q måste då kunna skrivas som en produkt av primtal (och därmed vara delbart med vart och ett av de primtal av vilka det är en produkt). Men vilka skulle det vara? Delar vi Q med vilket som helst av de existerande primtalen $p_1, \dots, p_N$ så får vi alltid resten 1, så Q är inte delbart med något av dem. Så antingen måste Q vara ett nytt primtal eller så är det delbart med ett okänt primtal som inte finns med bland dem vi antog fanns. Således var antagandet om att det finns ändligt många primtal fel, och därmed har vi visat att det finns oändligt många primtal. ✱

I korthet

Nu är det bevisat: litteratur gör dig mer empatisk

För den som är bekymrad över att läsandet minskar till följd av alla distraktioner som vår samtid erbjuder, finns det nu större anledning än någonsin att oroa sig: det är nu bevisat att läsning faktiskt gör oss till bättre människor.

New York Times skrev nyligen att neurovetenskapen har konstaterat att det långt ifrån enbart är hjärnans språkcentrum som är aktivt när vi läser. Istället pågår aktivitet i många av hjärnans olika delar: när vi läser ord som "kanel", "kaffe" eller "lavendel" aktiveras doftcentrat. Den del av hjärnan som tar emot känselintryck vaknar till liv när vi läser metaforer som "en sammetslen röst" eller "läderartad hud" (meningar som "en behaglig röst" eller "grova händer" väcker inte samma aktivitet). Vid meningar som "Hon sparkade bollen" eller "Han kastade ifrån sig tidningen" aktiveras de delar av hjärnan som styr motoriken i ben eller arm. Hjärnan tycks alltså inte göra någon större skillnad mellan att läsa om en händelse och att uppleva den i verkligheten.

Skönlitteraturen är därför – precis som många av oss misstänkt – en genväg till större förståelse människor emellan. För precis som med dofterna och rörelserna, skiljer inte hjärnan på fiktiva möten med andra människor och verkliga sådana, utan bearbetar dem på liknande sätt. Enligt en studie genomförd av Raymond Mar, psykolog vid York University i Kanada, utvecklar skönlitteraturen det som inom psykiatri kallas "theory of mind", förmågan att förstå hur andra människor tänker och därmed kunna förstå varför de agerar som de gör. Vid läsning av skönlitteratur försöker inte hjärnan bara att förstå berättelsen, utan även interaktionerna mellan människorna i den, deras tankar, känslor och drivkrafter.

Dr Mar har kunnat konstatera att personer som ofta läser skönlitteratur är bättre på att förstå andra människor och att se världen ur deras perspektiv (ett faktum som kvarstod även efter att man tagit hänsyn till möjligheten att det är personer som redan från början är mer empatiska som i högre grad väljer att läsa skönlitteratur).

Att försöka i en riktigt bra roman är alltså inte så socialt som det kanske kan verka, utan – åtminstone för hjärnan – fullt jämförbart med att uppleva saker på riktigt. Vissa av oss har haft det på känn ända sedan vi umgicks med barnen i Enid Blytons Femböcker, fick smaka ur deras fantastiska picknickkorgar och kände dimman på de engelska hedarna mot ansiktet.

Therese Bohman

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik, verksam vid Uppsala universitet.

Musikalisk omtolkning av sagoskatt

Den brittiske popmusikern Paul Roland hör knappast till dem som har älskats till döds av de stora massorna – allra minst på hemmaplan. Under drygt trettio års tid har han producerat en ansevärd mängd briljanta album utan att någon tycks ha tagit notis. I den mån han har dragit uppmärksamhet till sig av brittiska rockjournalister är det snarast i rollen av en älskvärd anakronism som envisas med att sätta gargoyler och medeltida rid-darborgar snarare än idolbilder av sig själv på sina skivomslag.

Greppet är i själva verket fullt logiskt: att lyssna på Paul Roland är nämligen lika mycket att lyssna på en högst traditionsmedveten historieberättare som på en musiker. När han i intervjuer tillfrågas om sina influenser är det typiskt nog författare som H.G. Wells och den gamle spökhistoriemästaren M.R. James snarare än samtida popgrupper som anges. Paul Roland är helt enkelt genomlitterär i en utsträckning som är tämligen ovanligt i popmusiken, med ett särskilt gott öga till artonhundratalets fantastiska litteratur och

den klassiska skräckfilmens guldålder; såväl Dracula som varulvar och Edgar Allan Poe i egen hög person har gäststat hans sånger.

Men trots att Paul Roland efter flera decennier som verksam artist har hunnit gå igenom större delen av skräckgenrens monstermenageri så inspirerar hans musik snarare till stillsam melankoli än till rysningar. Delvis handlar det om orkest-reringen (Roland föredrar att ge sina sånger inramningen av stråkar och orglar snarare än ylande elgitarrer), men också om det påtagligt elegiska drag som finns i hans kompositioner. Sångerna blir inte bara en hyllning till djupt älskade fantasivärldar utan också ett avskedstagande till dem. I "Alice's House" söker sig sångens berättare fram genom hela Lewis Carrolls Underland på jakt efter den ständigt gåckande huvudpersonen, bara för

att i sångens slut finna en papperslapp som förklarar att han är för sent ute: Alice bor inte här längre. Och i en underbar serie sånger omdiktat Roland kapten Nemos öde; här låter han Jules Vernes rebelliska antihjälte resignerat konstatera att seglatsernas och äventyrens tid är över och att världen inte längre rymmer någon plats för honom. Skeppet "Nautilus" förliser i mörka vågor – och kanske finner kaptenens hemlösa hjärta på havsbotten den frid som var honom förvägrad ovan ytan.

Paul Roland själv har tack och lov inte vänt världen ryggen eller sjunkit alldeles ned i glömskan – även om det orättvisa ointresse han bemöttes av i Storbritannien för en tid fick honom att tystna som kompositör. Efter att ha vistats en längre tid i Tyskland, där han har en liten men hängiven publik, återvände han 2011 med en rad musikaliska omtolkningar av bröderna Grimms sagor. Det finns alltså all anledning att hoppas på att äventyrens tid ännu inte är över, i alla fall inte för denna djärva utforskare av den europeiska sagoskatten.

Per Klingberg

I Möbius magiska värld

I en blänkare i *Dagens Nyheter* och i en längre text i *Expressen* av Jan Gradvall uppmärksammas att den franske tecknaren Jean Giraud avlidit. Både *DN* och *Expressen* uppehåller sig uteslutande vid Giraud som mannen bakom västernserien *Blueberry*. (Gradvalls hela artikel vilar på att Jocke Berg i popgruppen Kent inspirerades av Giraud.)

Men inte med ett ord nämns de verk som gjorde honom till, som Gradvall så riktigt skriver, "en av historiens främsta serieskapare". För det är när Giraud går över till pseudonymen Moebius som hans storhet uppenbarar sig. I brist på bättre får man väl bestämma hans teckningar som science fiction, men hans värld och motivkrets är så säregen att den trotsar konventionella definitioner och avgränsningar.

Moebius hade som andra serietecknare i sin europeiska generation danats och inspirerats av amerikansk populärkultur, där science fiction-genren utgjorde ett alldeles självklart inslag i bildningsgången. Och när science fiction utvecklades från regelrätt underhållning till avancerad skönlitteratur följde serietecknarna efter. Särskilt i Frankrike, där de intellektuella alltid har hyst en skräckblandad förtjusning inför modern, amerikansk kultur, höjdes ambitionsnivån. 1974 startade Moebius och

kollegan Philippe Druillet tidskriften *Metal Hurlant*, där serieteckningar blandades med recensioner av böcker, filmer och musik. Det är en av de 20:e århundradets mest banbrytande publikationer som inspirerat och bildat skola: sofistikerad, avantgardistisk och förkrossande före sin tid. Ett helt koppel av unga konstnärer, författare och journalister släpptes lösa som ledigt och lätt flyttade fram

positionerna. Det var bara för alla andra att följa efter. I premiärnumret presenterar sig Moebius med mästerverket *Arzakh*. Någon handling i praktisk mening existerar inte, ej heller någon dialog. Vad som istället frammanas är parallella världar, skiften i tid och rum med drömska, surrealistiska inslag. Moebius laborerar obehindrat och lekfullt med de typiska övernaturliga attributen inom science fiction. (Referenser och allusioner till filmer, böcker och gestalter inom science fiction förekommer ofta.) I det dramatiska och suggestiva rymms också en humor som håller tendenser till effektsökeri i schack.

Moebius teckningar visar ett absolut gehör för stämningslägen och situationer. Tekniken är fullständigt bländande och kan växla blixtnabbt mellan det överdådiga och det avskalade, mellan intensitet och stilla kontemplation. Hans hjältar är sökare med obestämbara mål och avsikter som man nästan hypnotiskt slår följe med. Vi befinner oss snart, för att tala med Gunnar Ekelöf, i en värld i vilken tusen världar är dolda. Som hos alla stora konstnärer uppenbarar sig också hos Moebius ständigt nya sammanhang, ständigt nya associationer och intryck. Nu finns han inte längre bland oss, men lockelsen i hans värld är oförändrat stark och kommer att så bestå.

Mats Wiklund

Detta nummers recensioner: **David Andersson** tar sig an en vetenskaplig utgåva av Hjalmar Söderbergs verk; **Anders Rönmark** diskuterar presidentdebatterna i USA; **Agnes Arpi** läser om musikens identitetsskapande funktioner; **Jenny Maria Nilsson** om hjärnans två olika hastigheter; **Carl Rudbeck** resonerar om slaget vid Adwas betydelse för Afrika; **Erik W Larsson** har läst en biografi om schackgeniet Bobby Fischer; **Carina Burman** skriver om två böcker om språk och retorik; **Nils Uddenberg** om faderskap ur ett evolutionärt perspektiv; **Torbjörn Elensky** ser brister i Magnus Lintons bok om radikalhögern; **Emma Gray Munthe** läser en fascinerande bok om det tidiga kalla krigets filmer; **Jens Kolhammar** studerar en biografi om Deng Xiaoping; **Johan Tralau** återger den antika diskussionen om relativism; **Mats Wiklund** fördjupar sig i den amerikanska demokratin; **Kristoffer Leandoer** har läst om hur natten besegrades; **Camilla Lundberg** om varför klassisk musik väcker så olika känslor; **Joel Halldorf** har läst om reformationens oavsedda konsekvenser och **Dick Harrison** kritiserar en historik över staden Rom.

Tiden hann ifatt Söderberg

FOTO: LARS EPSTEIN

Idag är Hjalmar Söderberg en av våra mest lästa författare. Men hans författarskap mötte stor kritik under hela 1900-talet. David Andersson har läst de första delarna i den vetenskapliga utgåva av hans verk som är under utgivning.

LITTERATURHISTORIA

I år är det 100 år sedan Hjalmar Söderberg publicerade romanen *Den allvarsamma leken*. Den har sedan dess utkommit i många nya upplagor, och nya generationer har med spänning följt den trassliga kärlekshistorien mellan Arvid Stjärnblom och Lydia Stille. De förälskar sig i varandra när de är unga, men trots det gifter de sig på skilda håll. Efter flera år stöter de ihop igen och inleder ett passionerat förhållande, som dock har små möjligheter att bli lyckligt.

För mig är Hjalmar Söderberg och Gunar Ekelöf de svenska författare jag helst återvänder till. Och jag har insett att jag är långt ifrån ensam om denna uppskattning av Söderberg. Under de senaste decennierna har hans anseende bara växt.

Den slutliga bekräftelsen på att han har

en central plats i en svensk litterär kanon är den vetenskapliga utgåva som förlaget Lind & Co nu har börjat ge ut. De två första banden utgörs av just *Den allvarsamma leken* samt debutromanen *Förvillelser*, om den njutningslystne och oansvarige Tomas Webers eskapader i det förra sekelskiftets Stockholm.

De nya utgåvorna är försedda med ett stort antal noter, som skall förklara allt som kan vara obekant för en modern läsare. Dessutom har Sveriges främste Söderbergforskare, Bure Holmbäck, skrivit kommentarer, där han skildrar verkens tillkomst och mottagande. I *Den allvarsamma leken* utgör kommentarer och noter nästan 200 sidor.

Genom Holmbäcks utförliga genomgång av recensionerna får vi en nyttig påminnelse om vilket motstånd Söderberg mötte. När *Förvillelser* utkom 1895 beskrev kritikern Harald Molander verket som "ett

bland de okyskaste alster av svensk penna, som i våra dagar smugit sig ut i bokmarknaden utan förseglat omslag". Holmbäck konstaterar visserligen att denna recension inte var typisk för mottagandet, men den säger ändå något om det klimat Söderberg verkade i.

Också *Den allvarsamma leken*, som skulle bli Söderbergs sista roman, mötte skarp kritik. Bland de mest positiva recensenter fanns den unge Pär Lagerkvist. Fredrik Böök, som höll på att etablera sig som en ledande kritiker och litteraturhistoriker, sågade boken. Böök tyckte sig "bevista ett slags litterär boupppteckning: här har rubb och stubb tagits med, utan urval eller hänsyn, gamla anekdoter och gamla romanfigurer, självbiografiska bagateller och hela osmälta verklighetskomplex, där författaren nätt och jämnt gittat att byta om ett par bokstäver i de verkliga namnen".

Det sistnämnda syftade på att Söder-

>>

berg låter några samtida kulturpersonligheter – till exempel Oscar Levertin, Verner von Heidenstam och Ellen Key – skymta i romanen. Medan den avlidne Levertin ("Olof Levini") behandlas ömsint, figurerar Böök under den mindre smickrande beteckningen "docenten Löök".

Böök hade dock inte enbart personliga skäl att tycka illa om boken, utan framförde också principiella invändningar. Han retade sig på den viljeslapphet han fann hos många av Söderbergs karaktärer, och såg honom som en representant för *fin de siècle*-litteraturen. Den var en skola som under en tid hade känts modern men som Böök nu menade var passé. Böök förklarade därför triumferande: "Det var en tid då Hjalmar Söderberg bildade skola, men den tiden är gånge." Böök fullföljde senare denna tankegång i en essä om Söderbergs författarskap i boken *Resa kring svenska parnassen* (1926): "Från hans verk och hans tankevärld går det icke många förbindelse-trådar till nuet och framtiden."

Det skulle dröja lång tid innan Söderberg fick det erkännande han förtjänade. År 1934 gav den unge kritikern och romanförfattaren Sven Stolpe ut en skrift om honom. Stolpe konstaterade att Söderberg hade ett större inflytande i de nordiska grannländerna än i Sverige, att det här varit hans motståndare som fått skriva historien om honom. Efter första världskriget hade Söderberg inte spelat någon större roll för de yngre generationerna, något Stolpe menade delvis berodde på Böök. I polemik mot honom beskrev Stolpe *Den*

”Tingsten vände sig mot den vanliga, och lite nedlåtande, beskrivningen av Söderberg som en skeptiker och pekade istället på hans starka patos.

allvarsamma leken som en av de tre eller fyra främsta svenska romanerna.

Hjalmar Söderberg uttryckte uppskattning av Stolpes skrift. Att den idag knappast upplevs som uppseendeväckande positiv hänger samman med den radikala förändring som har skett i synen på Söderberg. Detta bör man ha i åtanke när man läser äldre texter om honom.

Tidsaspekten räcker emellertid inte som förklaring till Bo Bergmans bok om vännen Söderberg. Den publicerades första gången 1951, och kom förra året i en nyutgåva med förord av akademiledamoten Lotta Lotass. Boken är på många sätt häpnadsväckande ogenerös.

Redan på den första sidan slår Bergman

FÖRVILLELSER
SAMLADE SKRIFTER 2
HJALMAR SÖDERBERG
BURE HOLMBÄCK & BJÖRN
SAHLIN (RED.)
Lind & Co 2012

DEN ALLVARSAMMA LEKEN
SAMLADE SKRIFTER 10
HJALMAR SÖDERBERG
BURE HOLMBÄCK & BJÖRN
SAHLIN (RED.)
Lind & Co 2012

HJALMAR SÖDERBERG
BO BERGMAN
Svenska Akademien/Atlantis
2011

HJALMAR SÖDERBERG
OCH SCHACKSPELET
JESPER HALL
Atlantis 2010

JAG TROR PÅ KÖTTETS LUST
OCH PÅ SJÄLENS OBOTLIGA
ENSAMHET
HJALMAR SÖDERBERG – DE
BÄSTA CITATEN
KAJ ATTORPS (RED.)
Lind & Co 2008

fast att Söderberg var analytiskt begåvad men utan större fantasi. Temat återkommer på flera ställen i boken. Enligt Bergman var Söderberg en författare utan för-

fär Söderbergs roman aldrig riktigt tag i oss, hur ypperlig den än är utformad som tankeexperiment och stilistisk konst?" Ta-la för dig själv, frestas man att svara.

Böök sammanfattade sin syn på Söderberg i *Resa kring svenska parnassen* med att denne inte var en "diktare i djupare mening" men däremot "en ypperlig stilist, en underhållande och kvick kåsör, en fin och smakfull berättare i det lilla formatet". Detta skulle också kunna vara en sammanfattning av Bo Bergmans syn på honom.

Böök och Bergman var inte ensamma. Om att kritisera Söderberg för bristande gestaltskapande förmåga. Litteraturkritikern Knut Jaensson uttrycker sig på ett likartat sätt i sin stora Hjalmar Söderberg-essä från 1941. Och en liknande föreställning fanns kanske i bakgrunden när Lind & Co häromåret gav ut en bok med citat ur olika Söderbergböcker, *Jag tror på köttets lust och på själens obotliga ensamhet*. Jag har åtminstone svårt att se värdet i att plocka ut en massa repliker ur det sammanhang de har i romanerna, novellerna och pjäserna. (Samtidigt skall det sägas att utgivaren Kaj Attorps i förordet till citatboken riktar välmotiverad kritik mot Bo Bergman.)

En sak som irriterade Böök, och bidrog till hans uppfattning om Söderbergs

fantasifattigdom, var att Söderberg återanvände många gestalter från tidigare romaner. Det är i själva verket ett av de mest karaktäristiska dragen i Söderbergs verk, något han fortsatte med även sedan han slutat att skriva romaner. År 1918 publicerade han boken *Jahves eld*, och inledde därmed sitt religionshistoriska författarskap. Boken avslutas med att journalisten Markel, en av huvudpersonerna i *Den allvarsamma leken*, diskuterar sina religionshistoriska teser med vännerna Martin Birck och doktor Glas.

Genom denna återanvändning av gamla karaktärer blir *Den allvarsamma leken* ett ganska intrikat metalitterärt verk. En av huvudpersonerna från *Förvillelser*, Tomas Webers flickvän Märta Brehm, återkommer i den nya romanen. Arvid överväger att inleda ett förhållande med henne. Att det inte blir så beror på att han stöter ihop med Lydia, som han inte har sett på många år.

Samtidigt förekommer författaren Henrik Rissler i *Den allvarsamma leken*, också han känd från tidigare Söderberg-verk. Rissler fungerar som något av ett alter ego till författaren Söderberg. Han kommenterar tillkomsten och mottagandet av *Förvillelser*. Han påstår att romanen saknar verklighetsbakgrund.

Det var inte bara personer som återkom, utan också samma Stockholmsmiljöer. På första sidan i *Förvillelser* heter det: "Klockorna i Jakob sjöngo och dånade, det var en gammal diktare som begrovs." Dessa klockor skulle senare dånar i flera av Söderbergs texter. I *Den allvarsamma leken* är det en gammal ockrare som begravs.

Söderberg åstadkom på detta sätt ett slags signatur, lite grand som när Alfred Hitchcock syntes i varje film han gjorde. Det blev ett sammanhängande författarskap, där de olika verken belyser varandra.

Böök och Bergman irriterade sig också på att Söderberg relativt utförligt beskriver flera viktiga tidshändelser i *Den allvarsamma leken*. Romanen inleds sommaren 1897, då det pågår en Stockholmsutställning. Den avslutas 1912, året då August Strindberg dör och Titanic sjunker. Därmed dör kung Oscar II, en man som har en biroll redan i *Förvillelser*. Att de stora nyheterna tas upp i boken är dock inte märkligt. Arvid Stjärnblom arbetar på en tidning och skriver även en bok om politik. Han, och hans kolleger, engagerar sig starkt för den oskyldigt dömda Dreyfus. Som Bure Holmbäck påpekar har romanen vunnit på att kärlekshistorien blir en del av ett större sammanhang. Holmbäck konstaterar också att romankonsten har förändrats så mycket sedan 1912 att vi idag bör vara betydligt mer mottagliga för Söderbergs sätt att skriva.

Hjalmar Söderberg under en uppläsning i radio, 1934.

I en mening var uppfattningen om Söderbergs bristande fantasi inte oriktig. Han hade inte lätt för att skriva skönlitteratur, och hans produktion blev därför liten. Men detta säger ju ingenting om kvaliteten på det han faktiskt skrev. Söderberg kunde också själv uttrycka sig lite nedlåtande om det skönlitterära skrivandet. I tankeboken *Hjärtats oro* (1909) tog han med en berömd formulering avsked från den fiktiva litteraturen:

Att skära sig själv i remsor och småbitar och av bitarna lappa ihop figurer: en tjänsteman, en läkare, en murvel, en politiker och så vidare... Jag orkar inte längre med den komedin. Att leka med dockor: inte är det något göra för en man på fyrtio år. Jag orkar inte längre sitta och knäpa med "komposition" och sådant. Jag skriver bara helt enkelt ner vad jag tänker.

Söderberg hade då kört fast i skapandet av *Den allvarsamma leken*. Lyckligtvis återupptog han arbetet och fullbordade det.

Man kan idag konstatera att det inte är Söderbergs icke-skönlitterära prosa – inte hans religionshistoriska arbeten eller tidningsartiklar och inte heller den fina *Hjärtats oro* – som gör honom till en av de mest levande svenska klassikerna. Det är hans fyra romaner, ett par pjäser och en del noveller. Eller om man så vill: det är Arvid Stjärnblom och Lydia Stille, Tomas Weber och Märta Brehm, doktor Glas och pastor Gregorius, Martin Birck, Markel och Gertrud, som har visat sig kunna tala till ständigt nya läsare.

Det finns alltså klara likheter mellan Fredrik Bööks och Bo Bergmans texter om Söderberg. Ändå vet personer med intresse för svensk litteraturhistoria att Böök var Söderbergs huvudfiende och Bergman en av hans närmaste vänner. Söderbergs och Bergmans vänskap började redan i skolan. Deras brevväxling pågick ända fram till Söderbergs död 1941. Den utgavs 1969, då de två författarna skulle ha fyllt 100, under titeln *Kära Hjalmar, kära Bo*.

Bo Bergmans bok framstår därför som en av de psykologiska gåtorna i svensk litteraturhistoria, och flera Söderbergälskare har grubblat över den. En av dem var Herbert Tingsten. Han publicerade 1970 den fina tankeboken *När skymningen faller på*, vars titel är ett Söderbergcitat. Tingsten lanserar i boken två, delvis kanske lite motstridiga, förklaringar till Bergmans ogenöjsamma hållning. Dels menade han att personer som umgåtts med Söderberg i sällskapslivet, där han kunde vara en muntergök, möjligen underskattade hans

djup. Dels trodde han att vänskapen mellan Söderberg och Bergman med tiden hade svalnat och upprätthölls av konvention. Deras inte särskilt underhållande brevväxling skulle peka på detta. Kanske fanns det rivalitet mellan de två författarna.

Tingsten vände sig mot den vanliga, och lite nedlåtande, beskrivningen av Söderberg som en skeptiker och pekade istället på hans starka patos. Hans engagemang mot nazismen var större och djupare än de flesta andra svenska författare. Tingsten skrev detta mot bakgrund av den ganska omfattande Söderbergglitteratur som hade kommit under 60-talet. Det handlade om brevväxlingen med Bo Bergman, men också om verk av Sten Rein, Reidar Ekner och Bure Holmbäck. Holmbäck hade 1969 lagt fram sin avhandling om *Den allvarsamma leken*.

Holmbäck har sedan dess gjort en avgörande insats för att öka kunskaperna och förståelsen för Söderberg, framför allt genom sin stora biografi från 1988. Synen på diktaren har nyanserats genom att också Holmbäck har pekat på Söderbergs patos. En av hans böcker heter *Hjalmar Söderberg och passionerna* (1991).

Söderbergbilderna har också breddats genom att flera forskare sedan 1980-talet publicerat olika specialstudier. Bland annat har Söderbergs politiska publicistik och hans religionshistoriska arbeten undersökts.

En av de mer udda verken är Jesper Halls charmiga *Hjalmar Söderberg och schackspelet*. Hall, som tidigare publicerat en liknande studie över Frans G Bengtsson, visar bland annat hur skicklig Söderberg var på att konstruera schackproblem.

Lind & Co gör en utomordentlig kulturinsats genom sin utgivning av Söderbergs samlade verk. Det skall bli spännande att följa fortsättningen. Inte minst ser jag fram emot att ta del av de Söderberg-texter som tidigare inte har varit publicerade i bokform. Det gäller framför allt åtskilligt av hans litteratur- och teaterkritik, hans kåserier och debattinlägg.

David Andersson

Debatterna som avgör valet

USA

Jag tjänstgjorde med Jack Kennedy. Jag kände Jack Kennedy. Jack Kennedy var en vän till mig. Du är ingen Jack Kennedy.

Senatorn Lloyd Bentsens giftiga replik, riktad till senatskollegan Dan Quayle efter att denne i debatten mellan vicepresidentkandidaterna i valet 1988 jämfört sin politiska erfarenhet med den hos John F. Kennedy, har gått till historien. Det har också Bentsens parhäst Michael Dukakis svar på frågan om han ändå inte skulle vilja se en person avrättad om denne person hade våldtagit och mördat Dukakis fru. Dödsstraffsmotståndaren Dukakis svar var principfast, faktabaserat och framstod som fullkomligt känslolokalt. Om frågan, ställd av moderatorn Bernard Shaw, var orättvis eller inte råder det delade meningar om, men att svaret kom att avgöra åtminstone den debatt där den ställdes tvivlar ingen på. Och med tanke på presidentvalsdebatternas genomslagskraft kan Michael Dukakis utläggning mycket väl ha kostat honom avgörande röster i kampen mot George Bush den äldre.

Vilka repliker som avgjorde valen diskuterar dock inte Jim Lehrer i boken *Tension City*. Den nu 77-åriga Lehrer, legendarisk programledare för nyhetsprogrammet *PBS Newshour*, är sinnebilden för den objektive och opartiske journalisten och tänker inte mot slutet av sin karriär på något sätt bidra till att ändra allmänhetens uppfattning om honom. Det är också bilden av Lehrer som den opartiske nyhetsförmedlaren som gjort honom till moderatorernas moderator. 35 debatter mellan president- och vicepresidentkandidater för republikanerna och demokraterna – och 1992 med den oberoende presidentkandidaten Ross Perot och hans vicepresidentkandidat James Stockdale som extra deltagare – har sedan 1960 sändts i amerikansk television. Lehrer har modererat elva av dem, den senaste 2008 mellan Barack Obama och John McCain.

Med utgångspunkt i de debatter han modererat, och med en stabil grund

i de intervjuer med president- och vicepresidentkandidater som PBS gjort sedan 60-talet, tecknar Lehrer en levande bild av de arrangemang som i bästa fall är politiska samtal om USA:s framtid, i värsta fall rena rama cirkusen. Om det är Lehrers egen vinkling eller en korrekt beskrivning av verkligheten skall låtas vara osagt, men en ödmjukhet som sällan förknippas med amerikanska presidentkandidater går som en röd tråd genom boken. Få av de politiker som Lehrer frågar ut efter den direktsända utfrågningen slår sig för bröstet på samma sätt som då kamerorna är på; miss-tagen – både de egna och motståndarens – analyseras och även frågorna och svaren som uteblev under debatten uppmärksammas.

Trots Lehrers försök att ge en bild av debatternas utveckling är det de stora ögonblicken – *the major moments* – som oundvikligen hamnar i centrum. Det är också talande för hur medier generellt behandlar politiska debatter; brottstycken, smaskiga *soundbites* och den där replikväxlingen som leder till "attack"-rubriken tenderar att dominera rapporteringen och analyserna efteråt.

Och de amerikanska presidentvalsdebatterna saknar inte ögonblick som lätt kan fylla en bok eller två. Jim Lehrers förtjänst är att han går bakom kulisserna utan att förfalla åt att endast berätta anekdoter om krånglande teknik och säkerhetsvakter som vägrat honom tillträde till scenen. Lehrer slår ett slag för den påläste moderatorn; hans egna förberedelser var minutiösa, varje ord i varje fråga vägdes på guldväg och självkritiken var – och är fortfarande – obarmhärtig.

I ett amerikanskt medieklimat där anklagelser om partiskhet riktas mot journalister efter snart när varje fråga som ställs

under en valrörelse – anklagelser som inte sällan är välgrundade – är pressen stor på debattledaren. Kampanjernas spinn-doktorer står redo att ta heder och ära inte bara av motståndaren som svarar på frågorna, utan även av den som ställer dem. Risken att avgöra en debatt, och därmed kanske också ett val, finns alltid där. Ungefär så kan Jim Lehrers syn på uppdraget som moderator sammanfattas och med en mix av självbevaringsdrift och vörddnad behandlar han det.

Just den unika inblicken i moderatorns sätt att hantera debatten som företeelse är det som lyfter *Tension City* från att vara en samling intressanta men ändå något snut-tifierade utdrag ur presidentvalsdebatter till att faktiskt bli en sammanhållen berättelse om vad själva poängen med arrangemangen är, nämligen att låta det amerikanska folket få bilda sig en egen uppfattning om vem som är bäst lämpad att styra landet.

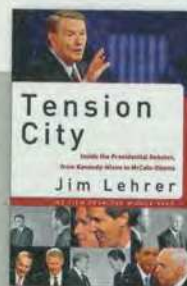
Debattformatets möjligheter och begränsningar – tidsbestämmelser, regler för replikskiften, möjligheten till frågor från publiken, scenografi – tycks ständigt finnas i huvudet hos Jim Lehrer, men riktlinjerna slås fast ovanför det. De förhandlingar som föregår presidentvalsdebatterna verkar nästan kräva mer av kampanjstabernas energi än själva debatten; hur högt ett podium skall vara eller hur lågt termostaten skall ställas, är inget som tas upp under "övriga frågor". Till skillnad från i exempelvis Sverige, där partiledaren för det största partiet kan bojkotta en debatt på grund av ett podiums placering, eller i Storbritannien, där den första tv-sända valdebatten mellan partiledarna gick av stapeln så sent som på våren 2010, ställer dock kandidaterna för de två stora amerikanska partierna alltid upp.

Att avstå en presidentvalsdebatt är inte ett alternativ. Detta trots att den, precis som president George W. Bush har konstaterat, inte är möjligt att vinna, men fullt möjligt att förlora.

Anders Rönmark

TENSION CITY
INSIDE THE PRESIDENTIAL
DEBATES, FROM KENNEDY-
NIXON TO OBAMA-MCCAIN

JIM LEHRER
Random House 2011

Giacomo Puccinis *La Bohème*.

FOTO: VITTORINO RASTELLI/CORBIS/SCANPIX

Musik som identitetsmarkör

MUSIKSOCILOGI

Musik är ett av de största och viktigaste intressena för människor. Trots det finns det förvånansvärt få studier av hur människor använder, tänker om och värderar musik. Forskning om musikbruk sker parallellt inom olika discipliner, och de tvärvetenskapliga studierna är få. Men forskningsfältet växer. 2007 startades projektet Musik i människors liv av Lars Lilliestam, professor i musikvetenskap, och Thomas Bossius, lektor i kulturstudier, båda verksamma vid Göteborgs universitet. Boken *Musiken och jag* är resultatet av forskningsprojektet.

Litteraturvetaren Jan Thavenius lanserade på 1980-talet begreppet "kulturrens svarta hål", vilket citeras i bokens inledning och syftar på den bristfälliga kunskapen om hur kulturella uttryck som musik, litteratur, poesi, film och teater används. Den brittiska musiksociologen Tia DeNora pekade i sin tur år 2000 på hur musikens sociala effekter ständigt undervärderas i västvärlden.

Båda författarna har tidigare på olika sätt tagit sig an olika dimensioner av män-

**MUSIKEN OCH JAG
RAPPORT FRÅN
FORSKNINGSPROJEKTET
MUSIK I MÄNNISKORS LIV
THOMAS BOSSIUS &
LARS LILLIESTAM
Bo Ejeby Förlag 2011**

sikliv. Vad människor gör med musik – och musik med människor (2009), en utmärkt genomgång med dragning åt musiksociologi. Thomas Bossius har gett ut bland annat *Med framtiden i backspegeln. Black metal och transkulturen* (2003) och förra året var han redaktör för textsamlingen *Popular Music and Religion in Europe*, där europeiska forskare lyfter fram hur populärmusik och religion samspelar i bland annat sub-

niskans relation till musik. Lilliestam har till exempel utgivit *Mu-*

kulturer och etablerade frikyrkor.

I det treåriga projektet som ligger till grund för boken intervjuas ett antal människor om bland annat musiklyssning, konsertbesök, spelande och sjungande. *Musiken och jag* bygger på deras berättelser och placerar dem i en större berättelse om ett samhälle i utveckling.

De enorma samhällsomvälvningarna under 1900-talet har också förändrat hur musik används. Modern teknik och ekonomiskt välstånd har inte bara förbättrat människors fysiska livsvillkor, utan även förändrat våra förhållningssätt till musik. Sedan 1980-talet, men framförallt sedan Internets genomslag har kulturteoretiker pratat om att vi lever i ett informations- och mediasamhälle där vi ständigt översköjs med information. Mediernas ökade inflytande har också inneburit att musiken blivit mer lättillgänglig, och fått en allt större betydelse för alltifrån människor. Musik är inte bara ett nöje, utan fungerar också som ett sätt att skapa sammanhang och mening. Dagens informationsflöde gör det möjligt att i större utsträckning än tidigare skapa sig en egen identitet genom musik – som blir ett soundtrack till »

livet och en självklar del av livsberättelsen. Människor minns avgörande händelser tillsammans med musiken som man lyssnade på samtidigt, och olika sinnes- tillstånd kan framkallas eller förstärkas med hjälp av musik.

Den kulturella moderniseringsprocessen innebär att traditionella och gemensamma tolkningsmönster ifrågasätts och dekonstrueras, och det som tidigare har varit gemensamt blir i allt högre grad en individuell fråga. Det finns inte längre *Tio i topp* som samlar törstande musik- älskare klockan 15 på lördagar, valmöjligheten är många. Lilliestam och Bossius använder sig av den svenska sociologen Håkan Thörn för att fånga dubbelheten i individualiseringen. Thörn menar att den ska förstås som ena sidan av moder-

en konstform som i sin själva essens är otillgänglig, politiskt borgerlig och "fin- kulturell". Men i ursprungslandet Italien har opera både historiskt sett och idag en bred folklig förankring och enligt Wiklund är det kulturellt betingat. Med det i åtanke kunde han se en fara för hur koderna och konventionerna skapas i den svenska operakonsten.

Intressant nog ser det annorlunda ut på operafestivaler, där publiksamman- sättningen är en annan. Det handlar om koder och sammanhang, men också om geografi. I samma riktning pekar folkrö- relsen Folkets hus och parkers satsning på direktsänd opera på bio, som sedan starten 2007 har lockat fler än 175 000 be- sökare. 2008 såg 5 800 svenskar sänd- ningen av *La Bohème* från Metropolitan i New York. Den moderna tekniken mins-

” Det är vanligt att människor förringar sitt eget musicerande, och att de har avstått från att vidareutveckla sina förmågor för att de inte har trott sig vara tillräckligt bra.

niseringsprocessen, där den andra sidan utgörs av uppkomsten av nya moderna kollektiva identiteter och kulturella for- mer. Hur stort genomslag förändringar- na får skiljer sig åt mellan olika samhälls- skikt och grupperingar.

Både ålder, kön, bostadsort och klass påverkar människors perspektiv på mu- sik. Ålder är kanske den minst överräs- kande – för 40-talister har skivbutiker na- turligtvis spelat en större roll än för dem som växer upp i digitaliseringens era. Of- ta är tröskeln till en ovan kulturform hö- ga, och förklaringarna finns i musikens klassmässiga och ideologiska förankring. Ett av de tydligaste exemplen är opera. Lilliestam skriver att kulturella samman- hang, som en konsert eller opera- och teaterföreställning, omges av ceremonier och ritualer som ofta verkar utestängan- de för de oinvigda. Känslor av främling- skap och osäkerhet kan därför göra att man väljer bort vissa evenemang och ak- tiviteter.

Det är en återkommande bild. När jag vid ett tidigare tillfälle intervjuade mu- sikprofessorn och operaforskaren Anders Wiklund berättade han det inte är konst- formen opera i sig som får människor att känna sig exkluderade, utan institutiona- liseringen av den. Det är inte ariorna och ouvertyrerna som stänger ute; tröskeln höjs först när de placeras i en egen bygg- nad och omgärdas av ritualer. Tar man operan ur operahuset försvinner också mycket av det ceremoniella som kan ver- ka utestängande.

Just opera betraktas inte sällan som

kar avstånden och öppnar dörren till kul- turens finrum. I bland annat Gislaved, Tomelilla, Boxholm och Lammhult var det utsålt.

Det är också en vanlig tanke i stora de- lar av den västerländska kulturen att mu- sik är något svårt. Lilliestams och Bossius sammanställning visar att det finns star- ka föreställningar som styr både hur vi värderar olika sorters musik och hurvi- da vi själva musicerar. Det är mycket van- ligt att människor förringar och förmin- skar sitt eget musicerande, och att de har avstått från att vidareutveckla sina för- mågor för att de inte har trott sig vara till- räckligt bra. Den elitistiska syn på mu- sikalitet som har vuxit fram dels inom konstmusiksfären och på musikhögsko- lor, dels i och med en seglivad romantisk syn på konstnärlig genialitet har ironiskt nog en förlängd arm i populära utslag- ningsprogram som *Idol*.

Det är välkommet med studier som in- te bara behandlar musikens uppbyggnad och historia, utan har ambitionen att ta ett helhetsgrepp. Lilliestam och Bossi- us definierar begreppet musikalisk habi- tus som verktyg för att förstå den musik- lyssnande människan som samhällsva- relse. Skapande och användande av mu- sik uppfattas som sociala handlingar som inte bara berättar om enskilda personers smak och avsmak, utan också om grupp- tillhörighet. Vad får det för konsekvenser att dagens människor bär med sig sin his- toria, sina minnen, drömmar och värde- ringar – byggstenar i jaget – i sina telefo- ner?

Agnes Arpi

PSYKOLOGI

Hastiga bedömningar skymmer sikten

Låt oss, som Daniel Kahneman själv gör i *Thinking Fast and Slow*, börja med två händelser. Föreställ dig att du möter en främling som uppträder hot- fullt och ser allmänt galen ut. Intuitivt vär- derar du situationen och avlägsnar dig från personen. Tänk nu på talet 17 x 24. Många delar upp uppgiften, och tänker att 10 x 24 är 240 samt att 7 x 24 är 168, för att sedan lägga ihop talen och få summan 408. Även om det inte är svårt när man en gång lärt sig principen så måste man, för att nå sva- ret, använda vissa inlärd förmågor och hålla tal i minnet en stund. Med dessa ex- empel vill Kahneman illustrera två olika system av tänkande och vad de betyder för vår rationalitet i beslutsfattandeprocesser. "System ett" är automatiskt och snabbt medan "system två" plockar fram de men- tala förmågor som behövs för allehanda problemlösningar.

Kahneman är psykolog, men har ock- så förärats Nobelpriset i ekonomi. Forsk- ningsområdet "behavioral economics" har han själv varit med om att skapa. *Thinking Fast and Slow* handlar dock inte om ekono- mi utan vad som påverkar vårt omdöme och om människans kapacitet för klarsyn.

År 2007 frågade *Washington Post* den världskände dirigenten och kompo- sitören Leonard Slatkin hur många han trodde skulle märka den höga kvaliteten på musiken om man tog en av världens bästa violinister och lät denne agera gatu- musikant på en tunnelbanestation i Wash- ington. Slatkin gissade att cirka 75-100 personer skulle stanna en kortare stund, medan 35-40 skulle förmå avgöra vilken klass musiken höll och därför bilda en lyss- nande klunga. "Vi gjorde just det", berättade journalisten Gene Weingarten, som iscensatte experimentet. Joshua Bell är en av världens topprankade violinister och säljer ut konserthallar runt hela världen. En morgon ställde han sig, på uppdrag av tidningen, i en tunnelbanestation i närma- re en timme med sin stradivarius från 1713. Medan tusentals personer passerade, spe- lade han några av sina favoritstycken ur den klassiska repertoaren.

Slatkin misstog sig. Trots god akustik – det låter makalöst på videoupptagningen av experimentet – upptäckte få gatumusi-

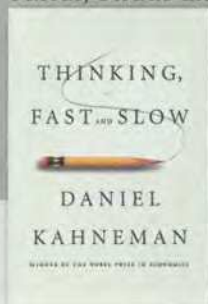
Joshua Bell, en av världens främsta violinister, spelar på sin stradivarius för en ointresserad publik.

FOTO: THE WASHINGTON POST/GETTY IMAGES

THINKING FAST AND SLOW

DANIEL KAHNEMAN

Farrar, Straus and Giroux 2011

kantens begåvning. Bell är löslöst från det ramverk han

vanligtvis återfinns i och eftersom vi är associativa maskiner värderar vi sällan innehållet om det inträffar i en situation där vi inte förväntar oss att finna något särskilt. Som kommentar till scenariot citerar Kahneman komikern Danny Kaye: "her favourite sport was jumping to conclusions". Människans favoritsport tycks vara att dra förhastade slutsatser om det mesta.

Dessutom är vi lättleda. Forskning kring "priming" hotar på allvar bilden av oss själva som medvetna och självbestämmande varelser. Priming innebär att någon reagerar på ett visst sätt på grund av att denne tidigare har blivit utsatt för ett budskap. Ett exempel: ett rum som är fullt med Monopolpengar och annat som för tankarna till kapital gör försökspersoner mindre hjälpsamma. Någon inom experimentet bad om hjälp med en uppgift, en annan tappade en burk med pennor och i de fall där deltagarna hade blivit utsatta för penning-priming så vägrade de i större utsträckning att hjälpa till med lösningar och upplockning av pennorna.

Kahneman, född 1934, är av judisk börd och föräldrarna ursprungligen från Litauen. Han växte upp i Frankrike tills efter kriget då modern (fadern dog 1944) flyttade med barnen till det som skulle bli Israel. 1955 blev han inkallad i Israels armé och var ett tag militärpsykolog, där en

av uppgifterna var att i förväg bedöma vilka personer som hade potential för ledarskap. Psykologerna fick veta att enligt uppföljningar av de intagnas prestationer var inte deras bedömningar mer pricksäkra än om lotten fått avgöra. Kahneman noterade en reaktion bland sina kolleger som han kallade "giltighetsillusionen", och som skulle ha största relevans för hans framtida forskning. Trots att de blev varse den låga standarden på sina slutsatser blev kollegerna inte självkritiska eller bekymrade utan fortsatte att utfärda prognoser som om de vore riktiga. Samma fenomen är utbrett bland börsmäklare. Terry Odean, en tidigare elev till Kahneman, samlade stora mängder faktauppgifter om mäklare och kom till slutsatsen att det vore bättre om en dator godtyckligt sålde och köpte. Men bevis för att deras förutsägelser inte var bättre, utan sämre, än slumpartade gissningar påverkade inte deras anspråk. Själva fortsatte de att hävda att deras arbete både var angeläget och att de själva var skickliga på det.

Kahneman är inte främst ute efter att påpeka att folk gör fel eller att vår självkänsla är oförklarligt god utan att "felaktiga prognoser är oundvikliga, eftersom världen är oförutsägbar". Vilket filosofen Hannah Arendt formulerat så här: "Händelser är per definition fenomen som ingriper i och stör rutinförlopp och rutinprocedurer; det är bara i en värld där ingenting av vikt någonsin händer som futurologens dröm kan förverkligas." För mycket av det Kahneman beskriver har filosofer redan noterat. Giltighetsillusionen beror enligt Nietzsche i *Den glada vetenskapen* på att "det stora flertalet människor saknar intellektuellt samvete". Och 1700-talsfilosofen David Humes gärning att definiera var gränserna för vår kunskap går skulle kunna utläsas: Låt inte "system ett" lura dig utan se till att aktivera "system två".

Vi är irrationella, lättpåverkade och oförmögna att se bortom våra egna intres-

sen, men inte för att vi är onda utan för att vi är evolutionärt präglade för hastiga bedömningar. System ett är redo att förutse och väva dramaturgiskt korrekta berättelser av fragmentariska skeenden för att ge oss en logisk karta av verkligheten, vilket ibland misslyckas eftersom det analytiska system två inte deltar. Resultatet blir att vi dömer utifrån fördomar och värderar sken och ramverk hellre än innehåll. Så vad gör du om du är känd som världens viktigaste nu levande psykolog (ett epitet Kahneman har fått) och vill ha en ärlig åsikt om den bok som du håller på att färdigställa? Själva var författaren osäker. "Jag hade skrivit en gammal mans bok och jag gillar inte gamla mäns böcker." Fyra psykologistudenter gavs därför 200 dollar var för att recensera boken utan att få veta vem som hade skrivit den. De gillade den, vilket fick Kahneman att bestämma sig för att publicera.

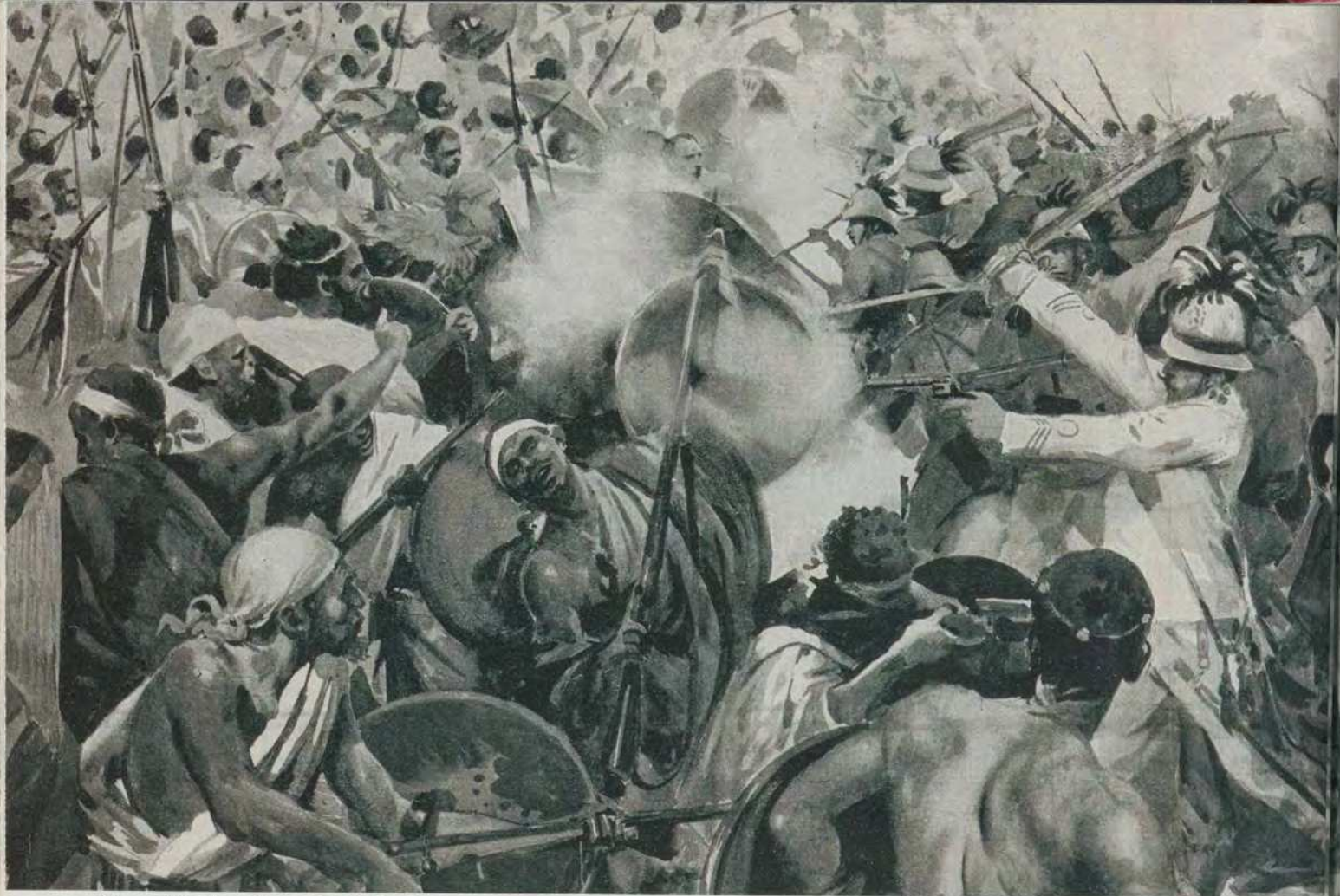
I slutordet diskuterar författaren vad forskningen kan användas till och berättar bland annat om The Nudge Team, som är smeknamnet för The Behavioural Insights Team, underställt regeringen i Storbritannien och det första i sitt slag i världen. Dess uppgift är att i enlighet med psykologiska rön, i stil med dem som boken behandlar, få medborgare att fatta bättre beslut.

Teamet är kontroversiellt, eftersom många tycker att det är paternalistiskt – människor bör väl själva ta ansvar för om de blir tjocka, inte pensionssparar eller röker sig till sjukdomar? Men Kahneman menar att det för en beteendeforskare inte är så enkelt, och han anser att personer bör skyddas mot alla som medvetet försöker utnyttja människors svagheter. Det kan handla om något så enkelt som att det viktiga i ett kontrakt bör vara tydligt utskrivet. Någon svensk motsvarighet till The Nudge Team finns inte. Är det en tidsfråga?

Det finns möjligen mer olustiga konsekvenser av denna sorts forskning. Inom kriminologin har man upptäckt att vissa är bättre än andra på att värdera utsagor och avgöra riktigheten i till exempel vittnesmål. Några av oss är mer logiska och ser och tolkar information bättre än andra. Generellt sett övervärderar vi våra förmågor och det finns indikationer på att de som är tveksamma till sin förmåga är bättre på analys än de som är mer självsäkra. Allt detta påverkar vårt samhälle.

Det är sant som Kahneman påpekar att han inte har skrivit någon självhjälpbok, men all den kunskap som boken innehåller kan sannerligen omsättas i något värdefullt: att tänka mer noggrant och hålla "system två" mer alert. Kahnemans forskning innebär reella framsteg för mänskligheten och boken *Thinking Fast and Slow* presenterar den på ett intelligent och underhållande vis.

Jenny Maria Nilsson

Slaget vid Adwa. Illustration från 1896.

FOTO: MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

Slaget som förändrade Afrika

HISTORIA

Salamis. Waterloo. Stalingrad. Slag som förändrade världshistorien. Hade dessa bataljer slutat annorlunda hade världshistorien gått åt ett annat håll. Helt säkert kan vi väl inte veta något i dessa frågor, men om Xerxes, Napoleon eller Hitler gått segrande ur striden är det i alla fall sannolikt att världen hade sett helt annorlunda ut.

Det finns flera bataljer som – om än inte lika skickelsediga och apokalyptiska – har varit vändpunkter där en epok tar slut och en ny börjar även om det kan ta flera år innan konsekvenserna står klara.

Om man får tro den amerikanska professorn Raymond Jonas var slaget vid Adwa i mars 1896 ett sådant tillfälle. Detta påstående låter säkerligen förbryllande. Jag gissar att många historiskt intresserade läsare inte ens har hört talas om Adwa och än mindre vet att det var där som en etiopisk här under ledning av kejsar Menelik besegrade de italienska inkräktarna. Afrikanerna visade att imperialisterna inte var oöverbärliga, att en hop infödingar

kunde jaga européerna på flykten. Det var den första betydande segern i afrikanernas långa kamp att återvinna sin frihet och självständighet. Det skulle ta flera decennier innan den slutliga segern var vunnen men det var i Adwa 1896 som det började.

Visst får jag ibland intrycket att Jonas överdriver Adwas betydelse men han har skrivit en så underhållande och tankeväckande bok att man mer än gärna förlåter vad som kanske är överord. Men det är en inte alltför djärv hypotes att även utan Mekeles förkrossande seger över imperialisterna hade Afrika idag varit självständigt.

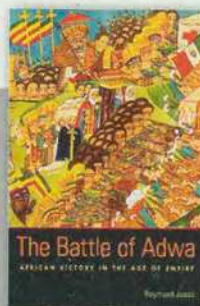
The Battle of Adwa kallar författaren – eller möjligen hans förlag som sin vana trogen har producerat en mycket snygg

bok – sitt arbete. I själva verket upptar beskrivningen av själva slaget bara en liten del av Jonas fängslande, ja, till och med väldigt underhållande bok. Merparten ägnas en historisk beskrivning av kolonialismen i dess italienska tappning.

Det var inte bara de stora länderna England och Frankrike som trodde att de hade rätt att ockupera avlägsna och främmande länder.

Kunde lilla Belgien göra det, kunde Italien, så menade man i Rom. Visserligen gick italienarna aldrig till de mordiska excesser som utmärkte det belgiska äventyret i Kongo, den belgiske kungen Leopold såg Kongo närmast som privat egendom. Den europeis-

**THE BATTLE OF ADWA
AFRICAN VICTORY IN THE
AGE OF EMPIRE
RAYMOND JONAS
Harvard University Press 2011**

ka monarken behandlade landets folk med en brutalitet som då saknade motstycke och han borde rimligen höra hemma i samma helvete som hyser andra massmördare.

Italien hade redan en fot i Afrika genom sin närvaro i Eritrea men nu kastade man sina lystna blickar på Etiopien som skulle bli en italiensk koloni och visa att också Italien var en stormakt och en global spelare.

Och inte behövde man frukta något motstånd. Inte kunde dessa infödingar hota en europeisk stormakt, vars anor gick tillbaka till de segerrika romerska legionerna som lagt stora delar av den civiliserade världen under Roms välde. Det nya enade Italien ville inte vara sämre och snart fanns det en opinion för erövringen av Etiopien. Men, och det är kanske mera överraskande, tidigt fanns det också en inhemsk kritik mot de italienska expansionsplanerna. Radikala journalister och studenter protesterade. Jonas gissar att världshistoriens första antiimperialistiska demonstrationer ägde rum i 1890-talets Rom.

Etiopien var under denna tid en ganska löst sammanfogad statsbildning med en kejsare på toppen. Under denna tid hette han Menelik och vid sin sida hade han sin klipska och förslagna hustru Taytu. De visade sig vara inte bara skickliga strate-

ger utan också framgångsrika diplomater som lyckades skapa en opinion för sitt lands självständighet både i Europa och, inte minst, i USA.

I USA hade det bara gått ett par decennier sedan landet utkämpat ett ohyggligt blodigt inbördeskrig och avskaffat slaveriet. Etiopien kom att bli ett slags modell för nya svarta frihetsdrömmar. När en av de första svarta ledarna i USA, W E B Du Bois, drömde om ny fri afrikansk stat kallade han den "Ethiopian Utopia".

Vid läsningen av Raymond Jonas bok får man ibland känslan av det inte handlar om en väldokumenterad historisk studie utan om en roman där Evelyn Waugh har samarbetat med Joseph Conrad. Här möter vi äventyrare och charlataner, hjältar och skurkar och allt däremellan. För många européer var Afrika ett slags tillflyktsort dit man kunde fly för att glömma sitt gamla liv, skapa sig ett nytt och, förhoppningsvis, en stor förmögenhet. Den kanske mest kända av dessa är väl Arthur Rimbaud som när han för alltid revolutionerat poesin begav sig till Etiopien och staden Harar för att ägna sig åt ganska skumma affärer. Han var långtifrån ensam.

Kejsar Mekele omgav sig med europeiska rådgivare, ett slags pr-män eller spindoktorer som gjorde sitt bästa för att skaffa honom ett gott rykte i Europa, inte

minst i Italien. Han hoppades att landets politiker skulle ta sitt förnuft till fänga och kureras från det imperialistiska storhetsvansinnet. Han misslyckades. Mekeles stora och till synes oorganiserade armé, bestående av kanske 60 000 soldater, ställdes mot en mycket mindre men ytligt sett bättre organiserad italiensk här. Den italienska armén hade cirka 17 000 man, och var uppbackad av så kallade askarier, etiopier som hade valt att tjäna italienarna. De leddes av flera erfarna generaler men katastrofalt nog också av en skrivbordsgeneral, vars främsta merit var hans aristokratiska börd. Han gick till anfall och nu fanns inte längre möjligheten till reträtt. Italienarna led en förkrossande förlust, 7 000 stupade; många av de överlevande togs till fänga. Hur många etiopier som dog är okänt.

Vad skulle nu ske med fångarna? Flera råkade ut för traktens något brutala seder – de kastrerades av segrarna. Askarisoldaterna straffades också de grymt och brutalt. De sågs som förrädare och Mekele befallde att de skulle förlora ena handen och ena foten. Domarna verkställdes till omvärldens förfäran och Mekele var nära att förlora den *goodwill* han skaffat sig i Europa.

Vanligen väntade död eller i bästa fall slaveri dem som hade olyckan att bli krigsfångar i denna del av världen vid denna tid. Men Mekele förstod snart att fångarna var en värdefull tillgång, så de fick marschera till Addis Abeba; många dog under den strapatsrika marschen. Sedan väntade en fångenskap som kunde ta sig de mest skilda former eftersom Mekele så att säga ackorderade ut fångarna på olika platser i sitt kejsardöme.

Många blev nära vänner med sina fångvaktare, och i vissa fall till och med älskare. När Mekele väl fått sin lösesumma och fångarna var fria att återvända till Italien så utspelade sig hjärtslitande scener när vänner måste skiljas. Alla visste att de tog farväl för alltid.

Till slut tog ingen i Italien ansvar för denna massaker. Den högste italienske generalen frikändes – armén slöt upp kring de sina – och skulden lades på de döda. Politikerna sköt i vanlig ordning över ansvaret på andra.

Raymond Jonas har skrivit en både tragisk och ibland lätt komisk bok, full av drastiska scener och stundom helt osannolika figurer. Den kommer säkerligen att bli den definitiva skildringen av detta kapitel i imperialismens historia. Det är också en hela tiden underhållande bok som visar att historia fortfarande är ett ämne där det går att ligga i forskningens framkant och ändå skriva på ett sätt som vänder sig till läsare långt utanför fackhistorikernas krets.

Carl Rudbeck

Schack gjorde inte Fischer galen

SCHACK

Det enda jag vill göra någonsin är att spela schack", sade Bobby Fischer som tonåring. Denna typ av schackliga monomani var på intet sätt typisk bland Fischers föregångare på världsmästartronen. Max Euwe var matematiker, Michail Botvinnik ingenjör och Vasilij Smyslov operasångare. Bobby Fischer, däremot, ville bara spela schack. Till och med på festen som följde hans legendariska seger över Boris Spasskij i Reykjavik 1972 kunde Fischer ses hängande över sitt portabla lilla schackbräde, inriktad på att analysera sitt senaste parti.

Denna ensidighet hos Bobby Fischer gör honom till ett klurigt biografiobjekt. Schack är trots allt ett mycket komplicerat spel, som på sin högsta nivå spelas ett tjugotal drag i förväg av astronomiskt smarta människor. Medan vem som helst kan identifiera en snygg dribbling eller en tju-sig piruett är det få som kan uppskatta skönheten hos ett taktiskt bondeoffer eller en avdragare. Trots detta har Frank Brady, USA:s främsta Fischerkännare, lyckats skriva en bok om schack som är underhållande för såväl mästare som klåpare, eller patzers som de kallas på schackslang.

Bobby Fischer växte upp under enkla förhållanden i Brooklyn i New York. Hans mor Regina Fischer var en intellektuell och något excentrisk judinna av polskt ursprung som hade flytt till USA undan nazisterna. Den unge Bobby växte upp i tron att han var son till Reginas ex-make, den tyske läkaren Hans-Gerhard Fischer. Sentida rön har dock antytt att Bobby Fischers biologiske far istället kan ha varit Paul Nemenyi – ett matematiskt geni av judisk härkomst som också han hade flytt undan nazisterna. Om så vore fallet skulle det delvis kunna förklara varifrån Fischer fått sin exceptionella begåvning, samtidigt som det skulle få hans sentida antisemitism att te sig alltmer ironisk.

Bobby Fischer fick sitt första schackbräde vid sex års ålder. När det stod klart att vare sig hans mor eller syster kunde erbjuda dugligt motstånd började den introverte Bobby istället spela mot sig själv. (Om vi ska tro hans egna ord så vann han nästan jämt.) Några år senare gick han med i Manhattan Chess Club – landets mest prestigefulla schackklubb – och vann som fjortonåring sitt första amerikanska mästerskap. Den plötsliga framgången hade dock en icke helt sund inverkan

Bobby Fischer ville bara spela schack.

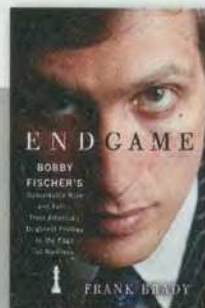
på Fischers personlighet, vilket framgår av en ökad artikel om den unge mästaren i *Harper's Magazine* från 1962. Inom loppet av en medellång intervju hinner Fischer med att säga något förklenande om bland andra judar, kvinnor, homosexuella, hans egen mor och i princip alla som inte spelar schack lika bra som han själv. Hans vänner, till vilka klubbkamraten Brady räknade sig själv, förvandlades nu till undersåtar, vars uppgift var att passa upp den spirande stjärnan.

Bakom Fischers bombastiska maner dolde sig dock en djup osäkerhet. När det kom fram att han hoppat av skolan vid sexton års ålder började hans sovjetiska mot-

parter att håna honom som en *njekultur-nij* – en vulgär och okultiverad person. Fischer började leta efter något som kunde möblera de delar av hans inre som inte upptogs av schack. Han hittade det i kristendomen; närmare bestämt *The Worldwide Church of God* – en sektliknande organisation till vilken Fischer under en lång tid donerade en tiondel av sin blygsamma schackspelarlön. Hans brott med kyrkan kom i början av sjuttioalet då han övergav Bibeln till förmån för den ökända antisemitiska skriften *Sions vises protokoll*, som

Fischer råkade hitta i en bokhandel i Kalifornien.

ENDGAME
BOBBY FISCHER'S
REMARKABLE RISE AND FALL
FRANK BRADY
Crown 2011

Det mest underhållande kapitlet i Frank Bradys *Endgame* beskriver Fischers historiska match mot världsmästaren Boris Spasskij i Reykjavik 1972. Efter att ha förlorat det första partiet började Fischer ställa bisarra krav på de isländska arrangörerna; bland annat insisterade han på att samtliga kameror i salen skulle avlägsnas och att brädet skulle bytas ut mot ett som var "mindre glansigt". När Fischer istället började vinna partier svarade ryssarna med att anklaga honom för att störa Spasskij's koncentration med hjälp av något slags dold elektronisk manick. När någon dylik manick ej kunde påträffas började de istället misstänka att amerikanen använde sig av giftgas, och luft från området omkring brädet samlades upp i påsar som skickades till Moskva för analys.

Segern över det sovjetiska schackmaskineriet gjorde Fischer till en internationell kändis och plötsligt fann han sig i en veritabel snöstorm av lukrativa affärserbjudanden. Fischer hade dock andra planer. Två år efter matchen mot Spasskij avsåg han sig världsmästartiteln och gick under jorden. Under nästan tjugo år lufade han omkring planlöst i Kalifornien, ständigt på flykt undan journalister och beundrare. När han inte läste *Mein Kampf*

eller delade ut antisemitiska flygblad höll han mest till i slumkvarteren, iklädd trasiga paltor och ständigt släpandes på en otymplig, portabel juicemaskin.

Fischers nästa offentliga framträdande kom 1992, då han spelade mot den gamle rivalen Spasskij i Montenegro; i strid med den amerikanska statens sanktioner mot Jugoslavien. Fischer vann matchen och försvann därefter på nytt, tills han lät sig intervjuas av en filipinsk radiokanal strax efter terrorattacken den 11 september 2001. Fischer hyllade kaparna och uttryckte förhoppningar om att militären skulle ta över landet, stänga alla synagogor och "avrätta hundratusentals judar". Det amerikanska utrikesdepartementet, som till dess hade gjort sitt bästa för att ignorera galningen Fischer, började nu vakna till liv. År 2004 arresterades Fischer i Japan för sina brott mot de amerikanska sanktionerna mot Serbien och Montenegro. Efter att ha suttit häktad några månader erbjöds Fischer politisk asyl i Island, vars folk fortfarande kände en tacksamhetsskuld för att han hade satt landet på kartan trettio år tidigare. År 2008 dog Fischer av njursvikt, i ett främmande land omgiven av främlingar.

Vad gäller Fischers schackliga karriär

kan *Endgame* närmast beskrivas som hel-täckande. Till skillnad från många andra som skrivit om Fischer avstår Brady dock från att spekulera om källan till mästarens sentida galenskap. "Ett schackgeni", skrev George Steiner i samband med matchen i Reykjavik, "är en person som lägger ner enorma och svärbegripliga mentala gåvor och mödor på ett i grunden trivialt åtagande. Ett dylikt fokus kommer nästan oundvikligen att producera patologiska symptom på stress och överklighet." Detta var dock snart fyrtio år sedan, och de psykiatriska vetenskaperna har hunnit en bra bit sedan dess. Det är i själva verket mycket lite som talar för att schack skulle ha gjort Fischer galen. Garri Kasparov har under sina femton år på världsmästartronen inte uppvisat några maniska eller paranoidea tecken. Världens idag högst rankade spelare, Magnus Carlsen, är en föräntad och väl-anpassad ung man som får Ingemar Stenmark att framstå som eldig och teatralisk. Måhända kom den internationelle mästaren Bill Hartston närmare sanningen än Steiner när han sade att schack, snarare än att göra människor galna, "håller galna människor friska".

Hade sagan om Bobby Fischer slutat lyckligare om han aldrig rört en schack-pjäs? Var inte så säker.

Erik W Larsson

Bortom originaliteten

LITTERATURHISTORIA

I begynnelsen var Ordet. Så har det börjats förr. Det kan förstås ses som ett rent citat, eller en allusion, eller bara som ett utslag av litteraturens (och litteraturkritikens) tendens att återvinna kända vändningar – det som brukar kallas "intertextualitet". Samtidigt kan en sådan början signalera gemenskap mellan författare och läsare – vi vet alla att inledningen lånats från Johannesevangeliet, och återbruket antyder både beläsenhet och viss ironi. Dessutom är det förstås en väldigt bra mening.

Och så har vi, utan att vi egentligen begripit hur, glidit in på de två ganska väsensskilda böcker som är

föremål för denna recension: Stanley Fishs *How to Write a Sentence and How to Read One* och Kenneth Goldsmiths *Uncreative Writing. Managing Language in the Digital Age*. Den förra handlar om

vikten av ett gott språk, den senare om originalitet och dess motsats. Båda böckerna är skrivna av välkända amerikanska professorer, även om dessa två representanter för professorssläktet inte har särskilt stora likheter: Fish är född 1938, brukar räknas till postmodernismens stora namn och har publicerat en rejäl hög lärda volymer. Han har undervisat på en rad prestigefyllda universitet, däri-

bland Duke. Goldsmith, som är född 1961, tillhör en annan generation och är först och främst poet, även om han undervisar på olika skrivarkurser och sedan ett par år tillbaka har en hedersprofessur vid Princeton.

Goldsmith har en tendens att ständigt sammanföra litteratur med bildkonst, och ni vet hur det är med målningar: man går tätt in på för att få en tydligare vy, och istället ser man ingenting. Där finns bara penseldrag och färgkluttar. Så börjar man backa – det blänker i målningen – och till sist har man hittat rätt avstånd för att urskilja motivet.

Så är det med Fish och Goldsmith. Vid första anblicken tycks deras böcker helt olika, men när man lyfter näsan från sidorna framträder två gemensamma ämnen: Det första är form, det andra retorik. Form diskuteras på skilda sätt, men ingen av dem talar egentligen om retorik. Det är min slutsats.

Retorik är ju, som bekant, konsten att övertyga, och sedan ämnets svenska re-

nässans för ett tjugotal år sedan dyker ordet upp överallt. Idag vimlar det av retorikkonsulter, och undervaltider och Almedalsvecka innehåller varje nyhetsrapportering med självaktning analyser av partiledarnas retoriska förmåga och strategier. Det hindrar inte att retorik ofta betraktas som något utanför den vanliga språksituationen, som något av en påklistrad strategi, medan i själva verket all mänsklig kommunikation består av retorik (medveten eller ej). Fram till romantiken genomsyrade retoriken människornas sätt att tänka, och ämnet var den viktigaste byggnadsstenen i åtminstone pojkarnas utbildning. Det var självklart att kunna uttrycka sig väl, och elitens alla män förväntades inte bara kunna hålla tal, utan också skriva vers till husbehov.

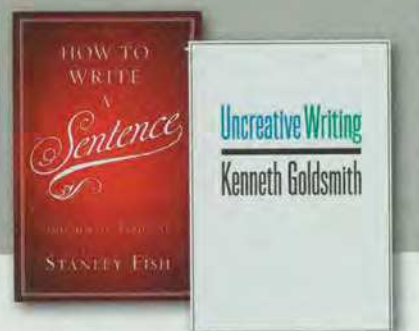
Det romantiska snillet var ännu inte uppfunnet, och skrivande sågs inte som märkvärdigt eller gudabenådat. Begåvning hjälpte förstås, men alla ansågs kapabla att lära sig skriva både brukstexter och skönlitteratur. Litteraturen syftade inte till att vara originell eller nyskapande – också det är sådant som dök upp under romantiken – utan tvärtom imiterade man förebilder, tävlade med dem och försökte förbättra och anpassa sin framställning. Författarna var som kockar, som ständigt strävade efter att göra samma sås ännu godare – inte genom att skapa en ny sorts sås, utan genom att laga den gamla på ett ständigt bättre vis. En helt nyskapande dikt skulle ha betraktats med förundran, och författare som Milton, Racine och Tasso hade förmodligen blivit djupt förolämpade om man av dem efterfrågat originalitet.

Originalitet är inte heller något som intresserar Kenneth Goldsmith. Hans bok utgår från tanken att sådant är ett passerat stadium. Flera teoretiker har under senare år hävdats att den digitala tidsåldern snarare premierar ooriginellt tänkande, och Goldsmith själv undervisar bland annat i en kurs i *uncreative writing* vid University of Philadelphia. Där består övningsuppgifterna av icke-nyskapande uppgifter som att skriva av texter, göra ändringar på Wikipediasidor och slutligen försvara en uppsats studenterna köpt på nätet. Istället för sina egna tolkningar och formuleringar måste dessa studenter försvara sitt val av uppsats. Frågan är hur okreativt detta egentligen är – kanske är det egentligen mer kreativt än många skrivkurser, där studenterna slår knut på sig själva för att vara så konstnärligt originella som möjligt och låter sig uppslukas av en ofruktbar konstnärsroll.

Vad som helst kan vara dikt, hävdar Goldsmith. I boken *Soliloquy* har han exempelvis givit ut allt han själv sagt under en veckas tid. Efterordet lyder "If every word spoken in New York City daily were

**HOW TO WRITE A SENTENCE
AND HOW TO READ ONE**
STANLEY FISH
HarperCollins 2011

**UNCREATIVE WRITING
MANAGING LANGUAGE IN
THE DIGITAL AGE**
KENNETH GOLDSMITH
Columbia University Press 2011

somehow to materialize as a snowflake, each day there would be a blizzard." Hans verksamhet stämmer visserligen inte med en traditionell syn på konst, men det visar på både fantasi och kreativitet. Det gör även berättelsen om hans juristvän som ständigt klagade på hur tråkigt det var att dag efter dag skriva ned vittnesmål. "Se det som poesi istället!", föreslog Goldsmith. För honom kan allt vara poesi – verbal eller inte. En del av den icke-kreativitet som han förespråkar skulle dock kunna sorteras in under begreppet intertextualitet. T S Eliot och Ezra Pound byggde redan på 1920-talet upp sina dikter kring citat, och det har senare blivit en favoritsyssla inom modernismen. Den minnesgoda kommer kanske ihåg det ståhej som uppstod för några år sedan om Fabian Kastners *Oneirine* (2006), som vissa kritiker beskyllde för plagiat, medan författaren själv ansåg boken bestå av ett hopklipp från tusen olika författare i syfte att belysa "litteraturens karaktär av begagnat lapptäcke".

Goldsmith dröjer vid sådana citatmontage, men ägnar särskilt stort utrymme åt 1960-talets konkreta poesi, där bilder och visualitet är lika viktiga som själva innehållet. Mycket tyder på att den tidens skrivande har inspirerat Goldsmith minst lika mycket som internet. Han har givit ut en samling intervjuer med Andy Warhol, som i boken kallas "an unoriginal genius". Goldsmith citerar honom: "But why should I be original? Why can't I be nonoriginal?" Som Goldsmith påpekar har bildkonsten avskaffat originalitetstanken i betydligt högre grad än litteraturen. Detta bekräftas också av den nu Sverigeaktuella konstnären Elaine Sturtevant,

som byggt sin berömmelse på att kopiera andra konstnärer – däribland Warhol. I en färsk intervju i *Svenska Dagbladet* (15/3) protesterar hon mot beteckningen "original": "Kreativitet är en myt och originalitet är en romantisk idé." Hon står för det som Goldsmith förespråkar – en postromantisk vantro mot originaliteten, där han i och för sig står för ett friare förhållande till förebilderna.

Märkligt nog berör Goldsmith överhuvudtaget inte den äldre imitationsestetiken. För honom är uppgörelsen med originaliteten ett utslag av modernitet, något som uppstått i datorernas tidevarv och visar på en brytning med en föråldrad, romantisk syn på litteraturen. Jag är fullt beredd att hålla med honom om att det romantiska geniet har spelat ut sin roll, men det hade varit ännu mer intressant om hans nytänkande hade skett i förening med en återblick. Inte *back to basics*, utan åter till imitationsestetiken.

Formen är också betydelsefull hos Fish. *How to Write a Sentence* handlar om viken av att skriva (och förstå) välformulerade meningar. "Det är inte tanken som räknas", konstaterar Fish i bokens början och reder sedan ut hur en god mening skapas. Men där luras han. Först visar han med hjälp av nonsenspoesi och slumpvist valda ord hur meningar byggs upp utan att egentligen säga något, sedan tar han tillbaka påståendet: Självklart har innehållet betydelse! En bra mening är inte bara ord, utan också innehåll – och allra bäst blir den mening som inte bara är ett påstående, utan öppnar för tusentals möjligheter. Inför varje mening måste man träffa ett val och bestämma vilken värld man vill visa – ska man besvara frågan "Hurdant är Frankrike, egentligen?" måste man välja ut sitt Frankrike – mat, konst, politik, sport eller nattliv.

Detta är en elegant gammalmansbok, ytterst välskriven och med många goda exempel. Utredningen sker med hjälp av ett rikt bildspråk och färgstarka liknelser, som påfallande ofta hämtats från sportens sfär. Läsaren möter den ena minnesvärda meningen efter den andra, främst från litteraturen men även från film. Här finns berömda begynnelsemeningar och berömda avslutningar. Mitt i allt detta låtsas Fish att boken också är någon sorts lärobok, där man kan lära sig skriva – liksom professorn i okreativt skrivande har han övningsuppgifter, men frågan är om någon bryr sig om att göra dem. Det viktiga i den här boken är dock inte dess didaktiska funktion – istället är den en hyllning av den goda formuleringens makt. Redan på sidan 33 ger Fish sitt credo: "You shall tie yourself to forms and the forms shall set you free."

Carina Burman

Människohannens yngelvård

SOCIALANTROPOLOGI

Mater semper certa est – vem som är mor vet man alltid. Så stod det i den gamla romerska rätten. Underförstått: vem som är far är mer oklart. Orden kommer mig i tankarna när jag läser Peter B Grays och Kermut G Anderssons studie *Fatherhood. Evolution and Human Paternal Behavior*. Medan moderskapet har sin tämligen givna dramaturgi: befruktning, havandeskap, förlossning och tiden med den nyfödda babyn, har faderskapet en betydligt vagare struktur. Om befruktningen sker genom insemination behöver mannen inte ens träffa kvinnan för att bli – åtminstone biologisk – far. Men även om befruktningen sker på det vanliga sättet, kan faderskapet se ut nästan hur som helst. Det finns biologiska fäder och sociala fäder, styvfäder, adoptivfäder, ja, till och med multipla fäder – allt i en förvirrande rikedom.

Inte ens vad det innebär att engagera sig som far är riktigt klart. Är det avgörande kroppslig närhet och blöjbyten, eller är det kanske viktigare att förse familjen med den ekonomi som gör det möjligt att skicka barnen till de bästa skolorna? Fadersrollen kommer kanske ännu mer än modersrollen att präglas av samhällets ekonomiska spelregler och formerna för familjebildning.

Både Gray och Anderson är socialantropologer – Gray med ett specialintresse för den mänskliga samvarons endokrinologi; Anderson med en mer traditionell sociologisk inriktning – och deras bok vimlar av statistiska uppgifter som har hämtats från sociologiska, psykologiska och socialantropologiska undersökningar. När de båda författarna väljer att lyfta fram det evolutionära perspektivet i bokens titel är det för att markera att de tillhör den växande krets av socialantropologer, som har övergivit ett rent socialkonstruktivistiskt tänkesätt till förmån för ett perspektiv som utgår från att människan liksom alla andra biologiska varelser har en evolutionärt given natur. Att denna natur sedan är utomordentligt formbar framgår med all önskvärd tydlighet av exemplen i boken.

Människan tillhör den relativt otydliga del av däggdjur – omkring 5 procent – där fadern engagerar sig i vården av ungarna. Bland fåglarna är motsvarande andel 98 procent. Fåglar lever ofta i

Kvalitetstid under renässansen. Målning av Giovanni Battista Moroni.

monogama par, som ibland kan vara livslånga. Hos däggdjur är det tvärtom vanligt med haremsbildning. Eftersom honorna "gör jobbet" är det fördelaktigt för hannarna att låta sina gener "parasitera" på så många honor som möjligt. Det gäller i någon mån även för vårt eget släkte; de flesta av de samhällen som man känner till har tillåtit en man att ha flera kvinnor. Därmed är inte sagt att de flesta familjer har varit polygyna; monogami är tvärtom den överlägset vanligaste samlevnadsformen.

Våra närmaste släktingar är knappast några idealiska fäder. Orangutanghannarna struntar fullkomligt i sin avkomma, medan schimpanser och bonoboer lever tämligen promiskuöst, utan att veta

vem som är far till vem. De bästa fäderna är kanske gorillorna, som håller harem och värnar om både sina honor och deras ungar. Men de är å andra sidan fruktansvärda som styvfäder – när en gorillahanne tar över ett harem dödar han skoningslöst de ungar som redan finns i flocken.

"Människohannens yngelvård" tycks alltså ha uppkommit under den relativt korta period – ungefär fem miljoner år – som passerat sedan vårt släktträd skilde ut sig från schimpansernas och gorillornas. Troligen var det människoungens långsamma mognad som drev hannarna att engagera sig i vården av sin avkomma. En förälder klarade helt enkelt inte av uppgiften ensam; om en människohanne skulle ge upphov till ungar som kunde föra hans anlag vidare var han helt enkelt tvungen att fortsätta att stödja de honor som han hade befruktat. Men bara dem som han verkligen hade befruktat. Även om han själv kan ha stor glädje av att fungera som social far, är den energi som en man lägger ner på en unge, som inte är hans egen, bortkastad ur ett evolutionärt perspektiv. De evolutionära processer som bara tar hänsyn till genspridning kommer – på gott och ont – att gynna hanliga tendenser att bevaka honan och förhindra att de får tillfälle att befruktas av någon annan.

Det uppges ofta att ungefär 10 procent av dem som tror sig vara fäder till barn inte är det. Gray och Anderson framhåller hur osäkra alla sådana beräkningar är och stannar efter mycket resonerande fram och tillbaka för en något lägre siffra. Mer spännande är egentligen att fundera över hur olika samhällen har hanterat denna osäkerhet. Om kvinnan har varit gift har lagstiftaren i allmänhet utgått från att maken är far till hennes barn. Några faderskapsutredningar har knappast uppmuntrats. Mest drastisk var *The Seven Seas Rule*, som gick ut på att en sjöman var tvungen att ta på sig faderskapet för alla sin hustrus barn så länge som han uppehöll sig någonstans >>

FATHERHOOD
EVOLUTION AND HUMAN
PATERNAL BEHAVIOR
PETER B GRAY & KERMUT G
ANDERSSON
Harvard University Press 2010

inom det brittiska imperiet; om han hade varit borta från hustrun i två veckor eller två år saknade betydelse.

I de flesta kulturer är frågan om vem som är far en fråga om allt eller intet. Men så behöver det inte se ut. Gray och Anderson berättar om några indian-kulturer i Amazonas, där kvinnorna har en förhållandevis stark position och där barn kan ha flera fäder. Den vi skulle kalla den biologiska fadern, men som indianerna själva betecknar som "den som satte in det", är för all del viktigast, men alla de andra män som har haft samlag med kvinnan – ofta under den tid då hon väntade barnet – räknas också som fäder och förväntas bidra till att försörja barnet sedan det fötts. Om en man ligger med kvinnan under hennes graviditet uppfattas hans sperma som ett tillskott som gynnar fostrets växt. I en del samhällen uppmuntrar kvinnan därför sin make att ha samlag med henne under graviditeten. Det vanliga är annars att samlagsfrekvensen minskar under denna period.

Det finns inte ett enda exempel på någon kultur där männen statistiskt sett ägnar mer tid åt barnen än kvinnorna. Att det sedan finns gott om enskilda exempel på detta är en helt annan sak.

Att förlossningen och tiden efter denna är förenad med en massiv hormonell omställning hos kvinnan är välkänt. Höga halter av oxytocin, prolaktin och vasopressin har förknippats med moderskänslor. Men förutsatt att han verkligen engagerar sig i sitt barn, finner man faktiskt en likartad omställning även i mannens kropp. Fynden är dock ännu så länge något motsägelsefulla. Testosteronet tycks emellertid gå ner, medan prolaktinet ökar. Det sistnämnda hormonet har för övrigt visat sig ha samband med faderliga omsorger hos så skilda djur som surikater, pingviner, kantanålar och sjöhästar, två fiskarter där hannen vårdar ägg och yngel i en ficka på magen.

Sammanfattningsvis är Grays och Andersons bok om fäder ett intressant exempel på den nya antropologi som inte räds att förena biologiska och sociologiska perspektiv. Att, som författarna, utgå från den evolutionära – läs genetiska – bakgrunden till mäns och kvinnors reproduktiva beteende utesluter ingalunda öppenhet för den enorma betydelse som kulturella mönster och social inlärning har i dessa sammanhang. Men mycket av det som kan hända mellan könen – både sådant som vi uppskattar och sådant som är mindre trevligt – blir lättare att förstå om vi inser att det har en del av sin bakgrund i människoartens biologiska historia.

Nils Uddenberg

Extremhögern banaliseras

SAMTIDSHISTORIA

På sistone har det kommit ut flera reportage om den växande högerextremismen i Europa. Mest uppmärksam har Lisa Bjurwalds bok *Europas skam* blivit, där hon tog sig in och skrev levande och engagerat inifrån både Jobbik i Ungern, British National Party (BNP) och andra extremgrupper. Den analytiska slutklämmen höll, mildt uttryckt, inte riktigt samma nivå. Bjurwalds recept mot högerextremism är i stort sett att man borde tysta ned vissa problemställningar. När man ser på vilken styrka nynazistiska grupper har i tidigare Väst- respektive Östtyskland, kan man se att den östtyska metoden att enbart tysta ner och förbjuda all dissidens har lett till en situation där det idag är där som nynazismen står som starkast. Samtidigt är den i före detta Västtyskland helt marginaliserad.

Nu har det kommit ännu en reportagebok, om radikalhögern i Ungern, Holland och Norge, av Magnus Linton. Boken *De hatade* är mycket välskriven och levande gör de tragiska förhållanden den beskriver. Linton är också en intellektuellt ärlig skribent, som det är värdefullt att ta del av. I det avslutande reportaget, där han konstfullt växlar mellan en gripande beskrivning av de fasansfulla upplevelserna på Utøya och samtal med norska politiker och intellektuella, citerar han exempelvis Thomas Hylland Eriksen, som säger nästan ordagrant sådant som bland annat jag själv har skrivit i både *Dagens Nyheter* och *Axess*: "Multikulturen tenderar att låsa fast människor i grupper och det leder i bästa fall till ett slags apartheid med ett mänskligt ansikte."

I Norge har vi en tendens att lägga alldeles för stor vikt vid religiös identitet. Som om imamer kunde representera 180 000

muslimer." En av de stora vita fläckarna i boken är vår samtids hat mot judar. Linton tillhör kanske dem som menar att muslimerna är de nya judarna, men det är en tämligen ensidig version av de verkliga förhållandena. Det finns ett hat mot mångkulturen, det vill säga inte den frihetliga och liberala kritiken av mångkulturalism som politiskt ideal, utan motviljan mot faktiska olikheter bland medborgare i landet. En återkommande anklagelse på högerextrema och nazianknutna nätforum, även svenska sådana, är att det är judarna som driver fram mångkulturen för att de vill förstöra den svenska kulturen. Samma tankegångar finns på motsvarande sätt i andra länder: det är judar med vänstersympatier som vill öppna för invandring, som urskuldar romer och som överhuvudtaget bekämpar "patrioter". Bilden kompliceras ytterligare av att somliga av de mest högröstade judehatarna själva är muslimer, som Radio Islams grundare Ahmed Rami och islamisten Mohamed Omar, som skapat högerextrema nätverk med band till andra grupper i såväl Europa som Mellanöstern och Iran.

Det första reportaget i Lintons bok handlar om den ungerska högerextremismen, och särskilt Jobbik. Jobbik fokuserar i hög grad på romerna, vilka de sprider hat om och även handgripligen misshandlar. Situationen är fruktansvärd, vilket för övrigt även gäller för romer i hela sydöstra Europa, där de på många håll lever i flyktingläger och med uppemot en miljon personer som ännu är statslösa efter kriget på Balkan. Det är en inom-europeisk humanitär katastrof som vi nästan aldrig får läsa om i tidningarna, men som det rimligen krävs en kraftfull gemen-

sam europeisk ansträngning för att komma till rätta

DE HATADE
OM RADIKALHÖGERNS
MÅLTAVLOR
MAGNUS LINTON
Atlas reportage 2012

Nick Griffin, ledare för British National Party.

FOTO: GETTY IMAGES

med. I Jobbiks propaganda är även judarna centrala. De anses vara romernas vänner och sägs stå bakom kommunismen, liksom de idag utmålas som ansvariga för finanskrisen. Bilden av Jobbik kompliceras ytterligare av att de i sin propaganda anknyter till en speciell form av ungersk nationalistisk ideologi från mellankrigstiden, som kallas *turanism*. Denna bygger på idén om ungrarna som ett folk som har kommit till Europa från Centralasien, och vars rötter i öst går djupare än de europeiska. Nationalisterna menar att ungrarna är släkt med turkar, hunner, mongoler och koreaner. Jobbiks partiledare Gábor Vona skriver i en artikel, som ligger på partiets hemsida, att Ungern genom att knyta an till österns folk kan få en starkare ställning inom EU och därmed ökad självständighet. Och han tillägger, med samma typ av beundran som väl också Breivik gav uttryck för:

Att leva ett icke-kristet liv är redan en vanlig, vida spridd livsstil inom EU. Men vi kan med säkerhet säga att en sant troende muslim, eller vilken annan troende som helst i sitt land, står närmare Gud allsmäktig, än de icke-praktiserande kristna som lever i Europa idag.

Jobbik har även tagit tydlig ställning för Iran, och samarbetat med den iranska ambassaden i demonstrationer mot USA. Deras utrikespolitiska expert Márton Gyöngyösi har nyligen ifrågasatt Förintelsen och menar att judar "koloniserar Ungern". Detta är naturligtvis spretande fakta, som inte passar in i bilden av en massiv islamofob höger våg, som sveper över Europa: det finns också en extremhöger som är antiamerikansk och antiliberal. Bilden blir vid närmare påseende mycket

mer sammansatt och komplicerad. Givetvis går det inte att begära att Magnus Linton skall presentera hela sanningen oakortat, det finns helt enkelt inte utrymme till det (precis som jag inte här har utrymme att ta upp allt han skrivit i sin bok, utan väljer att koncentrera mig på det som jag uppfattar som mest problematiskt). Problem uppstår emellertid då man förenklar det man skriver om i syfte att tjäna en viss opinion.

I en passus nämner han Axess, ett nummer från 2004 (det vill säga under en tidigare redaktion än den nuvarande) där någon hade skrivit att Europa smittats av ett moraliskt virus av "relativism och självhat". Han anger inte källan, delger inget av sammanhanget, utan påstår bara att det var "den sortens paranoidea idéer [...] som fick den norske terroristen att finna en operation oundviklig". Detta, jämte en del utfall från Lisa Bjurwald, har utgjort grunden för en massiv *guilt-by-association*-kampanj, där *Aftonbladets* kulturchef Åsa Linderborg till och med indirekt anklagade *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* för att vara delansvariga för det samhällsklimat som skapat Breivik. Det är djupt ohylligt, och ett försök att stoppa legitim debatt genom att stämpla ut den som om den vore anknyten till terror och politisk extremism.

Min teori är att vänstern behöver måna fram bilden av en samlad högerfiende för att själv kunna enas som grupp. Problemet är att den där högern inte riktigt finns, inte så entydigt och massivt som vänsterdebattörer, med Breivik som slagträ, framställer det. Det finns extremhöger som är proisraelisk och islamofob; det finns extremhöger som är propalestinsk och klassiskt antisemitisk; det finns libera-

ler som är för fri invandring och vars motstånd mot multikulturalism inte alls handlar om att man inte vill ha invandrare utan tvärtom att dessa ska behandlas som individer på jämställd fot med de infödda, som Hylland Eriksen är inne på i det tidigare citerade stycket. Men det finns också liberaler som vill piska in alla invandrare i en snäv nationellkulturell mall. Ytterligare varianter finns såklart, som jag av utrymmesskäl inte kan räkna upp här. Att försöka pressa ihop alla dessa åsikter, yttringar och individer till ett brunsvart litet paket och kalla det "Breivik" eller "högern" är ett sorgligt självsmål av en vänster, som själv är lika spretande.

Det är kontraproduktivt att i "anti-rasismens" namn själv etnifiera lösningarna på vår tids samhällsproblem. Multikulturalismen är en återvändsgränd, vilket Linton borde inse. Den innebär att rasisterna serveras färdigpaketerade etniska grupper som de kan angripa. Mycket av kampen mot "islamofobin" har bidragit till att stärka muslimhatet istället för att dra udden ur det, detta genom att man dragit all kritik över samma kam. Istället borde man ta fasta på de gemensamma fri- och rättigheterna. Det är omöjligt att föra en effektiv kamp mot den reella rasismen tillsammans med mångkulturalismens "apartheid med ett mänskligt ansikte", som Thomas Hylland Eriksen träffande kallar det.

Den enda hållbara lösningen, enligt min mening, är ett inkluderande medborgarskap i en sekulär stat, där tro och religion överlämnas till vars och ens privatliv. Jag tror att Magnus Linton nog skulle kunna hålla med mig, åtminstone i princip, om värdet av denna "färgblinda" medborgarskapstanke, men i och med att jag skriver om den här i Axess vägrar stora delar av den svenska vänstern att överhuvudtaget ta den på allvar. Positionerna är bestämda på förhand. Det är främst deras problem, eftersom de tränger ut sig själva i marginalen då de tar avstånd från det öppna samtalet på lika villkor. Ändå hade alla tjänat på en mer konstruktiv debatt om detta minerade område.

Lintons bok är läsvärd, men den bör läsas kritiskt och kompletteras av annan litteratur, som ytterligare kan fördjupa bilden av den samtida politiska extremismen i både Europa och övriga världen. Ännu bättre hade hans bok blivit om han inte hade skrivit fullt så snabbt eller så polemiskt ensidigt, utan om han hade gett sitt intellekt större spelrum och ytterligare lyft fram också de motsättningar och paradoxer som faktiskt ingår i bilden av den europeiska högerextremismen, rasismen och dess politiska strategier idag.

Torbjörn Elensky

Fantombilder från kalla kriget

FILMVETENSKAP

– Jag förstår att du, vid sidan av ditt arbete här i Moskva, också besökt många andra delar av Sovjetunionen?

– Jag har blivit storligen imponerad av vad jag sett. Era industriella anläggningar, utvecklingen vad gäller era naturtillgångar, och ert arbete med att förbättra levnadsvillkoren överallt i Rysland. Jag tror, sir, att ni och ert arbete för mänsklighetens bästa kommer att gå till historien.

– Det är inte mitt verk, Mr Davies. Våra femårsplaner utformades av Lenin och genomfördes av folket.

– Resultaten har varit en uppenbarelse för mig. Jag måste erkänna att jag inte var beredd på det jag skulle finna här. Du förstår, Mr Stalin, jag är, som du förmodligen vet, kapitalist.

– Ja, vi vet att du är kapitalist. Därutöver råder ingen tvekan.

Den inte särskilt subtila replikväxlingen kommer från Michael Curtiz film *På uppdrag i Moskva*. Samtalet är lågmält och vänligt; den amerikanska ambassadören Joseph E Davies pratar med en nästan parodisk lugnande och pedagogisk röst som tydligt riktar sig mer till den amerikanska biopubliken än till mr Stalin. De båda herrarna skrockar lite tillsammans, som gentlemän på film gärna gör, varpå Stalin med djupt allvar i rösten säger att det inte finns någon annan nation i världen som han och hans landsmän känner sig mer vänligt inställda till än USA. Filmen kom 1943, och filmkritikern och författaren J Hoberman tar i sin prolog till *An Army of Phantoms* upp den som exempel på en av de första i ett koppel kommunistvänliga, patriotiska filmer som gjordes under andra världskriget. Det var innan kalla kriget återigen gjorde kombinationen "kommunistvänlig" och "patriotisk" otänkbar.

På uppdrag i Moskva byggde på Davies bästsäljande bok om de egna erfarenheterna som ambassadör i Sovjetunionen, hade OWI:s (Föreningens staternas kontor för krigsinformation) och president Roosevelts fulla stöd och fick stående ovationer när filmen visades i Vita huset. Warner Brothers hade lagt rekordsummor – 250 000 dollar! – på att etablera att "The Story of Two Guys Named Joe" (det vill säga Stalin och Davies) var "lika amerikansk som Yankee Doodle Dandy". Filosofen John Dewey

Sheriffen, 1952.

Röst från det okända, 1950.

AN ARMY OF PHANTOMS
AMERICAN MOVIES AND THE
MAKING OF THE COLD WAR
J HOBERMAN
The New Press 2011

kallade i ett insändarbrev till *New York Times* filmen för landets första exempel på "total-

itär propaganda för masskonsumtion". I början av 1944 skrev filmkritikern David Platt i kommunistiska *The Daily Worker* att 1943 var det största året i Hollywoods historia – ett år som skulle komma ihåg som "uppvaknandets år". Ungefär samtidigt drog manusförfattaren James K McGuinness igång en serie möten med likasinnade filmarbetare som ville sätta stopp för vad de ansåg vara kommunistinfiltrationen i Hollywood. Den 4 februari 1944 bildas The Motion Picture Alliance for the Preservation of American Ideals. Walt Disney blev organisationens vicepresident, och personer som Ronald Reagan, Ayn Rand och John Wayne var några av dem som kom att bli medlemmar.

Redan under läsningen av Hobermans korta förord överväldigas man av fak- tamängden och ambitionen. I de följande

kapitlen beskriver han hur Hollywood formade såväl som formades av tidsandan, och hur film och politik gick hand i hand under kalla krigets första decennium. Eller mer specifikt, mellan Japans kapitulation 1945 och Dwight Eisenhowers återval 1956.

Det var en tid av framtidstro och optimism, en tid när det fanns nya pengar, nybyggda villaområden och ny trygghet. Det var också en tid som präglades av rädsla för Bomben, total paranoia, J Edgar Hoover, Joseph McCarthy, jakt på kommunister och allmän fobi för allt och alla som uppfattades som främmande. Det var även en tid då vansinniga konspirationsteorier ofta var en mild bris jämfört med vad som faktiskt försiggick. Turister flockades, enligt en samtida artikel i *New Yorker*, i gryningen på Desert Inns inglasade cocktailbar i Nevadaöknen för att njuta av pianomusik och det vackra ljuset från atombombstesterna. John Wayne blev en ikon. Och kanske fick han, och en oproportionerligt stor del av teamet på *Erövringen*-inspelningen, cancer av den långvariga inspelningsvistelsen i närheten av provsprängningarna. (Filmen kom 1956.) Ayn Rand skrev riktlinjer för manusskrivande och pamfletter om hur man skulle upptäcka tecknen på kommunistpropaganda i film. FBI-agenter extraknäkte som filmkritiker med Rands texter som grund (1946 fick till exempel *Livet är underbart* inte godkänt, eftersom den "smutskastade och förminskade bankmän"). Filmmoguler satte desperat upp fuktade fingrar i luften för att se varifrån vindarna blåste och försökte samtidigt fundera ut hur de skulle konkurrera ut tv. Personer med kom-

På uppdrag i Moskva, 1943.

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL

munistsympatier svartlistades och ren-
sades ur filmbranschen. Charlie Chaplin
och många andra lämnade landet. 89 pro-
cent av USA:s vuxna befolkning följde en-
ligt en gallupundersökning det tv-sända
rättsdramat mellan McCarthy, Roy Cohn
och armén.

Periodens filmer speglade allt detta, på
mer eller mindre uppenbara sätt. I många

filmer fick hotet från indianer och utom-
jordingar symbolisera kommunisthotet. I
andra var det jättelika, muterade insekter
som gav en bild av skräcken för atombom-
ben och dess effekter. I *Röst från det okän-
da* (1950) talade Gud varje kväll under en
vecka till hela världen via radio – prick halv
nio Los Angeles-tid! – och fick en helyllefa-
milj (bland annat bestående av Nancy Da-

vis, innan hon blev fru Reagan) att förstå att
allt kommer att bli bra, trots allt.

Sheriffen (1952), som har tolkats både som
en allegori över mccarthyismen och som en
beskrivning av USA:s agerande i Koreakri-
get, skulle komma att bli den mest visade fil-
men i Vita huset. (I en fotnot berättar Ho-
berman att George W Bush visserligen bara
såg den en gång i Vita huset, men i septem- »

ber 2001 överräckte han en *Sheriffen*-poster till Japans premiärminister. Enligt japanska nyheter hade de båda knutit vänskapsband eftersom de båda jämförde sig med den ensamme sheriffen i huvudrollen.) Hoberman belyser dessa filmer, och många fler, med sin svepande strålkastare. Han redogör för handlingen, återger filmernas ofta absurda bakgrundshistorier, presenterar olika tolkningar och ger exempel på hur de togs emot av kritiker. Han varvar med politiska händelser och en lavinartad mängd annan, för sammanhanget värdefull, information. Det går kulsprutesnabbt. Texten är så tät och kompakt att det är lätt att bli yr, nästan berusad. Man vill bromsa, fördjupa och se eller se om filmer han nämner, titta på arkivklipp på Youtube, läsa mer om händelser, företeelser och personer.

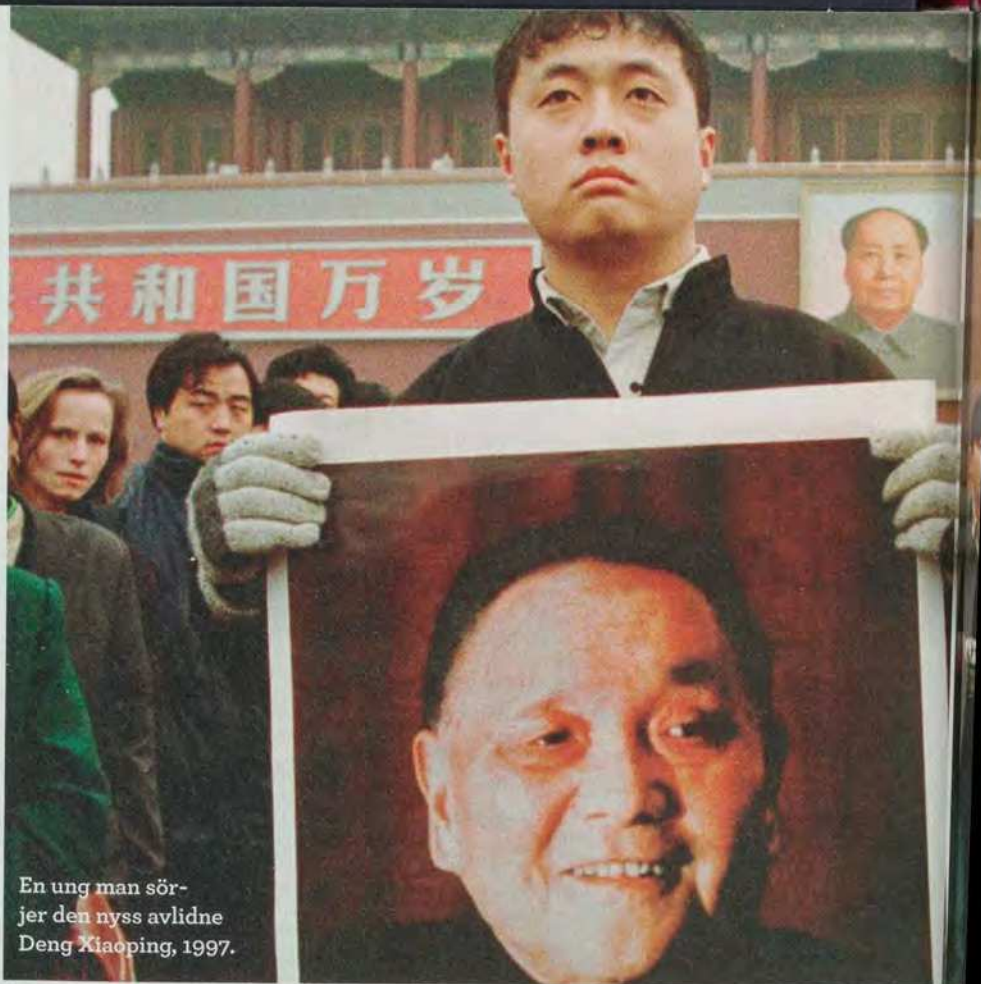
Det skulle inte skadat att rensa en del för tydlighetens och läsbarhetens skull. Men det är en parentes, och det oerhört ambitiösa upplägget och kombinationen av det breda överblicksperspektivet och de små detaljerna gör att det definitivt är *An Army of Phantoms* man ska vända sig till om man bara ska läsa en bok om kopplingen mellan film och kalla krigets politik.

En större invändning är att Hoberman mitt i all denna ystra informationsglädje knappt ens nämner den jakt på homosexuella, som inte bara var parallell med, utan ofta sammankopplad med, kommunistjakten. Homosexuella betraktades allmänt som säkerhetsrisker och ett lätt byte för kommunistiska utpressare. 1953 gav president Eisenhower en order som ledde till att tusentals homosexuella sparkades från amerikanska utrikesdepartementet.

Det var naturligtvis något som också syntes i de filmer som gjordes under den period Hoberman behandlar i *An Army of Phantoms* – även om homosexualitet var något man inte kunde skildra helt öppet i film. (Den som vill veta mer om hur man genom åren kringgått censuren i sådana skildringar kan med fördel se dokumentären *The Celluloid Closet* från 1995 och/eller läsa Vito Russos bok med samma namn.) Bortsett från denna lucka är *An Army of Phantoms* rafflande läsning. Det är ett imponerande bygge, och oupphörligen underhållande. Nästa gång jag ser en film gjord under kalla kriget är det med nya ögon, från en ny utkiksplass.

(Boken är första delen av en trilogi, där den andra delen, *The Dream Life. Movies, Media, and the Mythology of the Sixties*, redan finns utgiven. Den sista ska handla om perioden mellan 200-årsminnet av USA:s självständighetsförklaring och Berlinmurens fall.)

Emma Gray Munthe

En ung man sörjer den nyss avlidne Deng Xiaoping, 1997.

De mörka sidorna förtigs

KINA

Efter Maos död och efter det att kulturrevolutionen lämnat Kina i spillror var Deng Xiaoping arkitekten bakom Kinas enastående ekonomiska tillväxt. Idag är Kina världens näst största ekonomi och Deng är sannolikt den ledare i världen som har lyft flest människor ur fattigdom. Men utanför Kina är han fortfarande främst ihågkommen för massakern på Himmelska fridens torg 1989. Denne motsägelsefulla man beskrivs utförligt av Ezra F Vogel i hans över 900 sidor långa biografi *Deng Xiaoping and the Transformation of China*.

Även om det främst är ordförande Mao som vi i västvärlden förknippar med Kina så var det Deng Xiaopings öppnande mot omvärlden och hans strävan mot ekonomisk utveckling som utformade det Kina vi ser idag. I år är det tjugo år sedan som Deng Xiaoping, då

pensionerad, gjorde sin historiska resa i södra Kina där han med sin popularitet återupplivade de ekonomiska reformerna som Kommunistpartiets ledare hade saktat ner. Det är lätt att fascineras av att denne kortvuxne man från den avlägsna provinsen Sichuan hade ett så enormt inflytande på världens folkrikaste land.

Deng skildras i boken som en handlingskraftig man, vars liv präglades av både framgångar och många missöden och tragedier. Hans planer att studera i Frankrike vid 16 års ålder stoppades av att finansieringen från Kina upphörde, hans första fru och barn dog vid förlossningen, hans andra fru lämnade honom för en man som kritiserade honom, en av hans söner blev under kulturrevolutionen förlamad för livet efter trakasserier från rödgardister till följd av Dengs åsikter. Men trots alla prövningar slutade aldrig Deng att vara trogen partiet.

Dock innebar hans lojalitet mot Kommunistpartiet inte att han var lojal mot

FOTO: GETTY IMAGES

[...] vill hitta tydliga svar som förklarar orsakerna till tragedin, är sanningen att ingen av oss kan vara säker på vad som skulle ha hänt om andra åtgärder vidtagits." Han fortsätter med att konstatera att vad "vi vet" är att i de två decennierna efter Tiananmen (Himmelska fridens torg) har Kina varit relativt stabilt, haft spektakulär ekonomisk tillväxt och att hundratals miljoner kineser lever mycket mer komfortabla liv nu än 1989. Författaren verkar här, i det närmaste, godkänna Kommunistpartiets egen propaganda: att massakern på mer än tre hundra människor var motiverad för att kunna upprätthålla landets stabilitet och ekonomiska tillväxt.

Att en västerländsk historiker för den typen av resonemang är anmärkningsvärt. På grund av Kinas storlek bedöms ibland det som landets ledare gör med en annan måttstock än exempelvis ledarna för ekonomiskt svagare stater. Vogels retoriska frågor om massakern på Himmelska fridens torg hade troligen inte uttalats om Egypten och Tunisien.

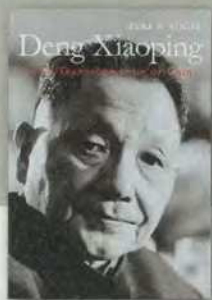
Under den arabiska våren för ett år sedan fördömdes den statliga repressionen praktiskt taget unisont. Dessutom är det inte svårt att föreställa sig ett antal scenarier där Kinas ekonomiska utveckling hade kunnat fortsätta även om den aldrig inträffat.

Påståendet att massakern krävdes för stabilitet och ekonomisk tillväxt är minst sagt diskutabelt. Därtill var inte studenternas krav att Kommunistpartiet skulle ge upp sin makt, utan snarare utökad frihet och en större del av den ekonomiska kakan. Landet hade alltså inte behövt hamna i ett maktvakuum med potentiell instabilitet som följd om man gått studenterna till mötes. Det skall inte heller glömmas att det även fanns krafter inom partiet som arbetade för en fredlig lösning. Zhao Ziyang, som hade högsta posten i partiet som generalsekreterare under massakern på Himmelska fridens torg, gjorde sitt yttersta för att lösa meningsskiljaktigheterna mellan dem som protesterade och Kommunistpartiet. Deng valde istället att lyssna på hökarna och Zhao sattes i livslång husarrest.

Att Vogel ägnade mer än 10 år åt boken märks inte minst i hans imponerande källmaterial. Författaren har fått en unik möjlighet att utföra extensiva intervjuer med Dongs familj, kolleger och parthistoriker. Deras sannolikt förskönande återberättelse av Deng Xiaopings liv har uppenbarligen också gjort ett djupt intryck på författaren. Vogel skriver att Deng möjligen är den enda person i Kina som kunde transformera landet. Deng Xiaoping blir tyvärr mer förhållig än kritiskt analyserad i boken och det känns inte sällan som att man läser partiets officiella historiebeskrivning.

Jens Kolhammar

**DENG XIAOPING AND THE
TRANSFORMATION OF CHINA**
EZRA F VOGEL
Harvard University Press 2011

bättra livet för så många?" Det är då anmärkningsvärt, men följdriktigt, att många fläckar i Dongs karriär endast nämns i förbifarten. Repressalierna mot intellektuella efter *Låt hundra blommor blomma*-kampanjen, där över en halv miljon människor skickades till arbetsläger, som förvisso påbörjades av Mao men leddes av Deng Xiaoping, avhandlas mycket kort. Det faktum att även Deng begärde spannmål till städerna och till export från bönder under det stora språnget, där runt 30–40 miljoner människor svalt ihjäl, nämns överhuvudtaget inte.

Vogels förlåtande syn på Dongs mörkare sidor lyser också igenom i kapitlet han kallar "Tiananmentragedin". En, till största del, korrekt beskrivning av händelseförloppet följs av bokens besynnerligaste uttalande: "Så mycket som vi forskare

Vogels förlåtande syn på Dongs mörkare sidor lyser också igenom i kapitlet han kallar "Tiananmentragedin". En, till största del, korrekt beskrivning av händelseförloppet följs av bokens besynnerligaste uttalande: "Så mycket som vi forskare

dess grundläggande ideologi. Det var just hans pragmatism som ökade hans popularitet, med bevingade citat som "det spelar ingen roll om katten är svart eller vit katt så länge den fångar råttor" och "sök sanning från fakta". Dongs resultatnriktade syn på ekonomisk utveckling låg rätt i tiden, eftersom många partimedlemmar efter kulturrevolutionen hade tröttnat på Maos dogmatism. Dessa krafter i partiet tvingade Maos handplockade ersättare Hua Guofeng att återinsätta Deng. Det dröjde inte länge för den kvicktänkta och kunnige Deng att utmanövrera Hua i kampen om ordförandeskapet. Vogels bok är också som bäst när den skildrar dessa maktkamper inom partiet.

Men Vogels fokus på makteliten har för stor påverkan på de kapitel som behandlar Kinas ekonomiskas utveckling efter Maos död. Flera av reformerna berodde snarare på en uppdämd vilja från folket än en välutvecklad och tydligt uttalad strategi från Dongs sida. Detta är dock inget som tas upp och överlag får strukturella förklaringar, och det kinesiska folket, för lite utrymme.

Delar av boken känns som en prolog till Dongs tid vid makten som infann sig i slutet av hans liv. Detta hade inte behövt vara negativt, då bokens primära fokus är Dongs bidrag till Kinas ekonomiska utveckling. Vogel vill dock putsa bort all smuts från bilden av Deng Xiaoping med ledande retoriska frågor som: "Har någon annan ledare på 20-talet gjort mer för att för-

Relativismen vederlades tidigt

FILOSOFI

Det finns en form av relativism som, inbillar jag mig, alla universitetslärare, tidskriftsredaktörer och Axess-läsare har stiftat bekantskap med. Den relativistiska föreställningen brukar formuleras ungefär så här: Det finns inga sanningar, utan det som är sant för dig är inte sant för mig och därför kan vi aldrig komma fram till vad som är sant på riktigt. Den här relativismen, som ibland sägs gälla allt från kunskap om världen till moral och politik, har varit mer utbredd tidigare än den är nu – man kan påminna sig den tid på 1990-talet då akademiker av olika slag var mycket upptagna av Richard Rortys verk. Ändå lever den kvar.

Det intressanta med den här sortens relativism är kanske inte dess idéinnehåll, utan hur seglivad den är. Den som tror på framsteg bör bli lite yr av tanken på hur väl vederlagd denna relativistiska ståndpunkt är sedan mycket länge och hur den ändå lever i viss välmåga. "Vederlagd sedan mycket länge" betyder här inte modern tid, utan sedan Platon. Invändningen, som utvecklas i Platons kritik av den tidige filosofen Protagoras lära om att människan är alltings mått, har alltså varit uppe ur lådan sedan ett bra tag och är föredömligt enkel. Protagoras teori får så som den formuleras av Platon konsekvensen att om läsaren tror sig hålla i något sådant som Axess magasin, men en annan person under inflytande av droger eller själsliga problem menar att läsaren i själva verket håller i ett svinhuvud, är båda åsikterna lika sanna. Det förefaller förstas bisarrt, och kanske inte värt att lägga mer tid på. Men det läckra är här att vi kan visa att argumentet faktiskt vederlägger sig självt.

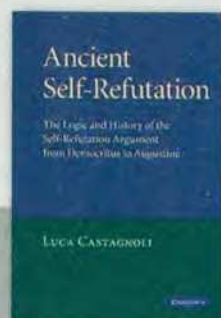
Om utgångspunkten är att sanningen är det som är sant för en enskild person, och olika personer därför har olika sanningar som inte är förenliga med varandra, och att allt därför är "sant" som förefaller vara det för någon person, så när vi en alldeles förunderlig slutsats. För om någon säger att själva utgångspunkten för resonemanget är falsk, och därför hävdar att allt som förefaller vara sant för någon faktiskt inte måste vara det, så måste Protago-

ras svar bli att även det är sant. Det är alltså sant att inte allting är sant. Av den relativistiska idén om att allt är sant som förefaller vara sant för någon följer därför dess motsats, att inte allting är sant som är sant för någon. På ett ljuvligt sätt vederlägger alltså föreställningen sig själv utan att vi behöver ge mer än en stickreplik.

Om den sortens argument i antik filosofi har grecisten Luca Castagnoli skrivit en ganska omfattande, mycket tät och välargumenterad studie, *Ancient Self-Refutation*, vilken som titeln antyder följer tankefiguren från Demokritos till Augustinus. Någon lätt läsning är inte detta, för Castagnoli skyr varken det som brukar avvisas som filologiska detaljer eller användning av formler. Men det är på många sätt stimulerande läsning att få följa författarens väg genom argumentationstekniker i sofistiska skrifter över Platon och Aristoteles till senantiken. Studien ger nya perspektiv på de vederläggningsförsök som vi möter i de antika filosofiska texterna. Samtidigt inbjuder den till invändningar.

Det är, för att nu ta det viktigaste, lätt att förstå Platons argument mot Protagoras som revolutionerande. Slutsatsen av Protagoras lära blev ju att det kan vara sant att läsaren, för det första, bara håller i Axess magasin. Och, för det andra, att samma läsare samtidigt bara håller i ett stort fett

svinhuvud. Platon nöjer sig emellertid inte med att påpeka hur mycket det

ANCIENT SELF-REFUTATION
THE LOGIC AND HISTORY OF
THE SELF-REFUTATION
ARGUMENT FROM
DEMOCRITUS TO AUGUSTINE
LUCA CASTAGNOLI
Cambridge University Press 2010

Protagoras teori får konsekvensen att om läsaren tror sig hålla i något sådant som Axess magasin, men en annan person menar att läsaren i själva verket håller i ett svinhuvud, är båda åsikterna lika sanna.

strider mot vårt sunda förnuft, utan han visar att detta argument om kunskap upphäver sig självt – det leder ju till att vi av tesen om att allt är sant måste dra den slutsats som motsäger tesen, nämligen att inte allt är sant. Det sägs ofta att den passage i Platons *Theaitetos* där detta argument framförs är det första exemplet på ett sådant självförgörande argument. Och Sokrates talar i dialogen om argumentet som *kompsotaton*, vilket Jan Stolpe i sin Platonöversättning återger med "det finaste". Den traditionella tolkningen är att det är ett berättigt uttryck för platonsk stolthet över det egna resonemang – alltså att det verkligen är något storlaget med ett sådant argument.

Men Castagnoli vänder upp och ned på detta och hävdar att *kompsotaton* här syftar på Protagoras eget argument. Sokrates säger i så fall att det "det finaste" eller "det läckraste" är just denna egenskap i Protagoras lära; det "fina" är att det är självförgörande. Det kan tyckas vara en detalj. Men Castagnoli drar av detta slutsatsen att Sokrates inte framhäver sitt eget argument som originellt eller nydanande, så som historieskrivningen har gjort. Istället tänks vi förstå att det inte var så nytt.

På motsvarande sätt utreder Castagnoli Aristoteles diskussion i *Metafysiken* om motsägelselagen – alltså den grundläggande tankeförsättningen att något inte kan vara både sant och falskt samtidigt. Aristoteles visar här att varje försök att argumentera mot att motsägelselagen är giltigt

FOTO: ARG/IMAGES/SCAMPX

Så fungerar USA:s demokrati

USA

Du är journalist och beordras, på kort varsel, att under några veckor skriva från ett land där du aldrig varit och vet i stort sett ingenting om. Det ordnar sig. Väl framme på hotellrummet är det bara att koppla upp sig mot nyhetsbyråerna och börja utnyttja nedladdade kontakter, information och aktuell mediebevakning. Sedan låter man rapporteringen präglas av ett auktoritativt tilltal som ger intryck av mångårig erfarenhet från fältet.

Detta är vad branschen kallar fall-skärmsjournalistik. Man dimper ner i det okända men hankar sig fram på rutin och bluffar. Ingenstans fylls lufrummet av så många nerdimpande reportrar som över USA och ingenstans avslöjas kunskapsluckorna så snabbt. En skenbart enkel och lättöverskådlig politik visar sig snart hysa komplicerade och svårpenetrerade samband.

För var och en som verkligen vill förstå den amerikanska samhällsutvecklingen gäller det att läsa på. I Sverige har vi länge saknat en handbok som tillhandahåller de nödvändiga kunskaperna, men med *USA. Det annorlunda landet* av Axel Hadenius fylls luckan. Hadenius, professor i statsvetenskap vid Lunds universitet, förklarar hur det politiska systemet är uppbyggt och beskriver klart och pedagogiskt dess historiska utveckling fram till våra dagar.

Särskilt värdefull är iakttagelsen om systemets stabilitet och om hur kombinationen av maktbalans, mellan kongressen, Vita huset och Högsta domstolen, och direktdemokrati ger styrelseskick- et dess särprägel. Att de politiska institutionerna konkurrerar både med varandra och sinsemellan ger upphov till en ofta svårbedömd och svårkontrollerbar beslutsprocess. Eftersom majoritets- och minoritetsförhållanden ständigt växlar, eftersom inget parti kan dominera hela scenen mer än under en begränsad tid, blir samarbete och pragmatism ofrånkomligt.

Så är det tänkt och så har det – med undantag för inbördeskriget – alltid fungerat. Men, och Hadenius vidrör proble-

USA – DET ANNORLUNDA LANDET

POLITISKT LIV FRÅN
GEORGE WASHINGTON
TILL IDAG

AXEL HADENIUS
Carlsson 2011

matiken, under de senaste 20–25 åren har det politiska systemet ut-

satts för stora påfrestningar genom en allt starkare polarisering framdriven av lobbyism och ett gradvist försvagat partiväsende. För schatteringar, gråzoner och nyanser finns föga utrymme och tålmod. Medieutvecklingen och webben driver fram förenklingar och aggressioner som gör det ännu svårare att – som förr – fatta beslut över blockgränserna.

Barack Obamas tid som president är betecknande för läsningarna (och även för en otillräcklig medierapportering där det i stort sett aldrig framgår att kampen mellan partierna går tillbaka på den eviga frågan om den federala maktens befogenheter). Frågan är hur länge de består.

Republikanerna vann stort i kongressvalet 2010 men är redan ifrågasatta. Konfrontation och nejsägeri ger bara kortsiktiga vinster och partiet framstår nu som splittrat och destruktivt. Återväljs Obama i november och går demokraterna framåt borde mottagligheten för samarbete och breda uppgörelser öka hos republikanerna.

Amerikanska väljare är visserligen långt mer idealistiska än europeiska och hyllar i princip ideologisk renlärighet. Men de vill samtidigt se resultat och – det visar historien – straffar politiker och partier som sviker deras förhoppningar. Systemet är alltid starkare än politiker- na – de måste anpassa sig. Sådan är den amerikanska demokratin. **Mats Wiklund**

förutsätter att den som framför argumentet själv stillatigande utgår från motsägel- selagen. Och även här menar Castagnoli att den antike filosofen ifråga inte framhå- ver argumentet som nytt eller revolutionerande. Det betyder inte att det inte upp- levdes som ett helt och hållet giltigt argu- ment som slår undan benen för alla för- sök att argumentera för en så långtgående relativism. Tvärtom är det mer dräpan- de att säga att vederläggningen är gammal och att varje försök att återuppliva den re- lativism som vi finner hos Protagoras el- ler andra därför mest är lite underhållan- de eller rörande *anno dazumal*. Men argu- menten om att relativismen är självförgö- rande framställs alltså enligt Castagnoli inte som innovativa eller revolutioneran- de – inte i de tidigaste bevarade verk där förekommer.

Men är detta riktigt, uppkommer en stor mängd frågor som den försiktige Castagnoli inte själv går in på. Är det så att denna argumentationsteknik inte var så ny som vi har trott, så finns två möjlighe- ter. Den första är att det fanns en förlorad tradition av skriftliga eller muntliga ve- derläggningar i vilken sådana argument var vanliga – en tradition av vilken vi inte har några spår.

Den andra möjligheten är emellertid att det fanns tidigare användningar av lik- nande argument som vi inte har upptäckt eller ännu inte har tolkat på det sättet. I så fall har historien om den grekiska filoso- fins uppkomst förhoppningsvis stora upp- täckter och underbara år framför sig.

Johan Tralau

När natten besegrades

HISTORIA

Ljusförening är ett relativt nytt begrepp: först mot slutet av förra århundradet började man uppmärksamma att megastäderna spillde ut ljus över natthimlen och att det riktiga mörkret höll på att försvinna från alla befolkade områden. På femtio år har stjärnhimlen utarmats ur betraktarens perspektiv: antalet stjärnor som går att uppfatta med blotta ögat har minskat med nio tiondelar. Denna utveckling, som idag tvingar ut astronomer i vildmarken och anses ligga bakom såväl sömnproblem som reproduktionsstörningar, inleddes för drygt trehundra femtio år sedan. I den nyutkomna *Evening's Empire* diskuterar den amerikanske historikern Craig Koslofsky denna process som en form av kolonisation, om än i tiden och inte i rummet. Natten är ett främmande och i stort sett laglöst landskap: när ljuset tänds börjar gängse sam-

ofta under våldsamma protester från deras invånare. Det är barockens och den absoluta statens epok, och det är som en manifestation av denna absoluta makt som nattmörkret tvingas ge vika. Först naturligtvis i kungamaktens direkta omgivning. I oktober 1581 spelas *Ballet comique de la reine* vid franska hovet. Föreställningen börjar tio på kvällen och slutar först halv fyra på morgonen. Gradvis senareläggs hovlivet, ringarna sprids från det franska hovet i allt vidare geografiska och sociala ringar över Europa. Furstehoven föredrar underhållning i form av fyrverkerier, illuminationer och teaterspektakel eftersom dessa kräver omgivande mörker för att nå full effekt: det understryker deras makt. Det är ingen slump att Ludvig XIV kallar sig Solkungen: sin makt att följaga mörkret demonstrerar han så ofta det är möjligt. Ludvig XIV förstår också hela den politiska vikten av dessa spektakel: "Alla våra undersåtar gläds åt att få se att vi tycker om samma saker som de",

skadades, vilket vittnade om furstens makalösa slöseri med värdefulla resurser). Koslofsky gör en poäng av att det just är handgranater, som framför allt sågs som ett belägringsvapen: Europas monarker belägrade sina egna städer för att invadera en natt som sedan urminnes tider varit fri.

År 1685 ålägger en lag i Wien var och en som rör sig på gatan efter mörkrets inbrott att vara försedd med lykta. Studenter, gesäller och andra medellösa uppfattar – alldeles korrekt – de första gatlykterna som ett intrång på deras domäner och krossar dem; i flera tyskspråkiga städer utbryter kravaller när gatubelysning införs.

Vad var det för en natt som skulle koloniserats? Vem tillhörde den? Man vet numera att den förmoderna natten indelades i två sovperioder, att man vaknade mitt i natten för en eller ett par timmars kontemplation, arbete eller umgänge av annat slag, och att denna stund var en viktig beståndsdel i tillvaron genom att den var lugnare och mer inåtvänd. Den försvann när ljuset gjorde kvällsarbete möjligt och senarelade sänggåendet med åtskilliga timmar. Natten var naturligtvis den tid då man sökte sin framtida partner i ett åtminstone på landet etablerat system med nattbesök: forskningen visar att större delen av befolkningen inte ingick arrangerade äktenskap, utan själv valde sin partner.

Men natten var också farlig, inte bara i storstaden. Den som gav sig ut nattetid utsatte sig för betydande risker: att skjutas mot en mötande gestalt i mörkret ansågs helt rimligt, framgår av domstolsprotokollen. Det rörde sig inte heller bara om risken för våldsamma överfall, även själsliga värden stod på spel, vilket häxprocesserna visar. Shakespeare låter trollkarlen Bolingbroke sammanfatta den förmoderna synen på natten i *Henrik VI*, del 2: "Hav tålamod! En trollkarl vet sin tid. / Djup natt, svart natt och dyster midnatts tim-

ma, / Den tid då Troja blev i lågor satt, / Den tid då

” För de flesta var det en oerhörd lyx att kunna göra natten till dag, rentav en provokation. I februari 1682 hölls i Wien en furstlig och luxuös bal.

hållsordning gälla även där. Natten upphör att vara en frizon och blir en förlängning av dagen. Koslofsky kallar processen *nocturnalization*, nattifiering. Men det är strängt taget motsatsen som skildras, en dagifiering, för det är dagens villkor som utvidgas till dygnets alla timmar.

Natten får ljus under åren 1650-1700. Upplýsningen blir praktisk verklighet innan den bildar epok i mer överförd bemärkelse: det ena är naturligtvis det andras förutsättning. Kaffehus, klubbar, kvällsöppna teatrar och operahus, möjligheten att utbyta tankar under hela dygnet: det är svårt att tänka sig Voltaires och franska revolutionens århundrade utan gatlykter att gräla under, eller hänga upp aristokrater i (vilket föreslås i *Ça ira*, den efter *Marseljåsen* mest kända franska revolutionssången som sjöngs för första gången i maj 1790).

Under 1600-talets andra hälft når gatubelysningen Europas större städer,

sade han och menade att det många gånger var ett effektivare sätt att vinna tillgivenhet än genom generösa förläningar.

För de flesta var det en oerhörd lyx att kunna göra natten till dag, rentav en provokation. I februari 1682 hölls i Wien en furstlig och luxuös bal. Tre på morgonen blev betjänarna som väntade ute i kylan rastlösa och muckade gräl med några soldater i närheten. Situationen urartade snart till ett upplopp som inte lugnade sig förrän fursten lät kasta in handgranater i den upprörda folkmassan, med flera dödsoffer till resultat (även hästar

EVENING'S EMPIRE
A HISTORY OF THE NIGHT IN
EARLY MODERN EUROPE
CRAIG KOSLOFSKY
Cambridge University Press 2011

MUSIKVETENSKAP

Att älska och hata klassisk musik

Vad har *Hooked on a Feeling* gemensamt med *Didos klagan* ur Purcells 1600-talsopera? Eller Bachs *h-mollmessa* med Bob Dylans *Simple Twist of Faith*?

Svar: En nedåtgående baslinje. Denna grundläggande basgång som obruten löper genom musikhistorien kan man följa hos Alex Ross och hans inspirerat vindlande tanketrådar i essäsamlingen *Listen to This*. Ross är sedan femton år en av tidskriften *New Yorkers* mest uppskattade profiler och den klassiska musikvärldens ledande krönikör med sin blogg *The Rest Is Noise*. Det är också titeln på hans omtalade bok från 2007; en uppgörelse med modernistprejudikatet i 1900-talets konstmusik.

I den nya volymen presenterar sig Ross som allätare med vidöppna öron helt döva för vedertagna kulturella hierarkier. Han öppnar med orden "Jag hatar klassisk musik. Inte musiken, men beteckningen." I

LISTEN TO THIS

ALEX ROSS

Fourth Estate London 2011

själva verket älskar han förstås klassisk musik, och det är ur den som hans lyssnande och kunnande har utvecklats. Popmusik har han tagit till sig först i tjugooårsåldern, vid tiden för Berlinmurens fall (han är född 1968). Det betyder att hans inriktning här rör sig inom popmusikens avantgarde. Brittiska Radiohead och isländska Björk ägnas två av bokens tjugo kapitel.

Radiohead är också favoriter, råkar jag veta, hos dirigenten och kompositören Esa-Pekka Salonen – som i likhet med Alex Ross hade noll koll på pop under tonårerna. Också Salonen porträtteras i ett lyxigt analytiskt långreportage. Det finns mycket närvarokänsla i Ross skildringar av vår tids musikaliska storheter; han är verkligen på plats i studion hos Björk, på Radioheads turnéer, på Salonens kontor i Walt Disney Concert Hall. Samtidigt utforskar han alla de utommusikaliska faktorer som har gjort och gör dessa artister och konstnärskap möjliga – få recensenter bemödar sig annars med den sortens *research*. »

Kristoffer Leandoer

Motiv från Timmermansgatan. Målning av Eugène Jansson, 1899.

uggla skriker, bandhund tjuter, / Och spöken gå och andas spränga graven, / Den tiden passar bäst för vårt bestyr." (Hagbergs övers.)

Natten är ett gränsland som vetter mot dårskap och laglöshet även när den blir upplyst. Den teater som furstarna flyttar till kvällstid och som sedan blir en av samhällslivets viktigaste spelplatser under åtminstone två hundra år, associeras av barocken med *mörker* och *illusion*, samtidigt som den ses som den bästa metaforen för människans tillvaro. "Dra för ridån, jag har spelat klart", säger kardinal Mazarin på sin dödsbädd år 1661.

Natten erövrar samtidigt som Europa härjas av religionskrig och hätska förföljelser. Bägge bidrar till att den kristna synen på mörkret förändras. När tron blir en fråga om liv och död förändras mörk-

ret från ett hot till ett skydd för tron, en förutsättning för dess utövande. Johannes av Korset (1542–91), karmelitmunk som periodvis förföljdes av sin egen orden, talade om "mörkret som lyser upp". Det är naturligtvis ingen slump att natten blir en metafor med positiv innebörd när gatubelysningen gjort den harmlös: samma idealisering ägnas vildmark, natur, rovdjur och ursprungsfolk – när de är garanterat oskadliggjorda kan erövren tillåta sig en romantisering.

I början av 1700-talet klagar abbé Jean Terrasson över gatljusets menliga effekter på läsande och lärdom: "Innan den nya tiden [...] gick alla hem tidigt av rädsla för att bli mördade på gatan, vilket gagnade arbetet. Nu är man ute hela natten och arbetar inte mer." Det är också en aspekt på ljusförörelsen.

Som kritiker är Ross föga kritisk i negativ bemärkelse. Titeln, *Listen to This*, är ju en uppmaning att lyssna på något specifikt. Lyhört, kunde man säga med ett unikt ord som saknar engelsk motsvarighet. På svenska skulle man också kunna benämna honom folkbildare, en som vill riva skrankorna mellan finkultur och folklig kultur, och gärna ser att dess anhängare möts i ett fördomsfritt lyssnande. Hade USA haft en motsvarighet till salig Rikskonserter, hade Ross varit självskriven som vd, redaktör, producent och marknadsförare. Då hade det också blivit ett Rikskonserter som hade överlevt.

Alex Ross har nämligen en väl utvecklad sympati för lyssnaren, också för den som av olika skäl inte lyssnar. Här finns ingen underliggande agenda om att klassisk musik "gör dig gott", ungefär som min barndoms fiskleverolja. Klassisk musik – liksom givetvis många andra genrer – kan verka utestängande, rentav förtryckande. I en betraktelse över den svarta sånglegenden Marian Anderson, "altarnas Caruso" och en pionjär på den dåtida segregerade musikscenen, konstaterar Ross att klassisk musik än idag är häpnadsväckande vithad. Samt alltmer gränad, tunnhårig och rynkig. Liksom i Sverige är musikämnet satt på undantag i amerikansk skolundervisning, inte minst på grund av det vällovliga syftet att stärka läsning och räkning. För detta har blivit konsekvensen av den lag, No Child Left Behind, som George W Bush undertecknade för tio år sedan. Vi känner igen tankegången hos Jan Björklund & Co.

Tro inte att det hjälper med någon *quick fix* av typen "Mozarteffekten" (låt ditt barn lyssna på Mozart för att bli mer intelligent). Alex Ross kunde ha citerat psykologiprofessorn vid Florida State University, Anders Ericsson, som betonar värdet av ihärdighet för att uppnå färdighet: tio tusen övningstimmar för en kvalificerad pianist eller violinist. Så som det drillas i Kina, där miljontals barn tränas i stenhårda skalövningar. Ross låter oss titta in i denna potentiella jättemarknad för "vår" klassiska musik.

Till skillnad från sin äldre kollega Norman Lebrecht – en annan energisk och läsvärd musikbloggare i branschen – tror inte Alex Ross på musikens möjligheter att ändra eller förbättra samhället. Särskilt inte med lätttexter, en frekvent och from förhoppning som i fallet Nirvana bidrog till Kurt Cobains självmord.

Nu är inte Alex Ross den rungande rock'n'rollens eller de storskaliga symfoniernas man. Han räknar sig till de introvertas skara som vanligen är älskare av klassisk musik; till dem som saknar musikaliska generationsmarkörer av typen Sgt.

Pepper: "Visst kan det finnas ungdomar som mist sin oskuld under Brahms första pianokonsert, men de vill inte berätta om det och vi vill heller inte höra det."

Johannes Brahms, grubblaren och tröstaren, är en favorit med sina sena verk. Mozarts "gylle medelvägsmusik" är en beteckning som jag inte riktigt förstår. Men jag uppskattar följande poäng: "Mozarts musik pekar fram mot Beethoven i bemärkelsen att Beethoven tittar tillbaka på den." Precis som Ross väcktes jag själv till hårdklassisk musik i unga tonår av *Er-oicasymfonin*. Kanske just på grund av Beethovens överraskande ciss efter de sju inledande takterna i idel Ess-dur:

Det är som när en föreläsare kliver upp till mikrofonen och yttrar de första orden i ett högtidligt tal – för att plötsligt staka sig, som om han just kommit ihåg något från barndomen eller fått syn på ett olycksbådande ansikte i publiken.

Alex Ross prickar oftare än han missar när han levererar dessa sina "verbala ciss", de plötsliga bilderna. Som till exempel i beskrivningen av hur operadirigenten Riccardo Muti hanterar sångare som gärna njuter för länge av en väljudande ton: "han drar honom vidare, precis som när en förälder med barn går förbi en godisaffär". Ja, är det den taktaste dirigenten som har rätt i tolkningen? Och hur viktigt är det att spela och sjunga absolut "rätt"? Alex Ross berättar om en studie av samtliga inspelningar av Gaetano Donizettis söta lilla snyftaria *Una furtiva lagrima*. Enrico Caruso, pionjär bland grammofonartister, spelade in den flera gånger och lade till ett par extra, smäktande fraser mot slutet. Av de drygt två hundra (!) tenorer som har sjungit in arian är det endast fyra som har avvikit från denna förmenta "Donizettitradition", som i själva verket var Carusos påfund.

Grammofonen kom att radikalt förändra sättet att sjunga och spela, konserter och lyssna. Dessförinnan utgjorde frånvaron av missar standarden på en god konsert. Musikernas personligheter och ursprung kom att homogeniseras i och med mikrofonupptagningarnas obönhörliga krav på precision. Även det obligatoriska vibratot i stråkmusikernas vänsterhand är uppenbarligen också en följd av grammofonens intåg!

Vem tillmäter idag en inspelning ett äkthetsvärde? Inte ens så kallade liveupptagningar utgör en akustisk sanning, lika lite som fotografiet en visuell. Ett paradigmskifte var förstås Beatles album *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* från 1967, som krävde en produktionstid på 129 dagar. Medan Bob Dylan endast behövde 90 inspelningsdagar för att färdigställa sina femton första album ... **Camilla Lundberg**

HISTORIA

Utan Gud i ett öde kosmos

Det blir aldrig riktigt som man tänkt sig. Luther ville restaurera den medeltida katolska kyrkan. Men hans religiösa revolution underminerade istället kristendomen och resulterade i det västerländska samhällets sekularisering. Det hävdar åtminstone Brad S Gregory, professor i historia vid University of Notre Dame. I *The Unintended Reformation* studerar han, med utgångspunkt i reformationen, framväxten av den moderna synen på vetenskap, religiösa doktriner, relationen mellan kyrka och stat, moral, konsumtion samt högre utbildning.

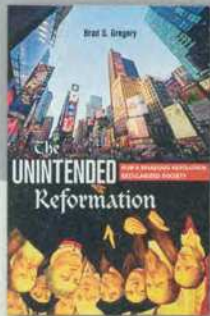
Diskussionen är inte ny. Vid 1900-talets början behandlades sambandet mellan modernitet och reformation av tyska forskare som Max Weber och Ernst Troeltsch. Gregory skriver in sig i denna tradition, men värderar annorlunda: att Luther och hans meningsfränder bidragit till skapandet av moderniteten är i hans ögon inte en merit. Boken är dock inte en fransköttad "dekonstruktion av det moderna". Istället ligger Gregory nära filosofer som Alasdair MacIntyre och Charles Taylor. Precis som dessa tar han sin utgångspunkt i Västerlandets oförmåga att förstå sig självt som kulturspecifikt. Han lyfter fram de grundläggande men outtalade filosofiska förställningar som västvärlden vilar på, och kritiserar dessa utifrån i huvudsak ett aristoteliskt och dygdetiskt perspektiv.

Många av bokens centrala teser är bekanta sedan tidigare. Starkast och mest innovativt är kapitlet om hur konsumismen har ersatt religionen i väst. Även innehållets presentation och bokens inramning är mycket bra. Som historiker är Gregory ständigt förankrad i den konkreta empirin. Berättandet tyngs inte av den digra mängden data utan lyfter lätt med hjälp av den. Två trådar löper genom kapitlen och binder dem samman.

Den första är filosofisk och rör förhållandet mellan Gud och världen. Bland moderna naturvetare (och nyateister) finns föreställningen att vetenskapen trängt undan Gud, ja, i princip lyckats bevisa att Gud inte finns. När livets uppkomst förklaras med evolutionen och planeternas rörelser med tyngdlagen blir hypotesen om Guds existens överflödig, menar de. Förespråkare för *Intelligent Design* spelar på samma planhalva när de pekar

**THE UNINTENDED
REFORMATION
HOW A RELIGIOUS
REVOLUTION SECULARIZED
SOCIETY**

BRAD S GREGORY
The Belknap Press of Harvard
University Press 2012

på evolutionära omständigheter som vetenskapen inte kan förklara. Här, men-

nar de, finns utrymme för Gud. Men denna så kallade "God of the gaps"-argumentation är riskabel: när vetenskapen flyttar fram positionerna krymper utrymmet. För varje nytt steg kan den säga som Gagarin efter återkomsten från den första rymdfärden: "Jag såg inte Gud där."

Men enligt klassisk kristen teologi hade det varit mer överraskande om Gagarin hittat Gud ute i världsrymden. Gud betraktas nämligen inte som en del av skapelsen. Det finns en absolut distinktion mellan skapelsens vara och Guds vara. Här skiljer sig de stora monoteistiska religionerna från exempelvis den grekiska mytologin, där gudarna porträtteras som universums främsta varelser. Den kristna Guden är ingen varelse i världen, utan en existens bortom världen.

Denna radikala skillnad innebär att Guds närvaro aldrig kan konkurrera med närvaron av det skapade. Guds närvaro finns aldrig istället för materiella företeelser utan alltid i dem, som en ytterligare dimension, eller som ljusets förmåga att existera i luft eller vatten utan att tränga ut dem.

Föreställningen att vetenskapen trängt undan Gud är inte vetenskaplig, utan bygger på en specifik metafysik. Den går tillbaka på senmedeltidens nominalister Johannes Duns Scotus och William Ockham, som menade att Gud var en del av skapelsen; det vill säga delade vara med världen. Utifrån detta synsätt blir närvaron av Guds vara en konkurrent med skapelsens vara. Härifrån går enligt Gregory en direkt linje till moderniteten och Webers ord om att vetenskapen avmystifierat tillvaron.

Den andra tråden som löper genom boken är sociologisk. Det medeltida Västeuropa var inte homogent, men

omfattades ändå av ett gemensamt ramverk. Den katolska kyrkan gav svaren på livets stora frågor: "Vad är meningen?" och "Hur ska jag leva?"

Reformatörerna underkände detta ramverk. Luther ersatte det kyrkliga läroämvet – påven – med Bibeln. Men den blev inte den enande princip Luther hade hoppats på. Med Bibeln i hand blev var och en sin egen påve. Den moderna pluralismen var född.

Pluralismen slog ut i full blom när furstarna gav upp försöken att bevara den religiösa enheten inom sina respektive riken, och istället gav individen religionsfrihet. Förutsättningen var att kyrkorna gav upp alla anspråk på politisk makt, och lät staten ha monopol på makt i det offentliga rummet. Man skulle skilja på religion och politik. Staten skulle sköta kroppen och kyrkan själen.

Varför är detta då ingen framgångssaga? Varför avslutar Gregory med att skriva: "Jag önskar att denna bok kunde ha ett lyckligare slut." Har inte den moderna, liberala staten skapat harmoniska, fredliga och ekonomiskt välmående samhällen?

Förvisso – även om en ohöjd optimism kräver att man bortser från bildens fulare sidor, som slaveri, miljöförstöring och ekonomisk imperialism. Men även Västerlandets goda sidor vilar enligt Gregory på lös grund. Bristen på ett gemensamt ramverk gör att det saknas bas för moral, mening och visioner om det goda livet. Moderna försök att lägga denna grund med hjälp av förnuftet har pre-

cis som lutherdomens "Bibeln allena" varit fruktlösa. Filosofer som Kant, Hume, Hobbes och Nietzsche är lika oense som reformatörerna någonsin var sinsemellan.

Pluralismen har lett till subjektivisering och relativism. Utan läroämbe blir måttstocken för livets stora frågor vad som "känns bra" och vad som är "sant för mig". Det leder till en splittring som går djupare än till politiskt laddade frågor som döds hjälp eller minoriteters rättigheter. En splittring som rör det material som samhällen vävs av; och som leder till frågor som "Varför ska jag arbeta och bidra till det allmänna goda?", "Varför ska jag ta

Jurij Gagarin.

hand om min make/maka och mina barn om jag egentligen vill något annat?" och "Varför ska jag avstå från att lura till mig pengar?" Fragmentiseringen kommer enligt Gregory att tvinga staten att bli mer auktoritär – tecknen börjar redan skönjas – och därmed överge den liberala grund som den står på.

Ett grundläggande problem är att Västerlandets centrala värden inte låter sig motiveras av dess filosofiska metafysik. Varför ska man exempelvis acceptera de mänskliga rättigheterna? Hur beundransvärda de än är så går de inte att förena med metafysisk naturalism – uppfattningen att det du ser är det som finns. En "mänsklig rättighet" har aldrig påträffats vid någon obduktion eller i ett laboratorieexperiment. Tron på mänskliga rättigheter är just en tro. Det är möjligt att de finns, men de går inte att härleda utifrån en sekulär, materialistisk utgångspunkt.

The Unintended Reformation är en bok som vill identifiera de grundläggande strömmarna i det hav av händelser som det senaste halvmillenniets västerländska historia utgör.

Den gör det utifrån en gedigen empiri och med ögonen på såväl historisk forskning som sociologiska och filosofiska samtidsstudier. Visst kan man invända mot vissa exempel, sakna somligt, ifrågasätta en del kopplingar och ibland efterfråga (ännu) mer empiri. Och inte minst: tröttnas av oändliga upprepningar och utvinkningar.

Detta förtar inte det faktum att Gregory har skrivit ett betydelsefullt och viktigt arbete.

För det första för att Västerlandets moderna historia här skildras i andra termer än "utveckling". Även den som inte delar slutsatserna kan säkert hålla med om att det kan behövas en sådan bok för att balansera de många framgångssagor som redan har skrivits. Dessutom är det en historisk undersökning som på ett grundläggande och osentimentalt sätt belyser den liberala demokratins belägenhet.

Har författaren då rätt? Har moderniteten misslyckats? Ytterst kan bara framtiden ge svar på den frågan. Skälen till att modernitetens misslyckande ännu inte blivit uppenbart är enligt Gregory en kvardröjande kristen fernissa samt en ekonomisk tillväxt som har hållit oss nöjda. Den religiösa fernissan har emellertid utplånats av de senaste årtiondenas sekularisering. Om den pågående ekonomiska krisen fortsätter, försvinner även den andra kryckan.

Då får vi veta om han har rätt.

Joel Halldorf

Grunt om Roms djupa historia

HISTORIA

På den digra bokens omslag läser jag ett enda ord: ROME, skrivet med versaler över en klassisk bild av Fontana di Trevi. Formgivaren har gjort ett bra arbete. Det här är en bok som knappast kan misslyckas, tänker jag, och börjar bläddra i de över 500 sidorna. Biografier om städer har blivit en expanderande genre, med Simon Sebag Montefiores nyutkomna Jerusalembok som god uppvisning i vad en driven skribent kan åstadkomma med tillgång till ett historiskt och kulturellt källmaterial som aldrig kommer att upphöra att fascinera. Och nu har tu- ren alltså kommit till Rom. Författaren är till råga på allt synnerligen rutinerad – Robert Hughes är en av vår tids mest ryktbara konstkritiker, född i Australien, sedan 1970 bosatt i USA, länge huvudkritiker i *Time*.

Men *Rome* är en besvikelse, och detta varken kan eller bör vara en snäll recension. Att kritisera Robert Hughes verk är enkelt, och med tanke på bokens omfång och det arbete som trots allt måste ha lagts ned på volymen är det inte alls roligt. Faktum är att bokens dåliga sidor är så många att själva recensionsarbetet, just på grund av överflödet av berättigade invändningar, blir svårt. Var går gränsen mellan vad recensionsläsaren uppfattar som relevant kritik och som lustmord? Men det måste göras. Oavsett ur vilket perspektiv vi väljer att betrakta denna bok bör varningsflagga hissas.

För det första rör det sig om falsk varudeklaration. Boken heter *Rome*, men den handlar inte om Rom. Den handlar om diverse företeelser som Robert Hughes är personligen fascinerad av, varav vissa har en koppling till staden. Först finner vi ett antal kapitel om det antika romerska imperiet och ett urval av dess portalgestalter: Aeneas, Romulus, Casar, Augustus, Nero, Konstantin och så vidare. Därefter övergår boken till att bli en bred konsthistorisk exposé, med staden Rom som nav, eller snarare illustrativ fond. Vi bjuds på hundratals sidor sporadiska djupdykningar i anekdoter om människor, främst målare och skulptörer, samt konstverk som

Hughes finner intressanta. Här och där får även politiker, poeter och filmare vara med, men det är alltid Hughes personliga intresse – som är framträdande eftersom han kryddar sidorna med egna värdeomdömen – som utgör ett minst sagt ljudigt urvalskriterium. Exempel: Hughes älskar Fellini och skriver sida upp och sida ned om *Det ljuva livet*. Om Pasolini tycker Hughes uppenbarligen inget alls, eftersom denne osynliggörs fullständigt och inte ens nämns i registret, trots att han levde och arbetade i Rom, regisserade *Mamma Roma* och mördades på en strand utanför staden.

För det andra är boken allt annat än forskningsmässigt uppdaterad, och den som tror sig finna en heltäckande skildring av Roms historia blir besviken. När Hughes intresse eller kunskaper brister hoppar han över stora utvecklingssjok. Läsaren kan plötsligt finna ett hopp i tiden på hundratals år, utan att detta motiveras. Detta är särskilt irriterande när Hughes är färdig med de romerska kejsarna. Med undantag för ett fåtal notiser om påvar och en ryktbar förfalskning hoppar han över hela den tidiga medeltiden. Över ett halvt millenniums historia saknas i skildringen, vilket är desto allvarigare som Rom under denna period upplevde en omfattande nedgång. Från att ha varit en miljonstad blev Rom en stad med endast några tiotusentals invånare. Inget av detta nämns. Inte heller bryr sig Hughes om hotet från langobarderna, Karl den stores kröning, uppkomsten av den påvliga administrationen och skrivandet av *Liber pontificalis* med mera. Konsten under renässans- och barockepoken, däremot, får ett oerhört generöst utrymme.

För det tredje är boken tematiskt vinklad till förmån för ett fåtal aspekter. De historiska element som Hughes bedömer som oväsentliga lämnas därhän utan förklaring. Ett typiskt exempel är demografi och socialhistoria. Sådant intresserar inte Hughes, varför all information om befolkning, socioekonomisk struktur och yrkes- och klassrelaterade bosättningsmönster saknas. I *Rome* finns inga slumområden, inga palatskullar med trädgårdar och inga ruinområden med betesmarker. Däremot

Marcello Mastroianni och Anita Ekberg i *Det ljuva livet*, 1960.

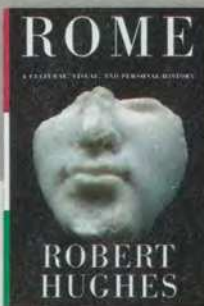
FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

finns det gott om kyrkor, fontäner, mosaiker, konstnärer och turister, vilkas liv i regel rymmer en rejäl dos pikanta sexuella detaljer. Just sexskvallret upptar en icke ringa del av bokens innehåll.

För det fjärde är boken alldeles för ytlig. Hughes går nästan aldrig på djupet. Det rapsodiska, anekdotiska anslaget dominerar fullständigt. Han nöjer sig med att studera en målningens motiv och stil och utgår från att läsaren är ointresserad av de bakomliggande strukturer och krafter som har frambesvurit konstnärens liv, hans (nästan aldrig hennes; detta är en bok om idel män, med kvinnor huvudsakligen i rollen som erotiska objekt för manliga lustar) relation till kundkretsen och hans livsmiljö. Detta gäller även skildringen av författare (exempelvis Gabriele D'Annunzio, som får mycket utrymme, trots att han gjorde sina viktigaste insatser utanför staden Rom) och politiker. Hughes döljer inte sin beundran för Benito Mussolini och ägnar stort utrymme åt att återreda fascismen, både som konstnärlig inspirationskälla och som allmän ideologi. De grymheterna som begicks i fascismens namn, för att inte tala om de olyckor som andra världskriget medförde för Italien och Rom, omnämns endast i mycket kortfattade ordalag. Resultatet är att *Rome* mot slutet formar sig till en krampaktig Mussolini-apologetik som är djupt osmaklig.

För det femte är boken skriven på en

ROME
A CULTURAL, VISUAL AND
PERSONAL HISTORY
ROBERT HUGHES
Weidenfeld & Nicolson 2011

raljerande prosa som förvisso aldrig blir tråkig men som är dömd att stö-

ta bort många läsare. Se bara på följande personliga kommentar, apropå Pius XII:s dogm att Jungfru Maria räddades från jordisk befälekelse och jordiskt förfall genom att kroppsligen och själsligen förflyttas till himlen: "Perhaps she was, but so far the sight of those pristine blue robes in outer space has eluded the world's observatories. (One assumes the robes would be there; the thought of a naked virgin in perpetual orbit is hardly thinkable.)" Dylika utvecklingar är legio. Det vilar en anda av gammal svensk pilsnerfilm över den narrativa stilen i *Rome* – inte sällan tänker jag spontant in ett gubbstruttigt "hö-hö" mellan Hughes uttåg. En och annan läsare finner måhända sådant roligt. Men i en

stor faktabok om romersk historia är det malplacerat. Hughes försöker vara kvick, men hans förment putslystiga skildringar av konstnärers och författares sexuella tafsande, våldtäkter och knivlagsmål ligger på en prosanivå som har mer gemensamt med Thor Modéens grosshandlaryngång än med den stil den genomsnittliga läsaren förväntar sig i en monografi om staden Roms kulturhistoria.

Slutligen: för en svensk läsare är boken under alla omständigheter, oavsett övriga svagheter, en besvikelse. Sverige nämns aldrig i texten, och den enda svensk som har meriterat sig till en plats på bokens 534 sidor är den kvinna som i registret stavas Anita Ekberg. Inte ens Heliga Birgitta får vara med.

Det vänligaste man kan säga om *Rome* är att det är en mycket lättläst *feel good*-bok för folk som har ett övermått av tid till sitt förfogande, är personligen okunniga om kulturhistoria men gärna läser igenom hundratals sidor om kejsares och konstnärers sexuella snedsprång och om ett antal konstverk som Hughes anser vara värda att nämna. Jag kan tänka mig att en och annan blir inspirerad att nyttja *Rome* som inkörsport till romerska sevärdheter, men mitt råd är enkelt: skaffa er istället en konsthistorisk uppslagsbok och en vanlig guidebok. Ni får mer uppdaterad information och slipper Hughes raljerande utfall och märkliga omdömen.

Dick Harrison

Jag är säkert inte ensam om att notera hur fanatiska motionärer börjat samlas i skyltfönster för att gå i fingerade trappor. Man kan ana något uppförande över modelflugan. Den gamla striden mellan kropp och själ blir alltmer obarmhärtig och i kampen däremellan leder kroppens epigoner. De har inte bara massmedierna och krämarna på sin sida, utan även politiken, byråkratin och – att döma av vad som brukade kallas morgonandakten – stora delar av vad som går och gäller för religiösa företrädare.

Kanske är jag överdrivet konspiratorisk, men det ter sig inte alldeles orimligt att de flåsande och svettiga kropparna i skyltfönstren är placerade där för att med överlägsna blickar jaga de själsligt lagda frågorna.

Det är under alla omständigheter nödvändigt att våga in detta i internutredningen om eventuellt polisiärt ansvar för skottlossningen på Birger Jarlgatan i Stockholm i början av mars. Såsom händelsen hittills beskrivits öppnade en poliskonstapel, möjligen flera, eld mot oöppnade rånare. Att ingen rånare skadades och att tio av sexton avfyrade skott träffade just ett skyltfönster i en gymnastiklokal, och det i brösthöjd, beskrivs som en olycklig slump.

Det har förekommit en tydlig underton av att konstaplarna, vid sidan av att vara dåliga prickskyttar, måste lida av vad våra latinska vänner kallar "machismo". Ingen beaktar att alla tecken tyder på raka motsatsen. Vi har sannolikt att göra med ovanligt känsliga och själsligt lagda konstaplar, som i situationen sågen möjlighet att slå tillbaka mot överlägset struttande skyltfönstermotionärer.

Jag vill understryka att jag inte ställer mig bakom idén om väpnad kamp mot kroppsförgudandet, annat än i nödfall. Samtidigt vore det orätt att bortse ifrån att polisattacken kan ha ett drag av själsligt självförsvar.

I MINA ÖGON HAR DET ALLTID funnits något löjligt affekterat med hat, men i vissa fall – Hitler, Stalin, Dressmann – antar jag att det är en passande känsla. Det måste också rimligen finnas några feminister, invandrare och homosexuella som förtjänar denna starkaste form av aversion. De är, trots allt, människor liksom vi.

Med det sagt var det skakande att läsa den artikel författarinnan Maria Sveland, bitterfittans upptäckare, nyligen lät publicera i *Dagens Nyheter*. Uppenbarligen är vår samtid full av omotiverat hat mot just feminister, invandrare och människor av homosexuell övertygelse. Artikeln var späckad av järtecken, obehagskänslor och sluttande plan. Själ, erkände Sveland, gav hennes tankar henne "en skavande magkänsla" och gjorde henne "politiskt deprimerad".

Man drar sig för att ifrågasätta sådan innerlighet, särskilt om man själv för tillfället inte tillhör någon av de utpekade grupperna. Men möjligen vägar man komma med en komplettering.

Jag kan inte minnas när jag senast såg en pantomimkonstnär. Kanske har de alla drivits under jorden. De var aldrig särskilt många och det ligger i sakens natur att de inte störde någon, som inte själv valde att titta. Ändå utsattes de för bottenlöst hat. I underhållningsfilmer hörde det till vanligheterna att mimkonstnärer blev överkörda av bussar, eller på annat sätt torterade, till publikens förtjusning. De var ständigt föremål för nedsättande imitationer och kommentarer. Alltid osynliggjorda eller förlöjligade. Ingen var beredd att ge dem en röst.

Jag utmanar alla och envar att namnge en enda mimkonstnär som på minsta sätt gjorde sig förtjänt av detta hat.

Maria Svelands skavande mage angår oss alla: Först hatade de pantomimkonstnärerna, men jag protesterade inte, för jag var inte pantomimkonstnär...

Maria Svelands skavande mage angår oss alla

I SKRIVANDE stund debatteras om Malmös kommunalråd Ilmar Reepalu är antisemit, eller bara alltför öppenhyrtig.

Det är sant att Reepalus frispråkighet tycks en aning ensidig, men å andra sidan har han ännu inte skyllet det judiska folket för att ha mördat Vår frälsare, eller för att dricka nyföddas blod. Å tredje sidan är det förstås möjligt att sådana uttalanden har gjorts, men att medierna kontrolleras av den judiska lobbyen, och inte rapporterat saken i syfte att skydda sina herrar.

Däri ligger förstås Reepalus problem, om han är antisemit. Har han rätt, är den judiska konspirationen starkare än alla konkurrenter, inklusive den socialdemokratiska konspirationen. Då låter den sig inte avslöjas. Har han fel, finns ingen judisk konspiration och då låter den sig inte heller avslöjas. En tredje möjlighet är förstås att Reepalu lurats av frimurarna och att det i själva verket är deras likaledes barnätande konspiration som är ute efter honom, i lånta kippor. I så fall lär vi aldrig få veta det.

För den sanningsälskande är det en frustrerande situation. Det bästa är nog att glömma alltihop och tänka på trevliga Stefan Löfven istället, världens bussigaste partiledare.

DET ROMERSKA RIKETS HISTORIA

Berättelsen om historiens första stormakt och dess mäktiga härskare.
Statsbyggnadskonst under 600 år. När verkligheten överträffar dikten!

MÅNDAGAR KL 20.00

BOXER

Telia

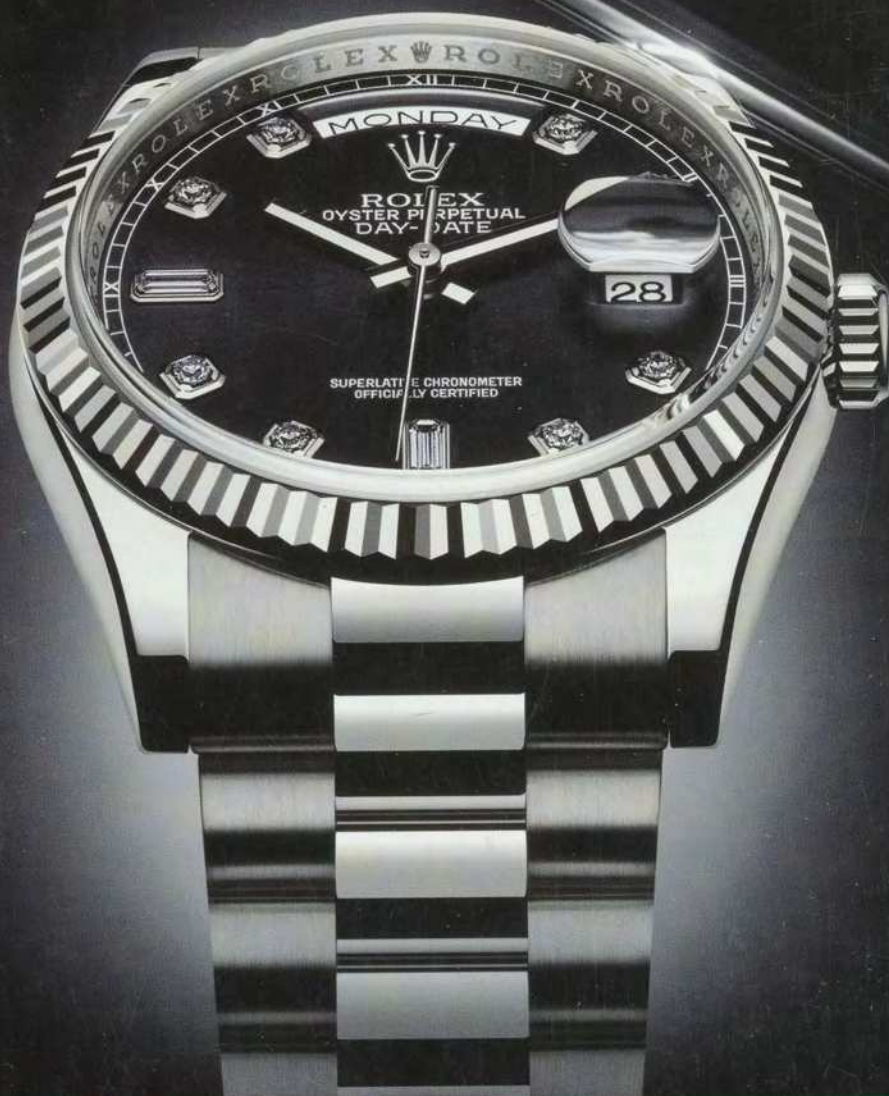
Klassisk bildning på

AXESS TV

LIVE FOR GREATNESS

EVERY ROLEX IS MADE FOR GREATNESS. THE DAY-DATE, INTRODUCED IN 1956, WAS THE FIRST WATCH TO DISPLAY THE DATE, AS WELL AS THE DAY IN ITS ENTIRETY. A POWERFUL EXPRESSION OF ELEGANCE AND STYLE, ITS CLASSIC DESIGN QUICKLY BECAME A FAVOURITE AMONG WORLD LEADERS. THE DAY-DATE IS PRESENTED HERE IN 18 CT WHITE GOLD.

THE DAY-DATE

NYMANS UR 1851

STOCKHOLM: BIBLIOTEKSGATAN 1. TEL 08-545 061 60.
VÄSTERÅS: STORA GATAN 26. TEL 021-13 02 12.
WWW.NYMANSUR.COM

ROLEX